

แนวการปฏิบัติธรรมในสวนโมกข์

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมสภาจัดพิมพ์ธรรมบรรยาย ของ ท่านพุทธทาสภิกขุ
เพื่อรักษาค้นฉบับที่ถูกต้องและสมบูรณ์
เป็นธรรมสังคการะในมณฑลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พ.ศ. ๒๕๔๘
จากธรรมทานมูลนิธิ องค์การฟื้นฟูพระศาสนา มูลนิธิเผยแผ่ชีวิตประเสริฐ
ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ คณะผู้ทำงาน และผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

อนุไมทาต

การที่ ตำรวจตบต๋อง ของเจ้าแผ่นดิน ซึ่งอยู่ในรูปของ ข้าราชการ กิติ, ในสมัยของเจ้ากรุงธนบุรีหรือการบรรดาของพระศรีวิชัย กิติ, ที่สืบได้รับตามธรรมเนียม จากสหประชาชาติ ทดสอบแล้ว คนที่โศกเศร้าที่คนที่มีหน้าที่ ในลักษณะเช่นนี้ มี เจ้าแผ่นดิน หรือ แดงของยุคสมัยนี้ และของอนุไมทาต ต่อทุกท่าน ที่มีส่วนในการช่วยกันนี้. การอนุไมทาตนี้ เจ้าแผ่นดินที่ไป ทั้งในนามของคณะกรรมการ, หรือสำนักของไมทาตและการ และของ สภานิติบัญญัติ.

คุณเราในกฎหมายนี้ แล้วยังจะกำหนดความดีความงามของเจ้าแผ่นดินที่การพิมพ์ หรือ การให้โทษ และ การ แต่งตั้งให้คนให้โทษ การกำหนด กิติตม ก็ยังมีอีก เป็นสิ่งที่จะต้องอนุไมทาตด้วยในใจ; และบางทีอาจจะเป็นสิ่งที่อนุไมทาต เช่น มี เป็นไปเพื่อ ให้ ยับได้ ในเมื่อการที่เช่นนี้ ได้กระทำไป ด้วยความไม่ประมาท แท้จริง; แล้วจะมีผลให้เกิดจากการกระทำนี้ๆ ซึ่ง แดงไปตลอดไป เป็นประโยชน์ แต่เพื่อผลประโยชน์ของคนกลาง สักบ้าง. เจ้าแผ่นดิน, ของอนุไมทาต เป็นที่เลื่อมใสในกรณีนี้ เพราะ เหตุถึงกล่าวเช่น นั้นเอง; และยังเป็นอนุไมทาตแทน ท่านผู้ต้องรับโทษ ซึ่งก็สืบได้รับ ประโยชน์ จากหนังสือที่ แดงนี้ ที่มีต่อๆไป สักบ้าง.

ผมสงสัยว่า และเป็นผู้รับผิดชอบอยู่ได้ ก็ไม่ทราบที่ใครบ้างที่ อยู่ด้วย; มีดังนี้ จะต้องรับโทษความเป็นผู้รับผิดชอบ กับ ต่อทุกฝ่ายในที่สุด โดยไม่ต้องสงสัยเลย. ผมสงสัยที่ไม่ประมาทของผู้ต้องรับโทษ ก็ต้องประมาทอยู่ด้วย สิทธิ เป็นธรรมดา, และ จะต้องเป็น อนุไมทาตในร่างของมนุษย์ ด้วย! โลก

สารบัญ

พิเศษ: หลักการของคณะธรรมทาน

๑. วิจิตรสังฆสมาธิภาวนา ๔ ประเภท ๖
การเจริญสมาธิแล้วทำฌานทั้ง ๔ ให้เกิดขึ้น
การทำสมาธิชนิดที่นุ่มไปเพื่อญาณทัสนะ
การเจริญสมาธิที่เป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ
สมาธิภาวนาเพื่อสันนิบาต
๒. อุปาทานบัตถ์ ๑๙
๓. บัญญาวิมุตติสำหรับทุกคน ๒๕
๔. ความแตกต่างระหว่าง เจโตวิมุตติ
กับ บัญญาวิมุตติ ๒๖
๕. ทำไมบางคนบรรลุง่ายเกินไป ๒๗
๖. ทุนเดิมคืออะไร ? ๒๘
๗. เรามีทางที่จะเพิ่มเติมทุนเดิมให้-

คำเนนไปถึงที่สุด ๘๑

๘. หุนเคิมไม่เกอวกับการเป็นนักปราชญ์
ทางปริยัติเลย ๘๒

๙. ความหมายของคำว่า “ไม่มีอะไร
หน้าเอา” ๘๓

๑๐. ความหมายของคำว่า “ไม่มีอะไร
หน้าเป็น” ๘๔

๑๑. ของคู่ที่อาจลงความคิดจนทำ
ให้เขว ๘๕

ความเป็นมนุษย์	กับ	ความเป็นสัตว์
ความเป็นสัตว์นรก	,,	ความเป็นเทวดา
ความเป็นหญิง	,,	ความเป็นชาย
ความเป็นบรรพชิต	,,	ความเป็นภฤหัสถ์
ความเป็นคนพาล	,,	ความเป็นบัณฑิต
ความเป็นพ่อ	กับ	ความเป็นลูก
ความเป็นผู้เลี้ยงเขา	,,	ความเป็นผู้ถูก- เลี้ยง

ความเข้มผู้แพ้ กับ ความเป็นผู้ชนะ
ความเป็นผู้เอาเปรียบ ,, ความเป็นผู้ถูก-
เอาเปรียบ

ความเป็นคนจน ,, ความเป็นคนรวย
ความเป็นผู้มีเกียรติ ,, ความเป็นผู้ไม่มี-
เกียรติ

ความเป็นคนมีบุญ ,, ความเป็นคนมีบาป
ความเป็นคนดี ,, ความเป็นคนชั่ว
ความเป็นคนมีสุข ,, ความเป็นคนมีทุกข์

๑๒. ความยึดถืออันสุดท้าย ๗๓

๑๓. หลักการภาวนาแนวทวักขุญญาวิมุติ ๗๔

๑๔. เหตุผลแห่งการปฏิบัติแบบน ๗๕

๑๕. น้อมไปเพื่อค้ำไม้ที่เหลือต่างจาก
วิภาตัมหา ๗๖

๑๖. เลียงการใช้ด้อยคำที่ทำให้เขว ๗๗

๑๗. ภาวะที่เรমন้อมไปสู่ทางค้ำสนิท ๗๘

๑๘. ผลค้ำของผู้ปรกค้ำน้อมไปเพื่อ
ค้ำสนิท ๗๙

๑๙. พระอรหันต์ประเภทชีวิตสมถ์ ๙๒
๒๐. คำรองความรู้ สักอยู่ด้วยการ
ปล่อยวาง ๙๖
๒๑. หัวข้อปฏิบัติที่ครอบคลุมได้ทุกชั้น-
ปฏิบัติ ๑๐๙
๒๒. ความไม่เอา — ไม่เป็น กับ พระ-
รัตนตรัย ๑๒๒
๒๓. ความเห็นแจ้ง กับ จตุราริยสังข์ ๑๒๓

ภาคผนวก :

สวนโมกขพลาราม ๑๔๓

แนวการปฏิบัติธรรมในสวนโมกข์

แนวการปฏิบัติธรรมในสวนโมกข์

พุทธทาสภิกขุ

ข้อแรกที่สุด ต้องย้อนไประลึกถึงหลักการของ
คณะธรรมทาน ที่มีความมุ่งหมายจะรื้อฟื้น และส่งเสริม
การปฏิบัติธรรม สำหรับผู้ที่มาการศึกษาปริยัติ
ธรรมมาอย่างเพียงพอแล้ว เช่นเป็นเปรียญหรือนัก
ธรรมเอกมาแล้วเป็นอย่างดี จึงได้จัดสถานทพ
เพื่ออำนวยความสะดวก แก่ผู้มุ่งหวังในการปฏิบัติ
เหล่านั้น โดยเรียกว่า “สวนโมกขพลาราม” มาตั้ง
แต่เดือนพฤษภาคม แห่งปี พ.ศ. ๒๔๗๕

โดยหลักการนี้ ทุกคนที่อาศัยอยู่ในสถานที่
นี้จะต้องใช้วิชาความรู้ของตนเอง เป็นหลักในการ
ปฏิบัติของตนเอง, ไม่มีบุคคลใดที่ตั้งตนเป็นอาจารย์
หรือเป็นผู้นำ; จะเป็นได้อย่างมากก็แต่เพียงเพื่อน

ที่หรือที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร” สำหรับช่วย
 เหลือซึ่งกันและกัน ในเมื่อมีปัญหาคับข้องเกิดขึ้น
 ดังที่ได้ประกาศให้ทราบถึงหลักการอันนี้มาแล้ว ใน
 หนังสือพิมพ์พุทธศาสนาของคณะธรรมทาน ตั้งแต่
 ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงปัจจุบัน
 โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงแม้แต่ประการใด

การต่อหลักไม่มีบุคคลเป็นอาจารย์ในเองด้วย
 เหตุ ๓ ประการ คือ

(๑) เรายังไม่สามารถหาพบบุคคลที่ควรเรียก
 ว่าอาจารย์ ในสมัยที่การปฏิบัติกำลังเสื่อมโทรมและ
 ขุ่นมัว เช่นที่กล่าวเป็นอยู่บัดนี้

(๒) แม้หากจะหาบุคคลเช่นว่านั้นได้ก็ยังมี
 เห็นโทษของการที่นักปฏิบัติจะคิดมโนม้วนในบุคคล
 ที่เป็นอาจารย์ จนมีจิตใจไม่เหมาะสมแก่การปฏิบัติ
 ในขั้นที่เป็นการดับทุกข์ในระดับสูง และ

(๓) พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า “ธรรมะและ

วินัยที่คาดคะเนแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว จักอยู่เป็นครู
หรือเป็นอาจารย์ สำหรับท่านทั้งหลาย ในเมื่อ
คาดคะเนได้ล่วงหน้าไปแล้ว” ดังนี้

ในสมัยที่วงการปฏิบัติศาสนธรรมกำลังขึ้นขึ้น
เพราะความเสื่อมทรามของการปฏิบัติ ซึ่งมีอยู่เป็น
ระยะยาวจนกระทั่งสำนักปฏิบัติต่างๆ กำลังหุ้มเห็บ
แก่งแย่งกันด้วยหลักแห่งการปฏิบัติ และกำลังปฏิบัติ
กันอยู่ โดยทั่วไปอย่างมกมายเช่นนี้ ผู้ก่อกำเนิด
กิจการของคณะธรรมทาน หรือสวนโมกขพลารามจึง
มีความเห็นว่า ควรจะยึดหลักธรรมะและวินัยที่ทรง
แสดงไว้อย่างถูกต้องตาม หลัก มหาป เทสทาง ฝ่าย
สุดคันตะ เท่าที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเป็นหลัก
แห่งการปฏิบัติหรือเป็นอาจารย์ แทนที่จะยึดถือ
บุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือวิธีการของสำนักใดสำนัก
หนึ่งมาเป็นหลัก เพราะล้วนแต่กำลังอลวนอลเวงอยู่
ด้วยกันทั้งนั้น โดยเหตุผลทั้ง ๓ ประการนี้ ทาง
สำนักจึงได้วางหลักว่า ไม่มีบุคคลใดเป็นอาจารย์

นอกจาก หลักธรรมะและวินัย ที่ต่างคนก็ได้ศึกษา
 มาเพียงพอแล้วต่างก็ทำตนเป็นกัลยาณมิตรให้แก่กัน
 และกัน ในการปฏิบัติสืบไป โดยปราศจากบุคคลใด
 บุคคลหนึ่ง ซึ่งคงตัวเป็นอาจารย์ประจำสำนักสืบมา
 จนกระทั่งถึงบัดนี้

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วข้างต้น หลักการ
 ปฏิบัติที่จะต้องใช้ในสำนักนี้ จึงเป็นหลักที่รวบรวม
 เอามาโดยตรงจากพระบาลีและอรรถกถา ซึ่งต่าง
 คนต่างก็เลือกเอาตามความพอใจ หรือเท่าที่เจ้า
 หน้าท่งองค์าราประจำสำนัก จะรวบรวมมาให้เลือก
 ฉะนั้นจึงไม่อาจกล่าวได้ว่า เป็นวิธีปฏิบัติ แบบพม่า
 แบบลังกา หรือแบบไทย แบบวัดโน้น วัดนั้น
 หรือวัดไหน อาจารย์คนโน้น หรืออาจารย์คนไหน
 กล่าวได้แต่เพียงว่าเป็นแบบที่เลือกเฟ้นเอาเอง ออก
 มาจากพระบาลีที่ตรัสไว้โดยตรง และทั้งไม่ถือเอา
 หลักในอรรถกถาหรือคัมภีร์พิเศษ เช่น คัมภีร์

วิสุทธิมรรคเป็นต้น ถ้าหากข้อความนี้ขัดต่อหลัก
ในพระบาลีเป็นต้น(๑)

แต่เนื่องจากข้าพเจ้า (ผู้บรรยายเรื่องนี้) อยู่ใน
ในฐานะที่เห็นเหตุการณ์และความเป็นไปของสำนัก
นมาตงแต่ต้นจนกระทั่งถึงบัดนี้เป็นเวลากว่า ๒๕ ปี
แล้ว ทั้งอยู่ในฐานะที่เป็นเจ้าหน้าที่กองตำราประจำ
สำนักนี้ ซึ่งทำให้ถูกสอบถามเรื่องราวอันเกี่ยวกับ
หลักเกณฑ์ หรือ หลักธรรมะสำหรับ ปฏิบัติอยู่ตลอด
เวลา จึงอยู่ในฐานะที่ทราบได้ดีว่า แนวการปฏิบัติ
ประจำสำนักนี้ ได้เคยมีมาแล้วอย่างไร และพอที่จะ
รวบรวมขึ้นไว้เป็นแนวสังเขป เพื่อสะดวกแก่การ
ตอบคำถามของอาคันตุกะ, โดยเฉพาะเพื่อน
สหธรรมิกผู้มาดั่งใจใหม่ๆแล้ว ก็จะต้องถามถึงเรื่อง
เป็นธรรมดา ทั้งจะได้มีไว้สำหรับใช้เป็นหลักกลาง ๆ
แก่ผู้ปฏิบัติทุกคนเพื่อเป็นทุนในระยะเริ่มแรกสืบ ต่อ
ไปด้วย

---

(๑) เช่น เรื่องสมาธิภาวนา ๔ อย่าง ซึ่งบาลีอังกฤษครุฑนิคายกล่าว
ไว้อย่างหนึ่ง ก็มีที่วิสุทธิมรรคกล่าวไปเสียอีกอย่างหนึ่งเป็นต้น
อย่าง

ตอนว่าด้วยภาวนา

“วิจิณฺณสมาธิภาวนา ๔ ประเภท”

เมื่อกล่าวถึงการเจริญภาวนา ในขั้นแรกที่สุดอยาก
จะขอร้องให้ระลึกถึงหลักที่ตรัสไว้ในบาลี โวหิตัสสวรค
จตุก. อัม. ว่าสมาธิภาวนามีอยู่ ๔ อย่าง คือ :-

(๑) สมาธิภาวนาที่เป็นไปเพื่อทิวฐฐัมมสุข วิหาร
คือการอยู่เป็นสุขทันตาเห็นในภพปัจจุบันนี้. ข้อนี้ได้แก่
การเจริญรูปฌานทั้งสี่.

(๒) สมาธิภาวนาที่เป็นไปเพื่อได้ ญาณทัสนะ (อัน
เป็นทิพย์) ข้อนี้ได้แก่การเจริญอาโลกสัญญา มีจิตอันสงบ
ไม่มีเครื่องร้อยรัด ประกอบด้วยแสงสว่างชนิดที่กลางวันกับ
กลางคืนเป็นอย่างเดียวกัน

(๓) สมาธิภาวนาที่เป็นไปเพื่อความสมบูรณ์แห่ง
สติสัมปชัญญะ ข้อนี้ได้แก่การทำความรู้แจ้ง เวทนา สัญญา
วิตก ในลักษณะที่เกิดขึ้นแล้วดับไป.

(๔) สมภาวณาทิ เป็นไปเพื่อ ความสัน ใไปแห่ง อาสวะทั้งหลาย. ข้อนี้ได้แก่การตามพิจารณาเห็นความเกิด ุขและความเสื่อมไปของบัญญัติปาทานขันธอยู่เป็นประจำ ว่า ขันธแต่ละขันธ ๆ เป็นอย่างนี้ ๆ การเกิดขึ้นแห่งขันธแต่ละขันธมี ได้ด้วยอาการอย่างนี้ ๆ ความหายไปแห่งขันธแต่ละขันธ ๆ มีได้ด้วยอาการอย่างนี้ ๆ ดังนี้.

เมื่อพิจารณาจากหลักแห่งสมภาวณาทิทั้ง ๔ นี้ จะ ได้ใจความที่สำคัญ ๆ คือ คำว่า “สมภาวณา” นั้น มิ ได้หมายถึงการเจริญสมาธิแต่อย่างเดียวเลย, แต่หมายถึง การเจริญทุกอย่างในทางใจที่จะต้องทำด้วยสมาธิ (รูป ศัพท์ ของคำ ๆ นี้จะต้องแปลว่า การเจริญด้วยสมาธิ หรือการ เจริญที่ต้องทำด้วยสมาธิ ไม่ใช่แปลว่าการเจริญสมาธิ). เพราะรู้จักกันอยู่แล้วว่าสมาธินั้นหมายถึงความที่จิต ตั้งมั่นหรือ สงบอย่างเดียว ส่วนการเจริญภาวนาทิทั้ง ๔ อย่างเหล่านี้มุ่ง หมาย สูงไปกว่า สมาธิคือมุ่ง หมายถึงผลที่จะพึง ได้จากสมาธิ โดยตรง แต่ก็คงเรียกว่าสมภาวณายู้นั่นเอง เพราะฉะนั้น เราจึงให้ความหมายของคำสมภาวณาน่าว่า “การเจริญ

หรือการทำให้เกิดขึ้นโดยอาศัยสมาธิ” จึงเป็นอันว่า
ภาวนา ๔ ในลักษณะเช่นนี้ หมายถึงการเจริญสมาธิในเบื้องต้น
จนได้สมาธิแล้วจึงทำให้เกิดเป็นฌาน เป็นญาณทัสนะ
เป็นความสมบูรณ์แห่งสติสัมปชัญญะ และเป็นความสิ้นไป
แห่งอาสวะในที่สุด ซึ่งนับว่าเป็นการการทำประเภทที่
สมบูรณ์และอุกฤษฎ์ สำหรับผู้มีอินทรีย์แก่กล้าโดยตรง

**การทำสมาธิเป็นอย่างไร เอาไว้กล่าวถึงใน
ตอนอันกล่าวด้วยหลักปฏิบัติโดยเฉพาะ ซึ่งจะต้อง
กล่าวกันอย่างละเอียด**

การเจริญสมาธิแล้วทำฌานทั้งสี่ ให้เกิดขึ้นนั้น
เป็นการทำจิตให้เจริญอยู่ด้วยความสุขที่เกิดจากที่ในขณะนั้น
จิตไม่ถูกกิเลสรบกวนแต่ประการใด จึงไม่มีความทุกข์เลย
เป็นการชิมรสของพระนิพพานอย่างทันอกทันใจไปเรื่อย ๆ
จนกว่าจะลุลึงนิพพานอันแท้จริง ด้วยการปฏิบัติที่สูงขึ้นไป
แม้การทำอย่างนี้ท่านก็จัดเป็นภาวนาชั้นสูงอย่างหนึ่งเหมือน
กัน คือการเสวยสุขหรือความสงบสุขอันเกิดจากฌาน เป็น
ความสุขที่ไม่เจืออามิสชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกัน ในกรณีเช่น

สิ่งทีเรียกว่าสมาธิ ย่อมต่างกับสิ่งที่เรียกว่าฌานในฐานะที่สมาธิเป็นเครื่อง กระทำให้เกิด ฌานหรือ กลับกันก็ คือฌานเป็นผลของสมาธิ ชนิดมุ่งหมายเพื่อความสงบสุขทันตาเห็น ดังกล่าวแล้ว ส่วนคำว่า สมาธิ เองนั้นหมายถึงการที่จิตตั้งมั่นรวมกำลังอยู่ในสภาพที่เหมาะสมที่จะปฏิบัติงานทางใจในลักษณะต่าง ๆ กัน โดยไม่จำเป็นจะต้องมุ่งเพื่อให้เกิดฌานโดยส่วนเดียว หรือไม่ถึงกับเป็นฌานก็ยังเรียกว่าสมาธิได้อยู่นั่นเอง ผู้ที่ไม่สนใจกับฌานยอมทำสมาธิเพื่อผลอย่างอื่น แทนที่จะมัวหยุดอยู่ในฌานเพื่อความสุขอันเกิดจากฌานอย่างเดียว.

การทำสมาธิชนิดที่น้อมไปเพื่อ ญาณทัสนะอันได้แก่การ เจริญอา โลกสัญญา และทิวาสัญญา ซึ่งจัดเป็นสมาธิภาวนาข้อที่ ๒ นั้น ควรพิจารณาให้เห็นความแตกต่างจากข้อที่ ๑ ตรงใจความสำคัญ คือว่า ฌานนั้นเป็นไปเพื่อความสงบเยียบหรือความสุข ส่วนการทำในใจถึงอาโลกสัญญาและอิฐฐานทิวาสัญญา จนกระทั่งเป็นญาณทัสนะอันเป็นทิพย์ชนิดหนึ่งนั้น มุ่งหมายถึงความสว่างโล่งโห่งของ

จิตชนิดถึงที่สุดจริง ๆ มิได้มุ่งหมายความสุขเหมือนการ
เจริญญาณ, ถ้าจะเปรียบเทียบเรื่องนี้ให้เห็นด้วยความแตก
ต่างชัดเจนอาจจะเปรียบเทียบได้ว่า เหมือนกับความแตกต่างระ-
หว่างบุคคลที่เห็นแก่กิน และบุคคลที่เห็นแก่เกียรติ แก้ววิชา
ซึ่งเป็นการเฟื่องเลี้ยงไปคนละแง่ เพราะมีปัญหาในตัวเองกัน
มีความจำเป็นต่างกัน สำหรับญาณทัสนะอันเป็นทิพย์ ตาม
ปกติเป็นเรื่องฝ่ายปาฏิหาริย์ แต่ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม
เพื่อความดับทุกข์นั้น เป็นการสร้างประสิทธิภาพทาง
ใจชนิดหนึ่งให้แหลมคมที่สุด เช่นเดียวกับที่ฌานหรือสมาธิ
เป็นเครื่องอำนวยให้เกิดกำลังพลังมากที่สุด สำหรับอาโลก
สัญญา และทิวาสัญญาในกรณีที่เป็นเบื้องต้นของการปฏิบัติ
นั้นใช้ปฏิบัติกันเพื่อเป็นการขจัดความง่วง หรือนิสัยขงว
เป็นต้น ส่วนในขั้นสูงที่จัดเป็นสมาธิภาวนาจริง ๆ นั้น
ทำนุ่งหมาย เพื่อเกิดญาณทัสนะที่แหลมคมสามารถส่องลง
ไปในที่มืด หรือทะลุสิ่งกำบังในลักษณะที่นอกเหนือไป
จากธรรมชาติจนถึงกับเรียกว่า เป็นของทิพย์ดังที่กล่าวแล้ว

พึงทราบไว้ด้วยว่าฌานก็ดี ญาณทัสนะก็ดีถ้าใช้ผิด
วิธีหรือมีความมุ่งหมายผิดทางแล้ว ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งความ

ยึดถือ หรือความหลงใหลอย่างอื่น ๆ ซึ่งเป็นการเน้นซ้ำ
 แก่การบรรลุนิพพาน เขาควรจะใช้ฉานในฐานะเป็นเพียง
 เพื่อให้เกิดกำลัง และใช้ญาณทัศนะเป็นเครื่องให้เกิดความ
 แหวมคมตั้งที่กล่าวแล้ว ถ้าหลงใหลสุขในฉานก็ติดตั้งอยู่ใน
 รูปภพ หรือรูปภพแล้วแต่กรณี อย่างไม่ค่อยรูปร่าง ถ้าหลง
 ใหลในญาณทัศนะอันเป็นทิพย์ ก็หลงใหลในการแสดง
 ปาฏิหาริย์ หรืออาจจะถึงกับกลายเป็นนักเล่นกลไปในที่สุด
 ก็ได้ ผู้ปฏิบัติจะต้องมีความเข้าใจในภวานาทัง ๒ อย่างนี้
 ให้ดี เพราะมีลักษณะเป็น ๒ แฉ่ง ๒ คม ไม่เหมือนกับ
 ภวานาอีก ๒ ประเภทที่เหลือ

การเจริญสมาธิที่เป็นไปเพื่อความสม บูรณ์แห่ง
 สติสัมปชัญญะนั้น เป็นเรื่องของความรู้สึกตัวหรือเรื่อง
 ของปัญญามากยิ่งขึ้นไปอีก จนถึงกับต้องจัดไว้ในฝ่ายปัญญา
 แทนที่จะจัดไว้ในฝ่ายสมาธิ ข้อนี้เป็นการฝึกให้มีความรู้สึก
 ตัวทันทั่วทั้งที่ และมีการรู้สึกตัวทั่วถึงอยู่เสมอในขณะที่มีการ
 เปลี่ยนแปลงอะไร ๆ ขึ้นในใจ ไม่ว่าจะมึนเมาจากภายนอก

หรือภายในก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือความเกิดขึ้น
 ตั้งอยู่ คับไปของสัญญา เวทนา และวิตก ดังที่ได้กล่าวแล้ว
 “สัญญา” ในที่นี้มีได้หมายถึงความจำโดยตรง แต่หมายถึง
 ความที่จิตรับรู้ อารมณ์ว่าอะไรเป็นอะไร แล้วไหวไปตาม
 อารมณ์นั้น ๆ ตามธรรมชาติธรรมดาของสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย
 ที่ยังมีความจำหมายสิ่งต่างๆได้เป็นปกติอยู่ คำว่า “เวทนา”
 หมายถึงความรู้ สึกที่เป็นผลถัดมา คือหลังจากการรับอารมณ์
 แล้วก็เกิดความรู้สึกที่พอใจหรือไม่พอใจหรือเฉยอยู่ แล้วแต่
 กรณีเรียกเป็นภาษาบาลีว่า สุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง
 อทุกขมสุขเวทนาบ้าง ส่วน “วิตก” นั้นหมายถึงผลที่เกิดขึ้น
 ในระยะที่ถัดไปอีกกระยะหนึ่งคือเกิดเป็นความเกิดขึ้นมาว่า จะ
 ทำอย่างไรดีต่อไป แล้วก็อยากที่จะกระทำเช่นนั้นด้วยเจตนา
 ที่จัดเป็นฝ่ายดีก็มีฝ่ายชั่วก็มี เรียกเป็นบาลีว่าเป็นกุศลบ้าง
 เป็นอกุศลบ้าง เป็นอภัยกฤตบ้างดังนั้น สัญญา กิติ เวทนา
 กิติ วิตก กิติ เป็นสิ่งที่เกิดแก่จิตใจอยู่เป็นประจำวัน แพบ
 จะกล่าวได้ว่าทุกชั่วโมงลงมาจนถึงทุกนาที และทุกวินาที
 แล้วแต่ลักษณะแห่งจิตใจและสถานการณ์ ที่กำลังแวดล้อม

บุคคลนั้นอยู่ เพราะฉะนั้น จึงไม่มีบุคคลใดเลย ที่เป็นอยู่
 ได้โดยปราศจาก สัญญา เวทนา และวิตก นอกจากเวลา
 ที่หลับสนิทจริง ๆ หรือสลบไปจริง ๆ หรือขณะที่อยู่ใน
 สมาบัติชั้นที่เป็นการดับสัญญา เวทนา และวิตกเท่านั้น
 ฉะนั้นจึงเป็นอันกล่าวได้ว่าสิ่งทั้ง ๓ นี้ คือสิ่งที่มีอยู่อย่างถก
 คั่นหนาแน่นในจิตใจของคนเรา ไม่ต้องไปค้นหาที่ไหนอีกก็มี
 มากเกินที่จะกำหนดอยู่แล้ว อาการของสิ่งทั้ง ๓ นี้ คือการ
 เกิดขึ้น หรือปรากฏตัวออกมา ๑ การตั้งอยู่หรือเป็นไป
 ตลอดระยะเวลามากหรือน้อยแล้วแต่เหตุปัจจัยของมันเอง ๑
 แล้วก็ถึงระยะการดับไปไม่ปรากฏเช่นนั้น ๑ นับว่าเป็น
 ระบอบหนึ่งของมัน การกำหนดจึงต้องกำหนดว่า มันเกิด
 ขึ้นหรือตั้งอยู่หรือดับไปและรู้ทั่วถึงว่ามันเป็นสัญญา เวทนา
 หรือวิตกและทำความรู้แจ้งว่ามันเป็นเพียงสัญญา เวทนา
 และวิตก อย่าได้ยึดถือเป็นตัวเป็นตน หรือเป็นเรื่องเป็น
 ราวจนเกิดเป็นความทุกข์ หรือประกอบกรรมใด ๆ อันจะ
 นำมาซึ่งความทุกข์ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ในกรณีแห่งการกำ
 หนดนี้ ท่านใช้คำที่มีความหมายสำคัญไว้คำหนึ่ง คือคำว่า

“อันภิกษุ^๕นร^๖แจ้งแล้ว” คำว่า นร^๖แจ้ง ในที่^๕นี้ คือรู้ด้วย
 สติสัมปชัญญะอย่างทั่วถึง ไม่เปลือยไปยึดเอาสัญญา เวทนา
 หรือวิตกขึ้นมาเป็นตัวเป็นตน และมีสติเพียงพอ ที่จะคอย
 กำหนดได้ทุกคราวที่มันเกิดขึ้น ตั้งอยู่ คับไป ไม่ว่าจะ^๕เป็น
 ในขณะของสัญญา หรือของเวทนา หรือของวิตก เมื่อคอย
 กำหนดได้อยู่ได้ทุกขณะเช่น^๕นี้ มันก็ไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นมาใน
 ลักษณะที่เป็นความทุกข์ มันได้แต่เกิดเฉย ๆ ไร้ความหมาย
 และกิเลสก็เกิดได้ยากยิ่งทุกที ซึ่งทำให้บุคคลนั้น ๆ มี
 ความทุกข์น้อยลงทุกที เพราะโอกาสที่กิเลสจะเกิดหรือจะ
 เจริญ^๕นั้น ยิ่งหาได้ยากยิ่งขึ้นทุกที ^๕นี่คือผลโดยตรงแห่ง
 ความสมบูรณ์ของสติและสัมปชัญญะอันจะพึงฝึก ด้วยการ
 คอยกำหนดการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และคับไป ของสัญญา เวทนา
 และวิตก อันเราจะทำได้หรือปฏิบัติได้ทุก ๆ อิริยาบถ โดย
 ไม่จำกัดว่า กำลังทำอะไรอยู่ นับว่าเป็นสมาธิภาวนาที่สำคัญ
 อย่างยิ่งอย่างหนึ่ง ถ้ามีสมาธิสูง คือกำลังใจสูง ก็กำ
 หนดได้เฉียบขาดและสม่าเสมอ จนเป็นการปลอดภยันโดยแน
 นอน

สมาธิภาวนาประเภทที่ ๔ อันได้แก่สมาธิภาวนาที่เป็นไปเพื่อสันนิบาสนั้น เป็นเรื่องของปัญญาโดยตรงได้แก่การพิจารณาจนเห็นความเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลง ของบัญญัติปาทานขันธอยู่เป็นประจำ ในเรื่องนี้เราพูดถึง “การตามเห็นอยู่เป็นประจำ” เสียก่อน แล้วจึงค่อยวินิจฉัยเรื่องของขันธห้าที่อุปาทานครองต่อไป คำว่า “อนุปัสสี” หมายถึงการทำการพิจารณาให้เห็นความจริง อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เป็นประจำ คือทุกอิริยาบถ หรือกล่าวให้ละเอียดไปกว่านั้น คือทุกกลมหายใจเข้าออกเว้นไว้แต่เวลานอนหลับ ในกรณีนี้ก่อนอื่นเขาจะต้องทำการพิจารณาเป็นขั้นต้น เช่นพิจารณาทั่วความเกิดขึ้น (อุทฺทัพพยานุปัสสี) หรือพิจารณาทั่วความเปลี่ยนไป (อนิจจานุปัสสี) ว่ามีลักษณะอย่างไร ถ้ายังไม่เห็น ชัดเจนก็พยายาม พิจารณาไปจนกว่าจะเห็นชัดเจนให้เหมือนกับบุคคลทางโลกที่ทำการคิดค้นอยู่ทุกอิริยาบถคือ นั่งก็คิด เดินก็คิด นอนก็คิด กำลังรับประทานก็คิด อาบน้ำอยู่ก็คิด นั่งอยู่ในส้วมก็คิด ในปัญหาที่สำคัญถึงกับไม่อาจจะหยุดคิดเสียได้ ผู้ทำความเพียรในทางจิตก็จะต้องมีความรู้สึก

ว่า การพิจารณาเพื่อความคับทุกข์เป็นปัญหาสำคัญ และ
 รับผิดชอบต่อสังคมนั้นเหมือนกัน จึงจะทำให้การพิจารณาได้
 ไม่มีหยุดไม่มีเบื่อ นี่จัดเป็นระยะหนึ่งคือระยะที่พิจารณาตัว
 ความเกิดขึ้น ความไม่เที่ยง จนกว่าจะเห็นความเกิด ความ
 ไม่เที่ยงขึ้นมา แล้วจึงจะถึงอีกระยะหนึ่ง ระยะถัดไปหมาย
 เอาผลที่เกิดขึ้นจากการเห็นความไม่เที่ยงนั้น คือ ใต้แก่
 ความรู้สึกที่เป็นความสลดสังเวช หรือเห็นทุกข์เห็นโทษ ที่
 มีอยู่ในสิ่งเหล่านั้นอย่างแจ่มชัด ในระยะนี้แทนที่จะพิจารณา
 ตัวความไม่เที่ยง ก็เปลี่ยนเป็นการกำหนดลงที่ความสลด
 สังเวช หรือทุกข์โทษเหล่านั้นให้ประจำอยู่ในใจ ถ้ากล่าวให้
 ถูกกว่านั้นควรจะกล่าวว่า **รักษา** ความรู้สึกที่เป็นความสลด
 สังเวช หรือความเห็นทุกข์เห็นโทษนั้น ให้เป็นความรู้สึก
 ที่ชัดแจ่มอยู่ในใจเป็นระยะยาว จนกว่าจะเห็นความน่าเบื่อ
 หน่ายคล้ายกำหนดที่ตายตัวลงไปสักอันดับหนึ่ง จนกว่าจะ
 ถึงเวลาที่จะเลื่อนไปสู่ระดับแห่งการพิจารณา ความไม่เที่ยง
 เป็นต้น ที่สุขุมหรือละเอียดยิ่งขึ้นไปกว่าระดับที่แล้วมาสลับ
 กันไปดังนี้ รวมความว่าระยะหนึ่งพิจารณาตัวความจริงข้อ

โคขื่อหนึ่ง อีกระยะหนึ่งรักษาความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจ ที่เป็นผลเกิดจากการเห็นความจริงนั้น ๆ ให้ “อห-รม” อยู่กับใจให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ ระยะนี้เป็นระยะสำคัญของการกระทำการเจริญภาวนา การพิจารณาเห็นความจริง แล้วปล่อยเลยไปเสียไม่รักษาเอาไว้ ในลักษณะเช่นนี้ย่อมไม่สำเร็จประโยชน์ เพราะฉะนั้น เราจะต้องทำทั้ง ๒ อย่าง คือทำให้เห็นแจ้งเห็นจริง แล้วกระชับความเห็นแจ้งเห็นจริงนั้นให้เกิดอยู่กับใจให้นานที่สุด จนถึงระยะหนึ่งซึ่งเป็นระยะที่เห็นแจ้งลงไป จนถึงกับตัดกิเลสได้โดยตัวมันเอง นับว่ามีอาการเหมือนกับการปลุก แล้วรักษาไว้ให้เจริญเติบโต กระทั่งเป็นดอกเป็นผลที่ละชั้นเป็นชั้น ๆ ไปตามจำนวนชั้นแห่งการบรรลุมรรคผล อาการเช่นนี้ตรงกับ ความหมายของคำ “ภาวนา” โดยแท้

คนธรรมดาสามัญที่เป็นนักคิดหรือนักปราชญ์ อาจ จะคิดเห็นความจริงข้อใดข้อหนึ่งได้เท่ากับนักวิปัสสนา แต่แล้วขาดการกระทำที่เป็นการรักษาหรือเป็นการกระชับ ยัง ผลแห่งความจริงนั้นให้ฝังแน่นอยู่กับจิตใจ ตลอดระยะเวลา

อันสมควร เขาจึงไม่สามารถตัดกิเลสได้ และเราไม่เรียก
 เขาว่านักวิปัสสนาโดยเหตุนี้ ทั่วความหมายอันแท้จริงของ
 คำว่า “วิปัสสนา” จึงอยู่ที่การ “อบ” ความจริงที่เห็น
 แจ่มแล้วให้ติดอยู่กับใจเป็นระยะยาวมากกว่า ที่จะเป็นเพียง
 ทำให้ความจริงปรากฏขึ้นครั้งหนึ่ง แล้วปล่อยให้ดับไป
 เหมือนกับที่เป็นไปในหมู่คน ธรรมคาสามัญตังที่กล่าวแล้ว
 ความคิดที่เฉียบแหลมอาจจะเกิดขึ้นแก่ใครก็ได้ แต่ถ้าไม่
 อบรมรักษา (คือภาวนา) ไว้ให้ดีก็ไม่อาจจะเป็น “ญาณที่
 สามารถตัดกิเลสได้” ขึ้นมาได้เลย ด้วยเหตุนี้เองเราจึง
 ต้องประกอบการทำงานทางจิตให้เข้าในลักษณะ หรืออาการ
 ของคำว่า ภาวนา ซึ่งแปลว่าการเพาะปลูกเลี้ยงดูรักษาให้
 เจริญสืบไป จนกว่าจะออกดอกออกผล และให้เข้าใน
 ลักษณะอาการของคำว่า โยคะ ซึ่งแปลว่าการเทียม (เทียม
 แอ็ก เทียมโตให้แก้ว เป็นต้น) คือหมายความว่า จะต้อง
 ผูกติดกันอยู่เรื่อยไม่ผละออกจากกันจนกว่าจะถึงที่สุด

ทั้งหมดนี้ เป็นคำอธิบายถึงใจความสำคัญของคำว่า
 อนุสติ ซึ่งแปลว่า “ตามเห็นอยู่ เป็นประจำ” เท่านั้นเอง

อันเป็น คำที่ท่าน ใช้ทั่วไปในทุก กรณี ที่เกี่ยวกับ การเจริญ
ภาวนาในชั้นอุทฺทัพพยานุบัติสฺส หรือ อนิจจานุบัติสฺส ที่ว่าใน
ที่นี้และในที่อื่น เช่น ชั้นวิราคานุบัติสฺส นิโรธานุบัติสฺส
ปฏินิสฺสัคคานุบัติสฺสเป็นต้นอีก ขอให้ผู้ปฏิบัติจงสนใจ
ในความหมายของคำว่า “อุบัติสฺส” นี้ให้มากจึงจะสำเร็จ
ประโยชน์ในการเจริญภาวนาในชั้นนี้

“อุปาทานขันธ”

สำหรับคำว่า “อุปาทานขันธ” หรือเบญจขันธที่
ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั้น หมายถึงส่วนประกอบ ๕ ส่วน
ที่ประกอบกันขึ้นเป็นคนเรานั้นเอง และหมายเฉพาะที่ยังมี
อุปาทานยึดครองอยู่ ซึ่งจะต้องเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสาร
ด้วยอำนาจอุปาทานนั้น เรื่องอุปาทานทั้ง ๔ โดยละเอียด
นั้นได้บรรยายไว้แล้วในที่อื่น ฟังดูได้จากที่นั้น ๆ (๑) สำ
หรับในที่นี้มุ่งหมายแต่เพียงจะให้เห็นว่า ถ้าเบญจขันธใดยัง
ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน เบญจขันธนั้นยังจะต้องมีการเกิด
ขึ้น ตั้งอยู่ คับไป ด้วยอำนาจของอุปาทานนั้นจนกว่าจะถึงที่
สุด คือเบญจขันธนั้นไม่ประกอบด้วยอุปาทานอีกต่อไป ซึ่ง

(๑) เช่นคำบรรยายอบรมกถาการ บทที่ ๓ ปี๒๔๙๙

เราสมมติเรียกกันว่าเบญจขันธ์บริสุทธ์หรือเป็นพระอรหันต์แล้ว อุปาทานทั้ง ๔ นั้นเองเป็นเครื่องเลี้ยงอาสวะไว้อีกต่อหนึ่ง โดยอาการด้อยที่ด้อยอาศัยซึ่งกันและกัน คือเมื่อมีความยึดมั่นอาสวะก็ยังคงครองสังขานอยู่ได้ เมื่ออาสวะยังคงอยู่ในสังขานได้ อุปาทานก็ยังคงเหนียวแน่นอยู่ตลอดเวลา โดยที่แท้ก็เป็นกิเลสอย่างละเอียดต่อยกัน จะนอนอยู่ในสังขานเช่นเดียวกัน หากแต่ว่าผู้ชกขึ้นมาทำหน้าที่บางอย่างต่าง ๆ กันเป็นครั้งคราว โดยอาศัยเบญจขันธ์นั้นเป็นที่ตั้งที่อาศัย แล้วควบคุมเบญจขันธ์นั้น ให้เวียนไปในลักษณะที่เป็นทฤษฏ์มาน ถ้าเมื่อใดมีการกระทำให้จิตปล่อยวางเบญจขันธ์ ไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทานได้ อาสวะก็จะสิ้นไป ความทุกข์ทั้งปวงก็จะดับไป ปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่ว่าทำอย่างไร จึงจะทำลายอุปาทานเหล่านั้นเสียได้

การทำลายอุปาทานหรือทำเบญจขันธ์ไม่ให้เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานอีกนั้น เรามีทางที่จะทำได้ โดยหลักก็คือการพิจารณาจนเห็นว่าเบญจขันธ์นั้นไม่น่ายึดถือ ไม่ควรยึดถือเลยโดยประการทั้งปวงนั่นเอง โดยตรงก็คือการพิจารณา

ให้เห็นความเป็นมายาเหลวไหล ว่างเปล่าจากสาระ เป็น
 สิ่งที่น่าความทุกข์มาให้แก่บุคคลที่เข้าไปยึด ที่เรารวมเรียก
 กันว่า อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา หรือสัจจญาณนั่นเอง เมื่อ
 เห็นความจริงเหล่านี้^๕ เกิดขาดลงไปจริง ๆ จิตก็ไม่ยึดถือ
 เบญจขันธ์เหล่านี้^๕ ค้ำอุปาทานอีกต่อไป เพราะอุปาทาน
 นั้น^๕ ตั้งอยู่ได้^๕ ด้วยอวิชชาหรือความโง่หลงไปว่า เบญจขันธ์นี้^๕
 น่ารักน่ายึดถือ น่าเอา น่าเป็น หาใช่ประกอบอยู่ด้วยอนิจจตา
 ทุกขตา อนัตตตา หรือสัจจญาณเช่นนั้นไม่ บัดนี้^๕ อวิชชา
 เกิดขึ้นแทนอวิชชา หรือทำลายอวิชชาเสียได้ จิตจึงเห็น
 เบญจขันธ์โดยความเป็นของไม่น่ารัก ไม่น่ายึดถือโดยส่วน
 เดียว^๕ เกิดขาดลงไป จนกระทั่งไม่มีอุปาทานเกิดขึ้นได้ใน
 เบญจขันธ์นั้น^๕ อีก เพราะฉะนั้น การพิจารณาเบญจขันธ์
 ในลักษณะเช่นนี้เป็นสิ่งที่มีค่าสูงสุด เป็นตัวหลักพระพุทธ
 ศาสนาทั้งในส่วนปริยัติและส่วนปฏิบัติ

ทางที่จะพิจารณาเบญจขันธ์เพื่อทำลายอาสวะ และ
 อุปาทาน ไม่ให้เห็นว่าเบญจขันธ์เป็นสิ่งที่น่ามัวเมาหรือยึด
 ถืออีกต่อไป^๕ นั้นโดยใจความสำคัญก็คือการพิจารณาให้เห็นว่า

ชั้นแต่ละชั้นมีลักษณะอย่างนี้ ๆ เกิดก่อนชั้นมา ด้วย
 อาการอย่างนี้ ๆ แล้วจะต้องเสื่อมสลายหายไปด้วยอาการ
 อย่างนี้ ๆ จะกลับมีขึ้นมาใหม่ด้วยอำนาจเหตุปัจจัยที่ยังเหลือ
 อยู่ด้วยอาการอย่างนี้ ๆ ไม่มีที่สิ้นสุดจนกว่าจะหมดเหตุหมด
 ปัจจัย และมันต้องเป็นอย่างนี้แน่ ๆ ไม่มีทางที่จะเป็นอย่าง
 อื่น (ซึ่งเรียกว่า “ตถาตา” ของเบญจชั้น) โดยไม่ต้องสง
 สัย ที่กล่าวว่าชั้นแต่ละชั้นเป็นอย่างนี้ ๆ นั่นคือชั้นแต่ละ
 ชั้นประกอบอยู่ด้วย อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา ตถาตา
 เป็นต้นนั่นเอง ข้อที่ว่าชั้นแต่ละชั้นเกิดก่อนมาด้วยอ
 การอย่างนี้ ๆ นั้น หมายความว่ามันเกิดก่อนมาจากเหตุ
 ปัจจัยที่ประกอบอยู่ด้วย อนิจจตา เป็นต้นนั่นเอง แม้อาการ
 ที่เกิดมาก็ประกอบอยู่ด้วยอนิจจตา เป็นต้นอีกอย่างเดียวกัน
 ที่ว่าชั้นแต่ละชั้นเสื่อมสลายหายไปด้วยอาการอย่างนี้ ๆ
 นั้น หมายความว่าเป็นการหายหน้าไปชั่วคราว ตามสภาพ
 ความเปลี่ยนแปลงของเหตุปัจจัย ไม่ใช่เป็นความดับของ
 เบญจชั้นนั้น ถ้าใช้คำว่า “ความดับ” จะทำให้เข้าใจผิด
 เป็นความดับอย่างนิพพานไปได้ ในกรณีนี้ท่านใช้คำว่า

“อัตถังคโม” ซึ่งแปลว่าตั้งอยู่ไม่ได้ ไม่ได้ใช้คำว่า “นิโรธ” ซึ่งหมายถึงดับสนิท จึงเป็นอันว่ามันมีอาการคือ มันตั้งอยู่ไม่ได้ต้องหายไปเช่นเดียวกับที่มันต้องเกิดมา การที่มันไม่อาจจะตั้งอยู่อย่างถาวรได้ ก็เพราะมันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยที่ประกอบอยู่ด้วย อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา สุนฺญตาและตถตาเป็นต้นนั่นเองแม้เหตุปัจจัยของมันแต่ละชั้นจะแตกต่างกันอยู่บ้างในบางลักษณะ แต่ในที่สุดก็เหมือนกันหมดในหน้าที่คือแต่ละอย่าง ๆ นั้น ประกอบอยู่ด้วย อนิจจตาเป็นต้นอีกนั่นเอง เพราะฉะนั้น การพิจารณาถึงอนิจจลักษณะเป็นต้น แห่งเบญจขันธ์^๕ จึงนับว่าเป็นใจความสำคัญของเรื่องที่เราจะต้องปฏิบัติ ในการเจริญภาวนาแล้รรักษาผลหรือปฏิภิกิริยาที่เกิดขึ้น จากการเห็นอนิจจลักษณะเป็นต้นนั้นให้คงประจำอยู่ในใจ จนตลอดระยะเวลาที่ยาวทั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว จนกว่าจะถึงลักษณะแห่งการทำลายอาสวะและอุปาทาน

การเจริญภาวนาประเภทที่ ๔^๕ นี้ เป็นเรื่องทางปัญญาโดยส่วนเดียวก็จริงแต่ท่านก็เรียกว่า “สมาธิภาวนา”

คือ “การเจริญที่ต้องทำด้วยสมาธิ” อัน ๑ ใน ๔ อย่าง
 อยู่แน่นอน ถ้าการพิจารณาเป็นไปแรงกล้าก็หมายความว่า
 สมาธิอย่างแรงกล้ารวมอยู่ในขั้นนี้ด้วย เป็นอันว่าเมื่อตกมา
 ถึงขั้นนี้ การปรากฏของปัญญาย่อมออกหน้า ไม่มีการ
 ปรากฏแห่งสมาธิซึ่งหลบซ่อนอยู่ข้างหลัง นี่เป็นเครื่องทำ
 ให้เข้าใจได้ว่าการเจริญสมาธิภาวนาทุกประเภท จักต้องมี
 สมาธิอยู่เป็นพื้นฐานด้วยกันทั้งนั้น ในระดับไหนมีการทำ
 ฝ่ายปัญญาแต่เล็กน้อย ในขณะที่ความปรากฏแห่งสมาธิก็
 ย่อมออกหน้าเป็นธรรมดา ครั้นเลื่อนมาถึงระดับที่มีการทำ
 ทางปัญญามากขึ้น ความปรากฏแห่งสมาธิก็ลดลงไป มี
 ความปรากฏแห่งปัญญาเข้ามาแทนที่มากขึ้นตามลำดับ จน
 กระทั่งในขั้นสุดท้าย จะมีความปรากฏแห่งปัญญาออกหน้า
 โดยส่วนเดียว ซึ่งทั้งนี้ต้องไม่ลืมว่ามีใช้สมาธิจะน้อยลงไป
 หรือไม่เลย มันยังคงมีอยู่และมีมากขึ้น หากแต่ว่าถูกบด
 บังอยู่ด้วยการปรากฏของปัญญาที่สูงขึ้นเท่านั้น

ขอ ให้ทุกคน เข้าใจ ความหมาย ของคำ ที่ตรัส ว่า
 “สมาธิภาวนา” โดยนัยดังที่กล่าวแล้ว อย่าได้ไปเข้าใจว่า

เป็นการเจริญสมาธิล้วน ๆ เลย ในสมาธิภาวนาทั้ง ๔ ที่ว่า
 มา^๕เป็นการเจริญทุกอย่างที่มีสมาธิเป็นบาทฐาน ด้วยเหตุนี้
 เองการเจริญที่เรามักจะเรียกกันว่า เจริญปัญญาหรือ
 วิปัสสนาภาวนา^๕ นี้ ได้ถูกเรียกเป็นสมาธิภาวนาชนิดหนึ่ง
 ไปดังในพระพุทธานุชาตินี้ จะเห็นได้ว่าเกี่ยวกับการใช้ถ้อย
 คำสำหรับเรียกนั้น เป็นสิ่งที่ผู้ไม่ปฏิบัติต้องสังวรอยู่ไม่น้อย
 ที่เดียว

ปัญญาวิมุตติสำหรับทุกคน

การเจริญวิปัสสนาชนิดที่ต้องฝึกมานทั้ง ๔ ให้คล่อง
 แคล้ว ให้มีกำลังออกหน้าปัญญาในการพิจารณา และเป็น
 การบีบบังคับกิเลสด้วยอำนาจจิต ยิ่งกว่ากำลังปัญญาอยู่
 เสมอนั้น จัดได้ว่าเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นชนิดที่เรียกว่า
 “เอโติวิมุตติ” คือการหลุดพ้นชนิดที่ต้องใช้กำลังของจิตหรือ
 กำลังของสมาธิที่แรงกล้า ถึงกับต้องมีการฝึกฝนในส่วนนั้น
 มากเป็นพิเศษ การทำเช่นนี้ จำกั้อยู่ในวงของบุคคลผู้มี

อุปนิสัย หรือมีอินทรีย์อันเพียงพอแก่การทำเช่นนั้นเท่านั้น
 ไม่เป็นสิ่งที่ทั่วไปแก่บุคคลทุกคน อีกอย่างหนึ่งเราจะสังเกต
 เห็นได้จากข้อความในพระบาลีนั้นเองว่า คนบางคนไม่ได้
 ทำความเพียรในทางสมาธิภาวนาอะไรมากมายเลย แต่ก็
 บรรลุความเป็นพระอรหันต์ได้ ด้วยการได้ฟังพุทธานุชา
 เพียงเล็กน้อยน้อยแสดงว่า ยังมีหนทางอย่างอื่นอีกที่เหมาะสม
 แก่บุคคลผู้มีอุปนิสัยหรืออินทรีย์อ่อน ในการที่จะทำสมาธิ
 แต่มีปัญญา แก่กล้า พอสมควรที่จะทำความรู้แจ้งแทงตลอด
 พอตักกิเลสของตนได้ วิธีสำหรับบุคคลพวกนี้เอง ท่าน
 เรียกว่าเป็นวิธีแห่งการบรรลุด้วย “**ปัญญาวิมุตติ**” คือหลุด
 พันด้วยอำนาจของปัญญาเป็นส่วนใหญ่ คู่กันกับคำว่า
 “**เจโตวิมุตติ**” ซึ่งเป็นวิธีเหมาะเฉพาะบางคน

ความแตกต่างระหว่าง

เจโตวิมุตติ กับ ปัญญาวิมุตติ

ความแตกต่างอันสำคัญระหว่างคำ ๒ คำนี้ก็ข้อที่
 ว่า **เจโตมุตติ** นั้น มีทั้งปัญญาและทั้งอำนาจสมาธิอย่างแรง

กล้าด้วยกันทั้งนั้น และมีสมาธิเหลือเฟือถึงกับนำไปใช้เพื่อ
 คุณวิเศษอย่างอื่นอีกด้วย **บัญญัติวิมุติ** นั้นมีบัญญัติเป็น
 เบื้องหน้า เท่าที่จำเป็นแก่การหลุดพ้นของบุคคลในกรณี
 นั้น และมีสมาธิชนิดเป็นเองตามธรรมชาติพอสมควรแก่
 กำลังของบัญญัติ ไม่พอที่จะออกหน้าบัญญัติหรือผลัก
 ตันบัญญัติ ซึ่งก็ย่อมหมายความว่าไม่มีสมาธิพอที่จะนำ
 ไปใช้เพื่อคุณวิเศษอย่างอื่นได้อีกนั่นเอง เช่น ไม่อาจจะ
 แสดงฤทธิ์ได้เป็นต้น ไม่ประกอบด้วยอภิญา หรือ
 ปฏิสัมภทาใด ๆ แต่อย่างไรก็ตามการหลุดพ้นแบบบัญญัติ
 วิมุติย่อมเป็นโอกาสสำหรับทุกคน ยิ่งกว่าแบบเจโตวิมุติ จึง
 เป็นสิ่งที่ควรสนใจสำหรับคนทั่วไป ซึ่งจะได้กล่าวแยกออก
 ไปเป็นส่วนหนึ่งในลักษณะที่เห็นว่า เหมาะแก่บุคคลทั่วไป
 ในสมัยนี้

ทำไมบางคนบรรลุง่ายเกินไป ?

ข้อแรกที่สุดที่เราจะพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือ ข้อ
 ที่ว่าทำไมคนบางคนได้ฟังคำตรัสเพียง ๒-๓ คำ แล้วก็บรรลุ

มรรคผลได้ตรงที่ที่ตนนั่งนั่นเอง และบางคนถึงกับบรรลุ
 อรหัตตผลก็มีอยู่ไม่น้อย ข้อนี้เป็นที่เชื่อได้แน่นอนว่า เขา
 ต้องมี “ทุนเดิม” อย่างไม่อย่างหนึ่งมาก่อนอยู่ในใจอย่าง
 เพียงพอ คือพอเหมาะสมที่จะฟังคำตักเตือน หรือข้อ
 สะกิดใจเพียงเล็กน้อยแล้วก็บรรลุ แต่ปัญหาที่ยังเหลืออยู่ว่า
 เขามีทุนเดิมอะไร และเขาได้มันมาโดยวิธีใดเพราะเขาไม่เคย
 พบพระพุทธเจ้ามาก่อนเลย? ถ้าตอบปัญหาข้อนี้ได้ ก็
 เข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “ปัญญาวิมุตติ” หรือการเจริญภาวนา
 ชนิดที่เหมาะสมแก่คนทุกคน และทุกยุคทุกสมัยได้ทันที
 นับว่าเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณากันอย่างใกล้ชิดที่สุด

“ทุนเดิม” คืออะไร ?

ทุนเดิมที่กล่าวนี้หมายถึงความรู้สึก ที่เบือนหน้าต่อ
 สิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นสิ่งที่ “ไม่น่าเอา ไม่น่าเห็น ไม่น่า
 ยึดถือ ไม่น่าเข้าไปเกี่ยวข้องกับ” เป็นต้น มาอย่าง
 เพียงพอแล้ว เพราะเขาได้ผ่านสิ่งนั้น ๆ มาอย่างเพียงพอ

บ้าง หรือเพราะเป็นคนฉลาดในการสังเกตและพิจารณา
 บ้าง ความรู้สึกดังที่กล่าวนั้นนั่นแหละ เป็นการเห็นอนิจจัง
 ทุกขัง อนัตตา อย่างถูกต้อง และสมบูรณ์ที่สุด ทั้งๆที่
 บุคคลนั้นไม่เคยได้ยิน ได้ฟัง คำว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
 มาก่อนเลย ผู้ศึกษาพึงสนใจและตั้งข้อสังเกตให้มากเป็น
 พิเศษในข้อนี้ คือข้อที่ขอย้ำอีกว่า คนเหล่านั้นเห็น อนิจจัง
 ทุกขัง อนัตตา หรือเข้าถึงผลแห่งการเห็น อนิจจัง ทุกขัง
 อนัตตา ได้จริง ๆ โดยไม่ต้องเคยได้ยิน คำ ๓ คำนี้
 มาแต่ก่อน ผลของการเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยตรง
 ก็คือความรู้สึกที่ว่า “**ไม่มีอะไรน่าเอนาเป็น**” นั่นเอง
 ใครทำให้เกิดขึ้นมาได้โดยทางใดไม่มีข้อจำกัด แต่ผลย่อม
 เหมือนกันหมด คือไม่รู้สึกรอยอยากได้อะไรหรืออยากเป็นอะไร
 ด้วยความรู้สึกที่รุนแรงขนาดที่เรียกว่า **ยิตฺถมนฺตฺถมนฺ** เมื่อ
 เขามีความรู้สึกในลักษณะ เช่นนี้มาบ้างแล้ว ก็เรียกว่า “**มี
 ทุนเคิม**” มาแล้วตามมากตามน้อย เขาจึงอยู่ในฐานะเข้าใจ
 คำว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือข้อความที่ว่าสิ่งทั้งหลาย
 ทั้งปวงเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยหรือว่าค้นหาเป็นเหตุให้เกิด
 ทุกข์ ฯลฯ เหล่านั้นเป็นต้น ได้อย่างลึกซึ้งถึงที่สุดและโดย

ง่าย ฉะนั้น จึงอยู่ในฐานะที่จะบรรลุผลได้ทันที เมื่อ
 ได้ฟังพุทธคำหรือแม่คำของบุคคลอื่นเพียงไม่กี่คำ หรือ
 แม้แต่เพียงได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ซึ่งแสดงความหมายอย่างเดียว
 กันอันเป็นการแสดงด้วยภาพแทนที่จะแสดงด้วยคำพูด ก็
 ทำให้เกิดผลอย่างเดียวกัน การบรรลุผลหรือการ
 หลุดพ้นในทำนองนี้ เป็นไปด้วยอำนาจของปัญญาเป็นส่วน
 ใหญ่มีปัญญาออกหน้าหรือเดินหน้าจนสมาธิไม่ปรากฏ ทั้ง
 ที่มีสมาธิอยู่ตามธรรมชาติ ก็ซ่อนอยู่ภายใต้การเคลื่อนไหว
 ของปัญญา รวมความว่าเป็นการใช้กำลังของปัญญา ซึ่ง
 เป็นการพิจารณามากกว่าการใช้กำลังจิตเป็นเครื่องบ่มปัญญา
 หรือบับบงคับปัญญา ให้เดินไปในกระแสใคกระแสนั้น
 นั้นเอง จึงได้นามว่า หลุดพ้นด้วยอำนาจปัญญาล้วน ๆ
 มากกว่าที่จะกล่าวว่า หลุดพ้นด้วยอำนาจของจิตและปัญญา
 ร่วมกัน คือเราไม่ต้องพูดถึงกำลังจิตเสียเลยในกรณีเช่นนี้
 (ผู้ศึกษาต้องทราบไว้ว่า แม้การการหลุดพ้นประเภท
 เจโตวิมุตติ ก็อาศัยกำลังปัญญา หากแต่ว่าเป็นปัญญาพิเศษ
 ที่ผลิตออกมาจากกำลังของจิตเป็นพิเศษอีกต่อหนึ่ง)

เรามีทางที่จะเพิ่มเติมทุนเดิม ให้ดำเนินไปจนถึงที่สุด

คนทั่วไปที่มีสติปัญญาอย่างธรรมดา ๆ ทุกคน มีหวังที่จะผ่านโลกหรือชีวิต หรือสิ่งต่าง ๆ ไปในลักษณะที่มองย้อนหลังแล้ว เห็นเป็นของไม่น่าลุ่มหลงถึงที่เคยลุ่มหลงมาแต่ก่อนด้วยกันทั้งนั้น ถ้ามีการอบรมกันในลักษณะที่จะทำให้สติปัญญาชนิดนี้ งอกงามหรือเบิกบานออกไปตามสมควรแล้ว คนที่มีอายุมากพอสมควรแล้วย่อมมีอาการที่เรียกว่า “ทุนเดิม” ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นได้ด้วยกันทุกคน แต่เมื่อปล่อยไปตามธรรมดา คนบางคนก็วกไปวกมา หรือทนต่อความย่ำแย่ของสิ่งที่ประณีตยิ่ง ๆ ขึ้นไปไม่ได้ จึงมีความเบื่อหน่ายในสิ่งต่าง ๆ น้อยเกินไป จนไม่พอที่จะเรียกว่าเป็นความเบื่อหน่าย หรือเกิดความรู้สึกว่าสิ่งเหล่านี้ “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” ผลจึงปรากฏว่ามีคนเพียงบางคนที่เท่านั้นที่จะมี “ทุนเดิม” อย่างเพียงพอ สำหรับการบรรลุผลโดยทำนองนี้ แต่เนื่องจากความจริงมีอยู่ว่า

การบรรลุผลโดยวิธีง่าย ๆ ตามธรรมชาติเช่นนี้ ก็มีหนทางที่จะอบรมหรือทำให้ง่ายขึ้นเร็วขึ้น โดยวิธีเฉพาะของมันเองอีกเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงเป็นสิ่งที่ต้องสนใจและพิจารณาอย่างละเอียด เพื่อประโยชน์แก่คนธรรมดาสามัญหรือเรียกได้ว่า เป็นวิธีที่สาธารณะแก่คนทั่วไปนั่นเอง เราไม่อาจจะเรียกรวิธีนี้เป็นวิธีลัด เพราะมันอาจจะช้ากว่าวิธีที่เรียกว่า เจโตวิมุติ สำหรับคนบางคนก็ได้ เรากล่าวได้แต่เพียงว่าเป็นวิธีที่ง่าย และอยู่ในวิสัยของคนทุกคนเท่านั้นเอง แต่ถึงอย่างไรก็ยังมีเวทหรือลक्षणะแห่งการปฏิบัติที่เป็นการรวบรัดหรือลัดลัด ๆ สั้น ๆ อยู่นั่นเอง

ทุนเดิมไม่เกี่ยวกับการเป็น นักปราชญ์ทางปริยัติเลย

เมื่อกล่าวถึงวิธีปฏิบัติแบบลัด ๆ สั้น ๆ ตามธรรมชาติขั้นแล้ว อยากจะแนะนำให้สนใจกับประโยคสั้น ๆ ที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา” หรือ “ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” ว่านั่นแหละเป็นตัวบทสำคัญที่จะต้อง

ศึกษาในฐานะที่เป็นหลัก และมีความสำคัญอย่างยิ่งในข้อที่ว่ามันเป็นสิ่งที่จะเกิดผลขึ้น มาได้เองตามธรรมชาติธรรมดา ในจิตใจของบุคคล ที่ได้ผ่านสิ่งต่าง ๆ มาแล้วอย่างเพียงพอ ไม่เหมือนกับบ่บว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นต้น ซึ่งเป็นบทเทคนิคที่ต้องบอกต้องสอน ต้องเรียนกันอย่างมากมายแต่แล้วก็ยังไม่เกิดความรู้สึกว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” อยู่นั่นเอง ทั้ง ๆ ที่ความมุ่งหมายของการเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็คือความมุ่งหมายที่จะให้พุ่งตรงมายังความรู้สึกดังที่กล่าวแล้ว ข้อนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าทำไมการ ศึกษา หรือการปฏิบัติส่วนมาก ไม่ก่อให้เกิดผลสมตามความมุ่งหมาย ทั้งนี้เป็นเพราะมันเป็นไปแต่ทางฝ่ายหลักวิชาหรือเป็นการกระทำที่เป็นเทคนิคต่างๆ ที่มนุษย์จัดสรรขึ้นอย่างพิถีพิถัน ไม่เป็นไปตามทำนองของธรรมชาติธรรมดาเสียนั่นเอง ความรู้สึกในทางธรรมของมหาเปรียญ หรือนักศึกษาที่ถือกันว่าเป็นผู้คงแก่เรียนนั้น ผู้ความรู้สึกของยายแก่ตาแก่บางคนที่ไม่รู้หนังสือเลยสักตัว

เดียวกันไม่ได้ เพราะคนแก่ ๆ เหล่านี้เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จริง ๆ และตามแบบของธรรมชาติ ตามวิถีทางของธรรมชาติ แม้ไม่ได้ยินได้ฟังคำ ๓ คำนี้ มาก่อนเลย แต่ก็มีคามหมายอันแท้จริงของคำ ๓ คำนี้ หรือกระทั่งถึงผลอันเป็นปฏิกิริยาที่เกิดมาจากความหมายของคำทั้ง ๓ นี้ เต็มเปี่ยมอยู่ในใจ ส่วนนักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนเหล่าโน้นมีแต่ตัว หนังสือหรือ ความสลับซับซ้อนยุ่งยาก ของการ ที่จะตั้งตีความไปตามตัวหนังสือ เต็มอึดอยู่ในใจ ผลจึงเกิดขึ้นในทำนองที่ตรงกันข้าม คือคนแก่เงอะงะที่ไม่รู้หนังสือ เหล่านี้ ปรากฏว่าเกิดความรู้สึกว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” ขึ้นมาได้ตามส่วน ส่วนพวกบัณฑิตค นักปราชญ์เหล่าโน้น กลับไม่ได้เกิดมีความรู้ สึกว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น” มากขึ้นไปกว่าเดิมเลย

บัดนี้เราจะ ได้ศึกษากัน ถึงความหมาย ของ คำว่า
 “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” โดยละเอียด
 สืบไปที่ละอย่าง

ความหมายของคำว่า

“ไม่มีอะไรที่น่าเอา”

คำว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา” ในที่นี้หมายถึงเอา
 สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นวัตถุสิ่งของเช่น ทรัพย์สินสมบัติ เงินทอง
 ตลอดจนบุตกร ภริยา ข้าทาสบริวาร เกียรติยศชื่อเสียง ซึ่ง
 จะรวมเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
 ธรรมารมณ์ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ทุกสิ่งล้วนไม่
 น่าเอา คือไปเอาเข้าจริง ๆ ด้วยต้นเหตุอุปาทานไม่ได้ ขึ้น
 ไปเอาเข้า จะกลายเป็นหนามที่ขอกตำร่างกายหรือจิตใจ
 ของบุคคลนั้นขึ้นมาทันที ที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น มันอาจจะ
 “ตบหน้า” บุคคลนั้นให้ล้มลุกคลุกคลานไป หรือถึง
 กับตายเลยก็ได้ มีอยู่แต่เพียงว่าอย่าไป “เอา” ด้วยกิเลส
 ต้นเหตุอุปาทาน ยึดมั่นว่าของตน แต่ให้เข้าไปเกี่ยวข้อง
 หรือเข้าไปเอาโดยสักว่าสมมติ คือตามที่ชนบทรรมนิยม
 หรือประเพณีกฎหมายบ้านเมืองเป็นต้น ได้บัญญัติสมมติ
 ให้ว่าสิ่งนี้เป็นของกนนั้นคนนั้นเป็นต้นซึ่งเป็นความจริงอย่าง

สมมติ ช่วงชะวักคราว ส่วนความจริงอันเด็ดขาดนั้น สิ่งเหล่านี้จะเป็นของใครไม่ได้ นอกจากเป็นของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือธรรมชาติแห่งความเปลี่ยนแปลงเลื่อนลอยไปตามธรรมชาติ ใครขึ้นไปอ้างหรือแย่งเอามาเป็นของตน จะต้องถูกมันทับหน้าล้มลุกคลุกคลานหรือถึงกับตายไปเลย ดังที่ได้กล่าวแล้วอย่างไม่มีทางสู้ ฉะนั้น ทางที่จะทำได้มีอยู่แต่เพียงว่า ให้ถือว่ายืมมันมาใช้ชั่วคราว และต้องรับรองเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่แท้จริง ว่าเป็นเจ้าของที่แท้จริงอยู่เสมอ ส่วนเราเองเป็นเพียงผู้เปลี่ยนมือ หยิบยืมกันมาใช้ชั่วคราวชั่วคราวซ้ำ หรือ เร็ว แล้วแต่กรณี ไม่กล้ายึดถือ ด้วยใจจริงว่าเป็นของเราโดยแท้จริง รับเอาแต่เพียงเท่าที่ประชาชนหรือชนบทรรมนิยมประเพณี หรือกฎหมายบ้านเมืองกำหนดให้ว่า ในขณะที่ผู้ใดเป็นผู้มีสิทธิจะยึดครอง จะกินจะใช้สิ่งเหล่านี้เป็นต้นเท่านั้น การทำอย่างนี้เรียกว่าเป็นการ “เอาอย่างสมมติ” ไม่ใช่ “เอาอย่างจริงๆ จังๆ” มีผลเท่ากับไม่เอาโดยแท้จริง ถ้าเอา โดยสมมติเช่นนั้น ย่อมไม่ถูกทับหน้าเป็นต้นเลย ไม่ต้องรับโทษใดๆ เรียกได้ว่าเป็นผู้ที่ไม่

เอาอะไรเป็นของตนด้วยค้นหาหรืออุปาทาน ซึ่งเรียกว่าเป็น “ผู้ไม่เอาอะไร” ในที่นี้ เพราะเขาได้มองเห็นความจริงอันเด็ดขาดที่ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา” ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

ปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับกับเรื่องนี้ อยู่ตรงที่เขาจะละได้
 อะไรที่เกี่ยวกับอุปาทานอันเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิม ที่ทำให้สัตว์เข้าไปยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นของตนเอง ซึ่ง
 เป็นเรื่องราวที่ยาวที่จะกล่าวถึงข้างหน้า พึงทำความเข้าใจไว้ก่อนว่า สิ่งที่ถูกพันธอยู่ด้วยอุปาทานอย่างยิ่งที่ละเอียดที่สุด
 นั่นก็คือ สิ่งที่เรียกว่า “ตัวตน” นั่นเอง ยึดถืออะไรว่าเป็น
 ตัวตนของตน สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ละได้โดยยากตามความมาก
 น้อยแห่งการยึดถือ และสิ่งใดอำนวยความสะดวกให้มากตาม
 ความต้องการของกิเลส ชนิดที่เป็นสัญชาตญาณมากเพียงไร
 ก็ทำให้มีการยึดถือมากเพียงนั้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ วัตถุ
 แห่งกามคุณนั่นเอง สำหรับหนุ่มสาวโดยเฉพาะก็คือสิ่งที่
 เนื่องด้วยเพศตรงกันข้าม อย่างนี้เป็นตัวอย่าง ถ้าพิจารณา
 เห็นความจริงแล้วก็จะเห็นได้ว่า สิ่งที่เราหลงยึดถือ

มากเพียงไรนั้นแหละ ยิ่งเป็นสิ่งที่ไม่น่าเอา ยิ่งขับ
 ไปเพียงนั้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือเป็นสิ่งที่จะตบ
 หน้าเราอย่างแรงกว่าสิ่งใด ๆ นั้นเอง รวมความแล้วก็คือ
 ว่าไม่มีสิ่งใดเลยที่ควรยึดถือว่าของเรา ไปยึดถือคือไป “เอา”
 เข้าจริง ๆ เมื่อใดเป็นต้องถูกตบหน้าเมื่อนั้น จึงได้สรุป
 ความไว้สั้น ๆ ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา” ดังนี้

ความหมายของคำว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเป็น”

ข้อที่ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” นั้น ข้อนี้หมายถึง
 ถึงภาวะต่าง ๆ ที่เรเรียกกันว่าความเป็นนั้นเป็นนี้ ซึ่งมีอยู่
 หลายประเภทด้วยกัน เช่นเป็นมนุษย์ เป็นสัตว์ เป็นสัตว์
 นรก เป็นเทวดา เป็นพรหม เหล่านี้เป็นพวกหนึ่ง, ความ
 เป็นหญิงกับเป็นชายเป็นหนุ่มกับเป็นสาว เป็นสามีกับภรรยา
 เป็นต้น เหล่านี้ก็เป็นพวกหนึ่ง เป็นบรรพชิตกับคฤหัสถ์ เป็น
 คนพาลกับบัณฑิต เป็นคนโง่กับคนฉลาด เหล่านี้ก็เป็น

หนึ่ง ความเป็นพ่อกับลูกเป็นผู้เลี้ยงกับเป็นผู้ถูกเลี้ยง เป็นมิตรกับเป็นศัตรู เป็นผู้แพ้กับเป็นผู้ชนะ เป็นผู้เอาเปรียบกับผู้ถูกเอาเปรียบ เหล่านี้เป็นต้น ก็ประเภทหนึ่ง เป็นคนยากจนกับเป็นคนร่ำรวยเป็นคนมีเกียรติกับเป็นคนไม่มีเกียรติ เป็นคนมีบุญกับเป็นคนมีบาป จนกระทั่งเป็นคนดีกับเป็นคนชั่ว เป็นคนมีสุขกับเป็นคนมีทุกข์ เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งมีความหมายต่าง ๆ กันเป็นพวก ๆ ไป

คำว่า “ความเป็น” ในที่นี้ ก็หมายถึงความรู้สึกยึดถือในความเป็นนั้น เป็นนี้ของ ตนเองด้วย อำนาจค้นหาอุปาทานตั้งที่กล่าวมาแล้วในข้ออ้างว่าด้วยการ “เอา” ข้างต้นนั่นเอง เมื่อเขายึดถือในความเป็น อย่างไร เขาต้องหนักอกหนักใจ เนื่องด้วยการปฏิบัติหน้าที่แห่ง “การเป็น” อย่างนั้น ๆ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการยินดียินร้ายอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เป็นปกติ ไม่มีความเป็นอย่างไรที่จะคงที่อยู่ได้ตามที่ตัวต้องการมีแต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของอนิจจัง ซึ่งทำให้เขาต้องยินดียินร้าย แม้ขณะที่ยังไม่ เปลี่ยนแปลงเขาก็ยังต้องทุกข์หนัก เพราะอำนาจความยึดถือ ในการเป็นนั้น

เป็นนี้ของตัวเอง มีอาการประหนึ่งว่าได้แบกหรือทุนภาระหนักอย่างใดอย่างหนึ่งไว้ ไม่ว่า “การเข็น” ชนิดไหนหมดย่อมก่อให้เกิดความทุกข์ตามภาระหน้าที่นั้น ๆ เช่นเป็นมนุษย์ก็ทุกข์อย่างมนุษย์ เป็นสัตว์ก็เป็นทุกข์อย่างสัตว์ ไม่มีมนุษย์คนใดเลย ที่จะไม่มีความทุกข์อย่างมนุษย์ เช่นมีการะในการแสวงหาปัจจัยเครื่องยังชีพ การต้องแข่งขันแย่งชิงกัน การรักษาทรมัยสมบัติอำนาจวาสนาที่มีอยู่แล้ว การต่อสู้ศัตรู กระทั่งสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ หรือความเกิดแก่เจ็บตายที่มีอยู่ตามธรรมดา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องต่อสู้กับกิเลสของตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ต่อสู้ได้ยากที่สุด และจะต้องเร่าร้อนที่สุด ทั้งทางกายและทางใจอีกเหมือนกัน ในเมื่อมีการพ่ายแพ้แก่กิเลส เพราะฉะนั้นผู้ที่เป็นมนุษย์ก็มีความทุกข์อย่างมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ชนิดไหน ย่อมมีความทุกข์ชนิดนี้เป็นสิ่งสาธาณะเสมอทั่วกันไปหมด แม้กระทั่งเป็นเทวดาก็ตกอยู่ในลักษณะอย่างเดียวกัน โดยหลักใหญ่ ๆ เพราะยังเป็นสัตว์ที่มีกิเลสด้วยกัน ยังต้องเกิดแก่เจ็บตายอย่างเดียวกัน สำหรับมนุษย์เรายังมีอย่างอื่นเพิ่มเข้ามาอีก เช่น

ความเป็นหญิงเป็นชายเป็นต้น ก็ย่อมก่อให้เกิดปัญหาอื่น
 เนื่องด้วยความเป็นหญิงเป็นชาย เพิ่มขึ้นอีก ส่วนหนึ่งคือ
 จะต้องปฏิบัติหน้าที่แห่งความเป็นหญิงหรือเป็นชายแล้วแต่
 กรณี ต้องมีกิเลสแห่งผู้หญิงหรือผู้ชาย ซึ่งตนจะต้องต่อสู้กับ
 กิเลสนั้น ๆ ไปตามหน้าที่ที่ธรรมชาติบังคับไว้ ในที่สุดจะ
 ต้องมีความทุกข์ในฐานะที่เป็นผู้หญิง หรือเป็นผู้ชายเพิ่มขึ้น
 อีกส่วนหนึ่งต่างหากจากความทุกข์ ที่เนื่องมาจากความเป็น
 มนุษย์เฉย ๆ เมื่อมีความเป็นหนุ่มเป็นสาวเพิ่มเข้ามา ปัญหา
 อันเนื่องด้วยความเป็นหนุ่มเป็นสาวโดยเฉพาะก็เพิ่มเข้ามาอีก
 เป็นความยุ่งยากอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งจะต้องแก้ไขหรือบำบัด
 ให้หมดสิ้นไป และมักจะเป็นปัญหาที่รุนแรงแก้ไขได้
 ยากยิ่งขึ้นไปอีก นี่เป็นการชี้ให้เห็นได้ว่า “ความเป็น”
 อะไรอย่างหนึ่ง ๆ นั้น ย่อมมีปัญหายุ่งยากอยู่ในตัวมัน
 เองอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอไป ยิ่งเมื่อคนหนึ่ง ๆ ต้องเป็น
 อะไร ๆ หลาย ๆ อย่าง ความทุกข์ก็ยิ่งทับถมทวีขึ้น
 หลาย ๆ อย่าง เป็นเงาตามตัว จนกล่าวได้ว่า “ความ-
 เป็น” นี้ เป็นรังหรือเป็นแดนแห่งความทุกข์โดยตรงเอา
 เสียทีเดียว ไม่มียกเว้นว่าความเป็นอะไร

ของคู่ที่อาจลงความคิดจนทำให้เขว

ข้อที่ต้องพิจารณาต่อไปอีกก็คือ “**ความเป็น**”

ต่าง ๆ ที่มีอยู่เป็นคู่ ๆ ซึ่งดูราวกับว่าจะเป็นอย่างตรงกันข้าม แต่แล้วกลับมีความทุกข์โดยเสมอกันหรือเท่ากัน ใช่ว่าถ้า เป็นของตรงกันข้ามแล้ว เมื่อสิ่งหนึ่งเป็นอย่างหนึ่ง สิ่ง ที่ตรงกันข้ามควรจะเป็นอีกอย่างหนึ่งในลักษณะที่ตรงกันข้าม ดังนั้นก็หาไม่ เช่นสิ่งตรงกันข้ามคู่แรกคือ **ความเป็นมนุษย์** กับ **ความเป็นสัตว์** ถ้าความเป็นมนุษย์เป็นความทุกข์แล้ว ความเป็นสัตว์ก็ควรจะเป็นความสุขอย่างนั้นก็หาไม่ เพราะ ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น กลับเป็นเสียอีกอย่างอื่น คือมนุษย์ ก็มีความทุกข์อย่างมนุษย์ สัตว์ก็มีความทุกข์อย่างสัตว์ ดังนี้

คู่ที่มีความแตกต่างยิ่งขึ้นไปอีกก็คือ **ความเป็น**

สัตว์นรก กับ **ความเป็นเทวดา** ซึ่งผลกลับมีว่า สัตว์นรก มีความทุกข์ไปตามประสาสัตว์นรก เทวดาก็มีความทุกข์ไป อีกแบบหนึ่งตามประสาเทวดาอย่างไม่แพ้กันเลย หากแต่ว่า เป็นสิ่งที่มองเห็นได้โดยยาก หรือมองเห็นไม่ได้ จนเข้าใจว่า

เป็นสุขไปเสียก็มี จึงได้พากันกระหึ่มต่อความเป็นเทวดา
 กันนัก ทั้ง ๆ ที่เทวดาก็เป็นเพียงสัตว์ชนิดหนึ่ง ซึ่งกำลัง
 เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร ก็มีความเกิดแก่เจ็บตาย และ
 ถูกไฟคือราคะ โทสะ โมหะ เผาผลาญอยู่อย่างเดียวกัน แล้ว
 ยังแถมเป็นผู้มัวเมาในกามสุขอย่างลึมทัวยิ่งกว่ามนุษย์ไปเสีย
 อีก พวกเทวดาจึงไม่มีอะไรอื่นนอกไปจากความทุกข์ ตาม
 ประสาของพวกเทวดาดังนี้ นี่เป็นเครื่องแสดงว่า ความจริง
 หาได้เป็นไปในทางที่ว่า เมื่อสัตว์นรกเป็นทุกข์แล้ว
 เทวดาซึ่งเป็นฝ่ายตรงกันข้ามจะเป็นฝ่ายที่มีความสุข ก็หาไม่
 ความจริงกลับเป็นเสียในทางที่ว่า สัตว์นรกก็มีความทุกข์ไป
 ตามประสาสัตว์นรก เทวดาก็มีความทุกข์ไปตามประสา
 เทวดา หากแต่ว่ามีอะไรมาเคลือบแฝงให้คนเขลาหรือคน
 พาล หลงเห็นเป็นความสุขไปเสียเท่านั้น นับว่าเป็นสิ่งที่
 ต้องระมัดระวังอย่างยิ่งหรือควรให้เกิดความเข้าใจอันถูกต้อง
 ให้จงได้จะได้พ้นจากความเป็นคนหลง ซึ่งมีแต่จะทำให้ฝัง
 ตัวอยู่ในความทุกข์โดยส่วนเดียว,

คู่ถัดไปคือความเข้มหญิงเป็นชาย ก็มีข้อเท็จจริง
 อย่างเดียวกันอีก คือแทนที่หญิงจะเป็นทุกข์ ชายเป็นสุขใน
 ลักษณะที่ตรงกันข้ามกับกลายเป็นว่าหญิงก็มีความสุขตาม
 ประสาความเป็นหญิง ชายก็มีความสุขไปตามประสา
 ความเป็นชายโดยเสมอกัน ทั้งที่เขาสมมติกันว่าเป็นสิ่งที่ตรง
 กันข้าม คู่ที่ถัด ๆ ไปอีกทุก ๆ คู่ ก็มีลักษณะแห่งข้อเท็จ
 จริงอย่าง เดียว กันคือ ความเป็น หนึ่งก็ ต้องเราร้อน ไปตาม
 ประสาความเป็นหนึ่ง ความเป็นสาวก็ต้องเราร้อนไปตาม
 ประสาความเป็นสาว หรือเรียกว่าความเป็นทุกข์ไปตาม
 ประสาคนหนุ่มคนสาว ส่วนความสนุกสนานเปลือกเปลีนตาม
 แบบอย่างของคนหนุ่มคนสาวนั้น เป็นแต่เพียงเหยื่อล่อให้
 หนุ่มสาวสมัครใจทนรับความทุกข์ ตามแบบของคนหนุ่ม-
 สาวเท่านั้นเอง คู่ถัดไปคือความเป็นสามีและภริยานั้น เมื่อ
 ต่างฝ่ายต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยสมบูรณ์แล้ว ต่างฝ่ายก็
 ย่อมหมายถึงการทนรับภาระหนักชนิดหนึ่ง ซึ่งผู้ที่เคยเป็น
 พ่อบ้านแม่เรือนมาแล้ว จะต้องรู้จักได้ตีความหมาย
 อย่างไร, ยิ่งต้องการจะให้ เป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่ตีมากยิ่งขึ้น

ไปเพียงใด ก็ยังมีภาระที่หนักมากยิ่งขึ้นไปเพียงนั้น โดยสัดส่วนที่เท่ากัน แม้ในลักษณะที่ต่างกัน ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้เลยว่าฝ่ายที่เป็นสามมีเป็นฝ่ายทุกซ์แล้ว ฝ่ายตรงกันข้ามกันคือฝ่ายภริยาก็คงต้องเป็นฝ่ายสุขตั้ง

คู่ถัดไปคือ **ความเป็นบรรพชิตกับความเป็นคฤหัสถ์** ๕ เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาให้แยกคายขึ้นไปอีก คือถ้าเป็นบรรพชิตด้วยความยึดถือหรือสักว่าตามธรรมเนียมแล้ว นักบวชก็จะมี ความทุกซ์ไม่แพ้ฆราวาส อย่างที่เราเห็น ๆ กัน อยู่ทั่วไปในประเทศไทยเราเองแล้วว่านักบวชบางคนมีภาระหนักมากต้องหน้าดำคร่ำ เครียดยิ่งไปเสียกว่าฆราวาสก็ยังมี แม้จะพิจารณา กันใน กรณีที่เป็น นักบวชถูก ต้องตาม ความหมายของนักบวช ก็ยังมีภาระหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อทำความดับทุกซ์ ไม่น้อยไปกว่าฆราวาสเลย หากแต่ว่ามันอยู่กันคนละระดับเท่านั้น ความสำคัญส่วนใหญ่มันหมายถึงความหนักอกหนักใจในการที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมุ่งเข้าไปยึดถือใน “ความเป็น” ของตนว่า ฉันทันนั้นฉันทันนี่แล้วทั้ง

นักบวชทั้งฆราวาสย่อมจะเป็นผู้ที่แบกหรือทูนภูเข่า ที่หนักๆ ไว้บนศีรษะของตนเองอย่างเดียวกันและถ้าหากทั้งสองเพศ ยังมีกิเลสเท่ากันก็ต้องมีความทุกข์เท่ากัน หากแต่ว่ามีลักษณะต่างกันแต่รูปร่างบ้างเท่านั้น ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่านักบวชก็ยังทนทุกข์อยู่ตามประสานักบวช ฆราวาสก็ยังทนทุกข์อยู่อย่างประสาฆราวาส ต่อเมื่อใดมีจิตใจเหนือหรือพ้นไปจากความเป็นนักบวช และฆราวาสทั้ง ๒ อย่างแล้ว เมื่อนั้นแหละจึงจะหลุดพ้นจากความทุกข์โดยแท้จริง และเขาก็จะไม่มีควมียึดถือตัวตนว่าเป็นบรรพชิต หรือฆราวาสแต่ประการใดเลย

คู่ถัดไปคือ **ความเป็นคนพาล** หรือ **ความเป็นบัณฑิต** นั้น ก็มีนัยแห่งความเป็นทุกข์อย่างเดียวกันในฐานะที่เป็นมนุษย์อยู่ส่วนหนึ่ง คนพาลกำลังต่อสู้กับความทุกข์ตามประสาของคนพาล บัณฑิตก็ต้องต่อสู้กับความทุกข์ไปตามทำนองของบัณฑิต และมีภาระหน้าที่ที่เพิ่มมากยิ่งขึ้นตามประสาของบัณฑิต ถ้าเป็นบัณฑิตที่มีความยึด

ถือในความเป็นบัณฑิตของตน นั่นก็คือการแบกภูเขาขนาด
หนักอยู่เหนือบ่าอย่างเดียวกัน ได้รับความรบกวนจากผู้
ประสงค์ความรู้แทบไม่มีเวลาพักผ่อน ยิ่งเป็นบัณฑิต
ชนิดที่ใส่แต่ความรู้ที่ปราศเปรื่อง แต่ไม่มีการปฏิบัติเสียเลย
หรือเป็นถึงกับเรียกว่า “ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด”
บัณฑิตชนิดนี้ จะต้องทนทุกข์เท่ากับคนพาล โดยไม่
ต้องสงสัย สิ่งต่าง ๆ จะเป็นไปในลักษณะเช่นไรก็ตาม
บัณฑิตก็ต้องต่อสู้ กับความทุกข์หรือทนทุกข์ไปตามประ
สาบัณฑิต ทำนองเดียวกันกับที่คนพาลจะต้องทนทุกข์ไป
ตามประสาคนพาลจะนั้น แม้ว่าบัณฑิตจะมีโอกาสพ้นทุกข์
ก่อนคนพาล คุณคล้ายกับว่าน่าจะเป็นบัณฑิตยิ่งกว่าการเป็นคน
พาลก็จริงอยู่ แต่ก็มีได้หมายความว่าบัณฑิตไม่ต้องทนทุกข์
ต่อเมื่อไม่เป็นทั้งคนพาลและทั้งบัณฑิตเท่านั้น จึงจะไม่มี
ความทุกข์ และจะเป็นอย่างนั้นได้โดยวิธีใดนั้น จักได้กล่าว
ถึงข้างหน้า ในที่นี้เพียงแต่ขอให้ยังเห็นไว้ที่ก่อนว่า แม้
การเป็นบัณฑิตก็ไม่จำเป็น หรือไม่น่าสนุกเพราะมันต้อง

ทนทุกข์อยู่ จิตจะได้คลายเสียจากความยึดถือในการที่จะ
เป็นอะไร ๆ ไปตามความยึดถือ จนกว่าไม่อยากจะเป็นอย่าง
เลยโดยประการทั้งปวง ซึ่งเป็นการดับทุกข์ทั้งปวง

คู่ถัดไปคือความเป็นคนโง่ กับ ความเป็นคน
ฉลาดนั้น มีลักษณะคล้าย ๆ กันกับคู่ของคนพาลและ
บัณฑิต หากแต่มีความหมายเอียงมาในทางธรรมชาติธรรมตา
มากกว่าคู่แรก หมายความว่าความโง่หรือความฉลาดนี้ เป็น
สิ่งที่ธรรมชาติสร้างมาแต่กำเนิด มากกว่าความเป็นคนพาล
หรือบัณฑิต ซึ่งเอียงไปในทางที่จะเป็นไปตามสิ่งแวดล้อม
ในภายหลัง แต่ถึงกระนั้นความเป็นคนโง่ หรือความเป็น
คนฉลาด ก็ไม่เป็นเครื่องต้านทานอันเพียงพอ ในการที่จะ
ไม่ทำให้คนฉลาด ก็ต้องทนทุกข์ไปตามแบบของคนฉลาด
และคนโง่ก็ต้องทนทุกข์ไปตามประสาของคนโง่ คนฉลาด
เสียอีกที่จะต้องทนทุกข์มากหรือลึกซึ้งกว่าคนโง่ ซึ่งได้ใน
บทว่า “**รู้มากยากนาน**” ดังนี้ได้ เมื่อพิจารณาตุในแง่
ที่ว่า ต่างฝ่ายต่างทนทุกข์กันอยู่คนละแบบตั้งแล้ว ความ

เป็นคนฉลาดก็ไม่จำเป็น ความเป็นคนโง่ก็ไม่จำเป็น สู้ไม่
เป็นอะไรเสียเลยไม่ได้ อีกนั่นเอง คือไม่ต้องมีความยึดถือว่า
ตัวเป็นคนฉลาดหรือคนโง่ แล้วก็จะมีความสุขกว่า คือไม่ต้อง
แบกความฉลาดหรือแบกความโง่ของตัวเอง

คู่ถัดไปคือ ความเป็นพ่อกับความเป็นลูกนั้น
จัดเป็น “ความเป็น” อีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะท่าทีจะ
ต้องพิจารณากันดูให้ถี่ ๆ อีกทางหนึ่ง ถ้าตั้งปัญหาถามขึ้นมา
เป็นพ่อเขาสนุกไหม? คนแก่ที่เคยผ่านความเป็นพ่อมาแล้ว
ย่อมจะสั่นหัวด้วยความจริงใจว่า “ไม่สนุกเลย” แถมเป็น
สิ่งที่น่าเอือมระอาที่สุด แม้อันที่ไม่เคยเป็นพ่อของใครมา
แต่ก่อน แต่ถ้ามีสติปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอย่างเพียงพอ
แล้ว ย่อมเห็นได้เองโดยไม่ต้องเข้าไปลองอีกเหมือนกัน
ว่า การเป็นพ่อเขาอันไม่สนุกเลยเป็นการทรมานทุกข์ ชนิด
หนึ่งอย่างชัดแจ้ง ส่วนความเป็นลูกนั้น มองดูอย่างผิวเผิน
ก็น่าสนุก เพราะมีพ่อเป็นฝ่ายเลี้ยง แต่ถ้าถามว่าถ้าจะให้
กลับไปเป็นลูกเล็ก ๆ ให้พ่อเลี้ยง เหมือนกับที่เคยเลี้ยงมาแต่

ก่อนนั้นจะเอาไหม ? คงจะมีคนสั่นหัวด้วยความรู้สึกที่จริงใจอีกเช่นเดียวกัน และอาจจะนึกปลงสังเวชในใจถ้าต้องกลับไปเป็นเช่นนี้อีก นี่เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า เป็นพ่อก็ไม่น่าสนุกหรือไม่น่าเป็น เป็นลูกก็ไม่น่าสนุกหรือไม่น่าเป็น ก็พ่อก็ต้องทนทุกข์ไปตามประสาพ่อ ลูกก็ต้องทนทุกข์ไปตามประสาของลูก เมื่อไม่ต้องเป็นพ่อหรือเป็นลูกกลับมีความสบายใจที่สุด ซึ่งอาจจะพิจารณาเห็นได้ในขณะที่ไม่มีพันธะของความเป็นพ่อ หรือความเป็นลูกผูกพันตนเอง เหตุนี้จึงกล่าวว่า ความไม่ยึดถือว่าตนเป็นอะไรเลยนั้นเป็นความสุขอย่างยิ่ง

คู่ถัดไปคือความเป็นผู้เลี้ยงเขา กับ ความเป็นผู้ถูกเขาเลี้ยงนั้น มีความหมายกว้างออกไปอีก คือหมายถึงคู่ต่างๆ ที่ต้องเลี้ยงคู่กัน เช่น นายเลี้ยงบ่าว ผู้เลี้ยงเมีย นายจ้างเลี้ยงลูกจ้าง อาจารย์เลี้ยงศิษย์อย่างสมัยนี้เป็นต้น เป็นผู้เลี้ยงเขาก็มีภาระหน้าที่หนักและยุ่งยาก ในการที่จะทำให้ถูกอกถูกใจ ซึ่งล้วนแต่มีกิเลสต่างกัน ยิ่งมากคน

ก็ยิ่งยุ่งยาก ผู้ที่เคยเป็นหัวหน้าหมู่คณะมาแล้ว ย่อมทราบ
 ความจริงข้อนี้ดี ยิ่งเลี้ยงด้วยความรักความยึดถือมากเพียง
 ไร ย่อมมีความหนักอกหนักใจขนาดนอนไม่หลับอยู่ตลอด
 เวลา ยิ่งหวังจะให้เขาดีมากเพียงไร ก็ยังมีแต่จะผิดหวังมาก
 ยิ่งขึ้นเพียงนั้น ยิ่งผิดหวังมากขึ้นเพียงไร ก็ยิ่งเป็นทุกข์
 มากขึ้นเพียงนั้น นี่แหละคือนรกที่มีไว้สำหรับผู้เลี้ยงคุณ
 อื่น ซึ่งมีความยึดถือตัวตนว่าตนเป็นผู้เลี้ยงคุณอื่นอย่าง
 แกร่งกล้า คุณบาทของพระอรหันต์มีอยู่บทหนึ่งว่า “อนัญญ-
 โปสี” แปลว่าผู้ไม่เลี้ยงคุณคนอื่นดังนี้ ย่อมแสดงความหมาย
 อยู่ในตัวแล้วว่า พระอรหันต์ไม่มีความสำคัญอุปาทาน
 ว่าตนเป็นผู้เลี้ยงคุณอื่นไม่พยายามผูกพันตนในการต้องเลี้ยง
 คุณอื่น จึงไม่มีความทุกข์ แม้ท่านกำลังเลี้ยงใครอยู่บ้าง
 ก็ไม่มีความรู้สึกยึดถือในความเป็นผู้เลี้ยงนั้น หรือในพันธะ
 อันนั้นโดยทางใจท่านจึงเป็นผู้ชิวว่าไม่เลี้ยงใครดังนี้ เราจะ
 เห็นได้ว่า ผู้เลี้ยงผู้อื่นก็ต้องมีความทุกข์ไปตามประสาของ
 บุคคลผู้เลี้ยงผู้อื่นโดยไม่ต้องสงสัยเลย ส่วนผู้ที่ถูกเขาเลี้ยง
 นั้นมีภาระหน้าที่ไปทางหนึ่งในฐานะที่เป็นผู้ถูกเลี้ยง ถ้าไม่

ทำหน้าที่อื่น ก็จะต้องเป็นผู้ไม่มีใครเลี้ยงโดยไม่ต้องสงสัย
 เลย เมื่อถูกเลี้ยงก็มีพันธะหน้าที่ที่ผูกพันหรือบังคับตายตัว
 อยู่เช่นนั้น ก็ต้องมีความทุกข์อีกแบบหนึ่งไปตามประสาของ
 ผู้ถูกเลี้ยง อีกอย่างหนึ่งย่อมเป็นการแสดงอยู่ในตัวแล้วว่า
 ผู้ที่คนอื่นต้องช่วยคุ้มครองเลี้ยงดูนั้น ต้องเป็นผู้ที่มีความ
 ทุกข์เพราะช่วยตัวเองไม่ได้อยู่แล้วในตัว ถ้ามีจะนั้นแล้วจะ
 ต้องให้คนอื่นเลี้ยงทำไม โดยเหตุนี้เองผู้ที่ถูกคนอื่นเลี้ยงก็
 คือผู้ที่กำลังมีทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ในตัวเองแล้ว ฉะนั้น
 จึงไม่เป็นของน่าสนุกอะไรเลย ในการที่จะเป็นผู้ถูกเขา
 เลี้ยงเท่า ๆ กันกับเป็นผู้ที่จะต้องเลี้ยงเขา คุณบทของพระ
 อรหันต์มีอยู่อีกบทหนึ่งว่า “**ขัณฑวิสาโย**” ซึ่งแปลว่าผู้
 เปรียบเหมือนนอแรดคือเป็น ผู้เป็นอยู่คนเดียวโดดเดี่ยวไม่
 ต้องเลี้ยงใคร และไม่ต้องให้ใครเลี้ยง คือมีใจอยู่นอกเหนือ
 พันธะแห่งความเป็นผู้เลี้ยงเขาหรือถูกเขาเลี้ยง ท่านจึงเป็นผู้
 ไม่มีความทุกข์เลยโดยประการทั้งปวง แต่พึงทราบว่าย
 หมดคนหมายถึงความรู้สึกทางใจอย่างเดียว คือไม่มีอุปาทาน
 ยึดถือ “**ความเป็น**” จนมีจิตใจเหือดคร่อนไปตาม “**ความ**

เป็น” ที่ตนกำลังเป็นอยู่ ภายนอกจะเป็นอย่างไอก็ตาม เช่นเลี้ยงเขาอยู่หรือถูกเขาเลี้ยงก็ตาม แต่ทางภายในคือทางจิตใจนั้น เรามิทางที่จะถอนความยึดถือความเป็นผู้เลี้ยง หรือผู้ถูกเลี้ยงเสียได้ โดยวิธีนี้ ทั้งหมดคนแสดงว่าความเป็นผู้เลี้ยงเขาก็ตาม ความเป็นผู้ถูกเขาเลี้ยงก็ตามล้วนแต่ไม่น่าเป็น ล้วนแต่น่าระอาเอือมไปด้วยกันทั้งนั้น ไม่น่าอยาก ไม่น่าปรารถนาเลย

ถูกต้องก็คือ ความเป็นมิตร กับ ความเป็นศัตรู คุณต้องอาศัยการพิจารณาเป็นพิเศษ เพราะเป็นคำที่มีความหมายเดินไปได้หลายแนว “ความเป็นมิตร” ในที่นี้มีได้ หมายถึงการแผ่เมตตาเป็นต้น แต่หมายถึงการทำตนให้อยู่ในลักษณะที่เขาเรียกกันว่ามิตรที่ดีที่สุด ข้อความปรากฏอยู่ในพระบาลีสังคาโลวาทสูตร ว่ามิตรที่ดีต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ คือสามารถคุ้มครองเพื่อนผู้ประมาทแล้วสามารถรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว สามารถทำประโยชน์ให้แก่เพื่อนตั้งนเป็นต้น เพียงเท่านั้นก็เห็นได้ว่าการทำตนเป็นมิตรที่ดีย่อมต้องรับภาระหนัก หรืองานหนัก

ไม่น่าสนุกเลย ส่วนการเป็นศัตรูนั้นเห็นได้ชัดทีเดียวว่าไม่น่าเป็น คือเท่ากับเป็นการทำตัวให้วินาศเร็วเข้าเท่านั้น สำหรับความเป็นมิตร หรือมิตรภาพนั้นเป็นสิ่งที่ปรารถนา กันนักในโลก เมื่อกล่าวโดยวิสัยโลกก็เป็นสิ่งที่ควรพยายาม เป็น แต่เมื่อกล่าวโดยวิสัยโลกุตตระ หรือความหลุดพ้นสิ้นเชิงแล้ว ก็ต้องเป็นสิ่งที่ยึดถือไม่ได้อย่างเดียวกันอีก เพราะเป็นเครื่องผูกพันไว้กับความทุกข์ชนิดใดชนิดหนึ่ง ด้วยอำนาจของความรักนั่นเอง ผู้ที่ไม่สละญาติหรือสละมิตรโดยเด็ดขาดนั้น ยังไม่เป็นผู้สละโลกหรือนักบวชโดยแท้จริง ^๕ หมายความว่า มิตรภาพก็คือพันธะอย่างหนึ่ง ซึ่งผู้ปรารถนาความหลุดพ้นจะต้องตัด หรือพิจารณาคุณแล้วเป็นพันธกรณีที่ไม่น่าสนุกเลย ผู้ที่ไม่ยึดถือหรือความไม่เป็นอะไรเลยไม่ได้ เมื่อผู้ใดอยู่เหนือความเป็นมิตรและความเป็นศัตรู ผู้ผู้น้อยย่อมเชื่อว่าผู้หลุดพ้น ไม่มีภาระ ไม่มีปติโพธิใด ๆ เป็นเครื่องกังวล

คู่ถัดไปคือความเป็น ^๖ **ผู้แพ้** และความเป็น ^๗ **ผู้ชนะ** นั้น เข้าใจยากอยู่ที่ความเป็น ^๘ **ผู้ชนะ** ว่าจะ เป็นของไม่น่าเป็นอย่างไร

ไรกัน เพราะใคร ๆ ก็ชอบความชนะ ความชนะที่มากู้กันกับ
 ความแพ้^๕ หมายถึงความชนะตามวิสัยโลก เช่นรบชนะ
 เล่นการพนัน เล่นกีฬาชนะ หรือเป็นความในโรงในศาล
 แล้วชนะเป็นต้น ความชนะชนิดนี้ย่อมก่อศัตรูคู่แ้ว คู่
 จอกล้างจอผลาญ ต้องนอนสตุ้ง นอนไม่หลับสนิทยิ่งกว่า
 ผู้แพ้ไปเสียอีก และสักโอกาสหนึ่งก็ย่อมจะกลับเป็นฝ่ายแพ้
 ไปได้ คุณแล้วเป็นของน่าสังเวชมากกว่าเป็นของชวนใจให้
 อยากเป็น จึงกล่าวได้ว่าการเป็นผู้ชนะนั้นไม่น่าสนุกเลย
 ส่วนผู้แพ้ต้องนอนเป็นทุกข์ระทมใจ เป็นของไม่น่าเป็นอยู่
 อย่างซัดเซ้ง แต่ตามความรู้สึกทั่วไปนั้น มักกระหึ่มใน
 ความชนะกันเป็นที่สุด สรรเสริญความชนะกันราวกับว่า
 เป็นของวิเศษ หารู้ไม่ว่าที่แท้ก็คือความทนทรมานชนิด
 หนึ่งอยู่ในตัว ท่านผู้ใฝ่ความสงบจึงพยายามละเสียทั้งความ
 แพ้ และความชนะ^๕ นี้เป็นเครื่องแสดงว่าเป็นผู้ชนะก็
 ไม่สนุก เป็นผู้แพ้ก็ไม่สนุก อย่าไปใฝ่ฝันถึงเสียเลย
 ทั้ง ๒ อย่าง

คู่ถัดไปคือ **ผู้เอาเปรียบและผู้ถูกเอาเปรียบ** คู่นี้
 ก็คล้าย ๆ กันกับคู่ที่แล้วมา ผู้เอาเปรียบผู้น้อย่อมเป็นคน
 พาลอยู่อย่างชัดเจน แต่ผู้ถูกเอาเปรียบก็หาเป็นบัณฑิตขี้นมา
 ได้ไม่ แม้จะเลี้ยงไปเรียกว่าผู้ได้เปรียบเสียเปรียบ ก็ยัง
 เป็นของที่ไม่น่าเสนาหาอยู่นั่นเอง ผู้ได้เปรียบย่อมหมายถึงผู้
 มีความไม่เป็นธรรมตาอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ในตัว แม้จะชนะ
 คนอื่นหรืออยู่เหนือคนอื่น ก็หาใช่ความชนะที่เป็นธรรม
 หรือเป็นเกียรติแต่ประการใดไม่ แต่กิเลสของคนทุกคนชอบ
 การได้เปรียบและพากันกระหึ่ม ต่อการได้เปรียบกันอยู่ทั่วไป
 แม้ในพวกนักกีฬา แต่ที่แท้แล้วนั่นแหละคือความอ่อนแอ
 หรือความหย่อนสมรรถภาพของตน เพราะฉะนั้น ความ
 เป็นผู้ได้เปรียบก็เป็นสิ่งที่ไม่น่าเสนาหาเลย สำหรับความเสีย
 เปรียบนั้น เป็นสิ่งที่น่าระอาอยู่แล้วตามปกติ ผู้ใดไม่ชอบ
 ความเสียเปรียบ แล้วละความอยากได้เปรียบเสียได้ด้วย
 ผู้นั้นคือผู้ที่มีใจหลุดพ้นแล้วโดยประการทั้งปวง เห็นได้ว่า
 เสียเปรียบก็ไม่น่าสนุก ได้เปรียบก็ไม่น่าชื่นใจที่ตรงไหนเลย
 นับว่าเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาให้เห็นอย่างชัดเจนจริง ๆ

คู่ถัดไปคือความเป็น **คนจน** กับความเป็น **คน**
รวย นั้น จะต้องพิจารณากันในข้อที่ว่า คนจนก็มีความ
 ทุกข์ไปตามประสาคนจน คนรวยก็ต้องปลุกปล้ำหรือทนทำ
 ไปตามประสาคนรวย มีภาระหน้าที่และศัตรูคู่ปรปักษ์ยิ่งไป
 เสียกว่าคนจน พิจารณาดูแล้วเป็นการตกนรกที่ลึกซึ่งยิ่งขึ้น
 ไปกว่าคนจน เพราะส่วนมากก็ต้องใช้กิเลสยิ่งกว่าคนจนอยู่
 ในตัวเป็นสิ่งที่ผู้รักความดี ความงาม ความถูกต้อง ความ
 ยุติธรรมทำไม่ได้ ซึ่งนับว่าไม่เป็นสิ่งที่น่าชื่นใจ ดังที่คน
 ทั้งหลายเขากระหยิ่มกัน ความเป็นคนจนนั้นเป็นสิ่งที่น่า
 ระอาอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ไม่มีใครอยากลอง มีบางคราว
 ต้องประสบกับพากันตันรนที่จะหลีกเลี่ยงให้พ้น ฉะนั้นจึงเห็นได้
 ว่าเป็นคนจนก็ไม่สนุก เป็นคนรวยก็ไม่สนุกอีกนั่นเอง

คู่ถัดไปคือ **ความมีเกียรติ** กับ **ความไม่มีเกียรติ**
 โลกทั้งปวงล้วนแต่นิยมเกียรติ ขวนขวายหาเกียรติ เพราะ
 ไม่ได้พิจารณาในแง่ของการยึดถือหรือสมมติ เมื่อใดจิตใจรู้
 เท่าทันการสมมติ เมื่อนั้นเกียรติก็กลายเป็นของมายาหรือ

เล่นตลกไปเท่านั้นเอง เกียรตินี้มีไว้สำหรับใช้เป็น “ค่าจ้าง” คนที่มีกำลังทรัพย์หรือกำลังปัญญา ให้ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งในเมื่อจะจ้างกันด้วยของอย่างอื่นที่ต่ำลงไปกว่านั้นไม่ได้อีกแล้วเท่านั้น คนหลงเกียรติก็คือคนติดเบ็ด ทำนองเดียวกันกับคนที่หลงกามารมณ์เหมือนกัน ความมีเกียรติ จึงมีค่าเท่ากับ ความถูกหลอก ชั้นประเด็นที่มาจากคนนอกก็ตามหรือของกิเลสตัณหาของตนเองก็ตาม พิจารณาดูแล้วก็น่าสนใจอย่างเดียวกันกับความไร้เกียรติ ซึ่งเป็น เพราะความที่ตนไม่สามารถทำอะไรให้เป็นที่ถูกใจของผู้อื่นได้ การได้เกียรติทำให้ฟูการเสียเกียรติทำให้แฟบ แต่ทั้งฟูและทั้งแฟบเป็นสิ่งที่เห็นดีเห็นน้อยเท่ากัน เพราะฉะนั้นจึงไม่น่าสนุก ทั้งความมีเกียรติและเสียเกียรติหรือไร้เกียรติก็ตาม พระอริยเจ้ามีจิตใจอยู่เหนือเกียรติ คือไม่ยินดีเมื่อได้เกียรติ ไม่ยินร้ายเมื่อไร้เกียรติจิตใจจึงมีความสงบสุข ไม่ต้องฟู ๆ แฟบ ๆ เหมือนคนธรรมดาสามัญ นับว่าเป็นสิ่งที่ปुरुชนทั่วไป หรือแม้แต่กัลยาณปुरुชนควรพิจารณาให้มากเป็นพิเศษ

คู่ถัดไปจากหนังสือ ๓ คู่ เป็นสิ่งที่ต้องทำการอธิบาย และการรับฟังด้วยการพินิจพิจารณามากเป็นพิเศษ

คู่ที่ว่าความเป็น **คนมีบุญ** กับความเป็น **คนมีบาป** ก็ล้วนแต่ไม่น่าเป็นหรือน่าสนุกด้วยกันทั้งคู่เนี่ย ผู้ศึกษาจะต้องสนใจในคำว่าความมีบุญ หรือความเป็นคนมีบุญให้ถูกต้องตามความหมายของคำ ๆ นั้น อย่างสมบูรณ์เสียก่อน คนโดยมากหรืออาจจะกล่าวได้ว่าคนทั้งหมด พอใจในบุญหลงใหลในบุญ และบางพวกถึงกับเมามอบุญเหมือนยาเสพติดทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า ยังไม่มีความเข้าใจหรือเห็นแจ้งในสิ่งที่เรียกว่าบุญอย่างเพียงพอนั่นเอง ถูกแล้ว บุญเป็นสิ่งที่ทำให้สบายใจ หรือยิ่งไปกว่านั้น ก็เป็นเครื่องล้างบาปได้ แต่มันก็ยังไม่ใช่สิ่งสูงสุด หรือเป็นที่สิ้นสุดแห่งความทุกข์ทั้งปวง ความทุกข์ยังมีเหลืออยู่อีกมากในจิตใจของคนมีบุญ และเป็นความทุกข์ชั้นประณีตลึกซึ้งซับซ้อน ละได้ยาก คับได้ยากอีกด้วย ความทุกข์ชนิดทั่วไปตามสภาวะธรรมดา ยังเต็มอึดอยู่ในจิตใจของคนมีบุญ ไม่ว่าจะเป็นคนมีบุญ

กองทุกข์ แล้วแต่จะเรียกหรือเห็นว่าอันไหนจะถูกกว่า
 แต่แล้วในที่สุตมัตถ์ก็เป็นการทนทุกข์ หรือเวียนว่ายไปใน
 กองทุกข์ ตามแบบ ตามประสาของพวกเทวดานั้นเองไม่
 ยกเว้นเทวดาพวกไหนเลย เพราะฉะนั้น ท่านถือว่าแม้บุญ
 ก็ยังเป็นอุปธิ คือเป็นกิเลสเครื่องเศร้าหมอง หรือเป็นผล
 ของกิเลสเครื่องเศร้าหมองชั้นประณีตและละเอียดที่สุด ได้
 ในบทที่ว่า “โอบธิกั ปญฺญ” ดังนี้

สำหรับ การมีบุญอย่างพรหม นั้น จักว่าเป็นการมี
 บุญชั้นสูงสุด จนกระทั่งในที่บางแห่งไม่เรียกว่าบุญ แต่
 กลับเรียก อเนญชา ไปเสียก็มี เพราะเหตุว่าบุญในชั้น
 นี้ไม่เนื่องอยู่ด้วยกามคุณเลย แม้จะเป็นความพอใจชั้นสูงสุด
 ก็ไม่มีกามเจือปน มีแต่อาศัยความสงบบำรุง จากการที่ไม่
 ถูกกามรบกวนเป็นหลักสำคัญ แต่ไม่ได้หมายถึงความหมด
 กิเลสซึ่งเป็นเหตุให้ยึดถือว่าเป็นตัวตน หรือของของตน
 เพราะฉะนั้น ผู้มีบุญประเภทนี้ จึงยังคงมีปัญหา เรื่อง

ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย และปัญหาอื่น ๆ เช่นเดียวกับสัตว์
 ทั้งหลาย หากแต่ถ้าไม่มีปัญหาประเภทที่เนื่องด้วยกรรม
 เท่านั้น มิหนำซ้ำในอีกลักษณะหนึ่ง พวกพรหมเหล่านั้น^{๕๔} นั้น
 ในตัวตน หรือความเป็นตัวตนของตน อย่างเหนียวแน่น
 ยิ่งกว่าสัตว์ประเภทอื่น เพราะเป็นตัวตนชั้นสูงสุด จึงถือ
 ว่าเป็นสัตว์ประเภทที่ “แบกอรรถา” หรือยึดถือตัวตนอย่าง
 หนักหน่วงยิ่งกว่าสัตว์ประเภทอื่น จึงเป็นสัตว์ประเภท
 ที่ทุนหรือแบกภุขาแห่งตัวตน หนักยิ่งไปกว่าสัตว์ประเภท
 อื่นอย่างพอเหมาะพอสมกันทีเดียว เพราะฉะนั้น จึงกล่าว
 ได้ว่าผู้ มีบุญอย่างพรหม ต้องทุกข์ อย่างพวกพรหมทั้งนี้ โดย
 ไม่มีทางที่จะผิดพลาดเลย

การมีบุญอย่างมนุษย์ก็ดี การมีบุญอย่างเทวดาก็ดี
 การมีบุญอย่างพรหมก็ดี เมื่อเพิกถอนความยึดถืออย่างเหล่า
 ออกเสียแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นความทุกข์อยู่ในวิภวสังสาร
 อยู่แบบหนึ่ง ๆ อยู่ด้วยกันทั้งนั้น จึงเห็นได้ว่าไม่น่าสนุกเลย
 ไม่น่าเป็นคนมีบุญเสียเลยสักไม่เป็นอะไรไม่ได้ คืออยู่เหนือ

ความเป็นคนมีบุญหรือมีบาปด้วยประการทั้งปวง ซึ่งหมายถึงการ หลุดพ้นออกไปเสี่ยงจากอำนาจบุญ และบาป โดยสิ้นสำหรับความเป็นคนมีบาปนั้น เซึ่งไม่ต้องวินิจฉัยในที่นี้ก็ได้ เพราะไม่มีใครปรารถนาบาปอยู่แล้วด้วยกันทุกคน ทั้ง ๆ ที่เมื่อพิจารณาคุณให้ดีแล้ว บาปจะกลายเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา ยิ่งกว่าบุญเสียด้วยซ้ำไป ถ้าคนที่กล่าวว่าของหวานเป็นอันตรายยิ่งกว่ายาขมเป็นคนพูดจริงแล้ว ย่อมจะอธิบายความหมายข้อนี้ได้ดี คืออาจจะกล่าวได้สั้น ๆ ว่าบุญทำให้ลืมตัวและประมาทเป็นทางแห่งความตายไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนบาปนั้นทำให้สำนึกตัว ไม่ประมาทยิ่งขึ้นไปทุกที แต่ในที่สุดก็ยังเห็นได้ว่า ถ้าไม่ต้องมายุ่งด้วยทั้งบุญทั้งบาปเสียเลย ก็ยังจะเป็นการดีกว่าเป็นกุศลกว่า เพราะฉะนั้นจึงเกิดเป็นความจริงที่ใคร ๆ ทุกคนอาจมองเห็นได้ว่าเป็นคนมีบุญก็ไม่น่าสนุก เป็นคนมีบาปไม่น่าสนุก ไม่น่าเป็นเลยทั้ง ๒ ฝ่าย กล่าวคือได้แก่จิตปราศจากการยึดถือ ด้วยบุญด้วยบาปด้วยประการทั้งปวง มีจิตใจอยู่เหนืออิทธิพลของบุญและบาป โดยสิ้นเชิง ซึ่งเป็นการดับทุกข์สิ้นเชิงอย่างเดียวกัน ขึ้น

ไปทำตนเป็นคนมีบุญมีบาป ก็จะต้องทุกข์ หรือเวียนว่าย
 อยู่ในกองทุกข์ ไปตามประสา คนที่มีบุญ หรือคนมีบาปใน
 ลักษณะที่กล่าวมาแล้วโดยไม่ต้องสงสัยเลย เนื่องจากบุญ
 และบาปยังเป็นสังขารธรรม หรือเป็นสังขตธรรมอยู่ด้วยกัน
 ทั้ง ๒ อย่าง มันจึงเป็นสิ่งที่ เปลี่ยนแปลงหรือโยกโคลง เกิด
 ได้ มีได้ หมดได้ ถับได้ สิ้นได้ ไม่มีที่สิ้นสุด เป็นมายา
 หลอกหลวงตามแบบของสังขตธรรมอยู่ด้วยกันทั้งนั้น จึง
 เป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาถึงกับยึดมั่นถือมั่น ซึ่งมีแต่จะนำ
 ความทุกข์มาให้โดยส่วนเดียว ผู้ที่เคยหลงใหลในบุญควร
 จะทำความเข้าใจเสียใหม่โดยนัยดังที่กล่าวมานี้ จนกระทั่ง
 เห็นว่าคนมีบาปก็ทนทุกข์ตามประสาคนมีบาป คนมีบุญก็
 ทนไปตามแบบของคนมีบุญได้จริง ๆ

คู่ถัดไปคือความเป็น **คนดี** และความเป็น **คนชั่ว**
 นี้ก็คล้าย ๆ กันกับคู่ที่กล่าวถึงคนมีบุญและคนมีบาปแทบ
 ทุกประการ แต่มีส่วนที่จะต้องทำความเข้าใจกันเป็นพิเศษ
 อยู่บ้าง ตรงความหมายของคำว่า ดี ซึ่งมักจะเข้าใจผิดกัน
 โดยมาก คนโดยมากถือว่า ความดีเป็นสิ่งสูงสุด ไม่มอง

เห็นว่าอะไรจะสูงยิ่งขึ้นไปกว่าความดี หรือเห็นว่าความดีนั้นแหละเป็นต้นความพ้นทุกข์แล้วโดยประการทั้งปวง จึงได้ยึดมั่นถือมั่นหรือติดแน่นอยู่ในความดี และภาวภูมิใจเป็นที่สุด จนเมื่อได้รู้สึกตัวว่าเป็นคนดีแล้ว ก็ถึงกับหลับตาตายด้วยความภูมิใจในความดี แต่ทั้งหมดนี้เป็นเพียงวิสัยโลก หรือเป็นเพียงจิตใจที่ยังข้องติดอยู่ในวิสัยของโลก ยังไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง แม้จะได้หลับตาตายไปด้วยความภูมิใจในทางที่ดีที่สุด ก็ยังต้องมีการเกิดใหม่เพื่อมาทนเป็นอย่างนั้นสืบไป ด้วยอำนาจความติดอกติดใจ หรือความยึดมั่นถือมั่นในความดีนั่นเอง และจะต้องเป็นอย่างนั้นเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด จนกว่าจิตจะหลุดพ้นจากความยึดถือในความดี หรือมีจิตใจอยู่เหนืออิทธิพลของความดีนั่นเอง ฉะนั้นจึงเห็นชัดว่าคนดีก็ต้องทนทุกข์ ไปตามแบบของคนดีอีก แบบหนึ่ง แม้จะเป็นคนดีที่สุด ก็ต้องทนทุกข์ ไปตามแบบคนที่ดีที่สุดในตัวเอง

ยังเป็นความดีหรือคนดีตามแบบของคนสมัยปัจจุบันนี้ด้วยแล้ว คุณจะมีความหมายไปในทางการทนทุกข์ของบิศาจ

ที่สวयงามชนิดหนึ่งเสียมากกว่า เพราะนิยมว่า “การ
 ใต้” เป็นความดี นิยม “อำนาจวาสนา” เป็นความดี นิยม
 “การกินดีอยู่ดี” หรือ “การตามใจกิเลสในการแสวงหา
 ความสุขทางเนื้อหนังชั้นประณีตที่สุด” ว่าเป็นการได้ดี
 ดังนี้เป็นต้น ความดีชนิดที่แท้จริงตามทางธรรมก็ยังเป็น
 เหตุให้เวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารตาม อำนาจของ กรรม
 ดินนั้นแล้ว จะต้องบ่่วยการกล่าวทำไมถึงกรรมดีหรือความดี
 ตามแบบโลก ๆ ของคนสมัยนี้ ว่าจะไม่เป็นเหตุให้เวียน
 วายไปในวัฏฏสงสาร และยังแถมจะเป็นวัฏฏสงสารชนิดที่
 เป็นนรก หรืออบายภูมิเสียด้วยซ้ำไป

เมื่อความดีทุกชนิดก็เป็นเหตุให้ ต้องเวียนว่ายไปใน
 กระแสของความดีไม่มีหยุด ไม่ใช่เป็นความสงบที่แท้
 จริง ดังนี้แล้วก็จะเห็นได้ว่าความดีนั้นยังไม่เป็นที่สิ้นสุด
 ของความทุกข์ อย่างน่าเอือมน่าระอา ไม่น่าสนุก สำหรับ
 ผู้ที่ไถวันเวียนอยู่ในความดีมาแล้วอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ ที่
 สิ้นสุดของความทุกข์จริง ๆ นั้นอยู่เหนือโลก หรือเหนือ
 ความดี อันเรียกกันว่าโลกุตตระ ความดีจึงเป็นเพียงคู่ผ้า

ทั่วเมื่อกันกับความชั่ว วนเวียนอยู่ในโลก ประจำอยู่ใน
 โลก หรือเต็มไปด้วยในโลก อย่างน่าเวียนหัวเท่านั้นเอง ผู้ที่
 มีจิตใจอยู่เหนือโลกแล้วมองคุณลงมายัง “ผู้เมื่อยคู้” แล้ว
 ก็จะเกิดความรู้สึกขยะแขยงไม่อยากจะมาแตะต้องโลกนี้ อีกต่อ
 ไป นี่แหละคือคำอธิบายประโยคที่ว่า “คนดี” ก็ไม่น่าเป็น
 “คนชั่ว” ก็ไม่น่าเป็นหรือว่าเป็นคนดีก็ไม่น่าสนุก เป็น
 คนชั่วมิ่ไม่น่าสนุก, สู้ไม่เป็นอะไรเลยทุกชนิด หรืออยู่
 เหนือความเป็นอะไร ๆ ทุกชนิดไม่ได้ ความข้อนี้แสดงให้
 เราเห็นข้อเท็จจริงอีกอย่างหนึ่งว่าภาษาพูดของคน ที่มีจิตใจ
 อยู่ในวิสัยโลกกับคนที่มีจิตใจอยู่เหนือวิสัยโลกนั้น มันมี
 ความหมายต่างกันตัวอย่างเช่นคำว่า “ดี ๆ” นี้เป็นต้น
 สำหรับความหมายตามทางโลก ๆ ของชาวโลก มันก็จัด
 เป็นสิ่งสูงสุดขนาดเป็นบรมธรรม แต่กระนั้นขึ้นไปถึงวิสัย
 โลกุตระคือผู้ที่มีจิตใจอยู่เหนือโลก สิ่งทีเรียกว่าดี ๆ นั้น ก็
 กลายเป็นของธรรมดาหรือถึงกับกลายเป็นของน่าขยะแขยง
 ไป ส่วนที่เป็นสิ่งสูงสุดหรือบรมธรรมนั้นเลื่อนออกไปอยู่
 ทีสูงซึ่งอยู่เหนือความดี หรือเหนืออะไร ๆ ทั้งหมด อีกต่อ

หนึ่งซึ่งเราเรียกกันว่า “นิพพาน” อันเป็นสิ่งซึ่งชาวโลกผู้รู้
จักอะไร ๆ สูงสุดเพียงแก่ความดี จะเข้าใจได้โดยยากอย่างยิ่ง

ในภาคปฏิบัติหรือสำหรับในแง่ของการปฏิบัตินั้น มี
ความมุ่งหมายอยู่ตรงที่จะให้ผู้เจริญภาวนาทุก ๆ คน มอง
เห็นความเป็นมาอย่างประณีตที่สุด ในสิ่งที่เรียกว่า “ความ
ดี” นี้เสีย แล้วเจริญภาวนาด้วยความมุ่งหมายชนิดที่จะทำ
ให้จิตใจอยู่เหนือความดี ไม่ติดอยู่เพียงแก่ความดีซึ่งเป็น
ของอยู่ในวิสัยโลกนั่นเอง จึงจะเอาตัวรอดได้ ฉะนั้น เราจึง
สรุปความเป็นบหมนต์สัน ๆ ได้ว่า “คนชั่วก็ไม่น่าเป็น ถึง
แม้คนดีก็ไม่น่าเป็น” ทั้งนี้ เพราะคนดีก็ต้องทนทุกข์ไป
ตามประสาคนดี คนชั่วก็ต้องทนทุกข์ไป ตามประสาคนชั่ว
ดังที่กล่าวแล้ว ศาสนาอื่นทุกศาสนาอาจจะไม่สอนกันอย่าง
นี้เลยก็ได้ แต่พุทธศาสนาเรามีหลักอย่างนี้ โดยที่ไม่ต้อง
คำนึงว่าถ้าศาสนาอื่น ๆ ทุกศาสนาเขาไม่สอนแล้ว คำสอน
ข้อนี้ น่าจะจัดเป็นคำสอนที่ผิดพลาดเสียแล้วกระมัง ทั้งนี้
พุทธศาสนามีอะไร ๆ พิเศษยิ่งไปกว่าศาสนาอื่นจึงถึงกับกล้า
กล่าวว่าเป็นการคับทุกข์ชั้นสูงสุดหรือสิ้นเชิงได้จริง ๆ

สำหรับคู่สุดท้ายคือความเป็น **คนมีสุข** กับการเป็น **คนมีทุกข์** นั้น ก็มีความหมายแสดงให้เห็นความไม่น่าเป็น **เลขที่ ๒** อย่าง เช่นเดียวกันอีก หากแต่ว่ามีปัญหายุ่งยาก ในการฟังเนื่องด้วยความโกลาหลของภาษา ที่เราใช้พูดกันอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือคำว่า **ความสุข** ในที่นั้นนั่นเอง ตามหลักเกณฑ์ที่กล่าวแล้วทั้งหมดเป็นการยืนยันอยู่ว่า **ความเป็นคนมีสุขก็ไม่น่าเป็น ความเป็นคนมีทุกข์ก็ไม่น่าเป็น** ดังนั้น ความสงสัยย่อมเกิดขึ้นว่า ถ้าไม่ให้ปรารถนาความสุขแล้ว จะให้ปรารถนาอะไรกันเล่า และเมื่อกล่าวถึงความสุขแล้ว ย่อมหมายถึงความปราศจากทุกข์มิใช่หรือ เกี่ยวกับปัญหาข้อนี้ ผู้ปฏิบัติต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องว่า **ชาวโลกทุกคนเขาปรารถนาความสุขกันจริง** แต่ว่าความสุขที่เขาปรารถนากันนั้นเป็นเพียงมายา คือถ้าได้สนุกสนานเริงออ้อยเพลิกเพลินไปตามความต้องการ ของกิเลส เขาก็ถือว่าเป็นความสุขแล้ว **ความสุขชนิดนี้ผู้มีปัญญาสักหน่อยย่อมพิจารณาเห็นได้เองว่าเป็นความหลอกลวง** เพราะมันไปรวมจุดอยู่ที่สุขเวทนาทางเนื้อหนัง คือทางตา ทางหู ทางจมูก

ทางเดิน ทางกายสัมผัส และการเคลิ้มฝันทางจิตใจ มันเป็นของไม่เที่ยงและหลอกลวงเช่นเดียวกับทุกขเวทนาเหมือนกัน เป็นเหมือนกับความสุขของปลา ที่กำลังกินเหยื่ออันมีเบ็ดซ่อนอยู่ข้างใน นี่แหละคือความสุขในโลกมนุษย์และในสวรรค์ชั้นกามาพจร ซึ่งล้วนแต่ยังเนื่องอยู่ด้วยกามคุณหรือบุชากามคุณอยู่ด้วยกันทั้งนั้น

พิจารณากันถึงความสุขที่สูงขึ้นไปอีก คือความสุขชั้นพรหมที่เรียกกันว่า ชั้นรูปาวจรและชั้นอรูปราวจร อันเป็นความสุขที่ไม่ต้องเนื่องด้วยกาม ความสุขชนิดนี้ไม่เนื่องด้วยกาม แต่เนื่องด้วยรสของความสงบที่เกิดจากฉานหรือสมาบัติ เป็นความสุขที่สะอาดปราศจากกิเลสก็จริง แต่ก็ยังฉาบทาถูไปด้วยกิเลสอันละเอียด อันเป็นการยึดถือตัวคน ยึดถือในสุขเวทนาของตน ยึดถือด้วยทิฏฐิอันแรงกล้าว่า ความเป็นอย่างนี้เป็นความเป็นที่ดีที่สุด หรือเป็นการได้ดีที่สุด แล้วก็สุขใจหรือภูมิใจอยู่อย่างเหนียวแน่นยิ่งขึ้นไปอีก ตัณหาและอุปาทานในความสุขชั้นสูงระดับนี้ ก็ยังเป็นตัณหาอุปาทานอยู่นั่นเอง และทำหน้าที่ผูกพันสัตว์ไว้ในภพ

ให้ต้องเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารไม่มีที่สิ้นสุดอยู่นั่นเอง ในขณะที่เสวยสุขชนิดนั้นอยู่ก็ยังคงเป็นการแบกภูเขานัก ๆ ชนิดหนึ่งอยู่นั่นเอง มันจึงเป็นการคับทุกข์หรือเป็นนิพพานไปไม่ได้ ยังเป็นการทนทุกข์ชนิดหนึ่งภายใต้้นามของความสุขเพราะมันเป็นสุขเวทนาชนิดหนึ่งนั่นเอง

ขั้นต่อไปว่า เวทนาแล้วจะเป็น สุขเวทนา ก็ตาม ทุกข์เวทนาจึงตาม อทุกข์สุขเวทนาจึงตาม ย่อมเป็นเพียงเวทนาคือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อยู่ด้วยกันทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ความสุขทุกข์ ชนิดที่ยังเป็นสุขเวทนานั้น ยังต้องเป็นทุกข์ไปตามประสาของเวทนาอยู่รำไป ดังที่ท่านจัดเวทนาของสัตว์ทั้งหลายไว้เป็นชั้น ๆ หรือเป็นกองทุกข์ กองหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า เวทนูปาทานักขันโธตังนี้ เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่าความสุขอันมาคู่กันกับความทุกข์นั้น จึงเป็นเพียงสังขารธรรมที่จำต้องทนทุกข์อยู่อย่างเดียวกัน ทำนองเดียวกับคำว่าความมั่งมี ก็เป็นการทนทุกข์ความยากจน ก็เป็นการทนทุกข์ แต่เป็นการทนกันคนละแบบ ฉันทาก็ฉันทันนั้นนั่นเอง อย่าได้เข้าใจกันไปว่าเมื่อได้ยินคำว่า “สุขๆ”

แล้วจะเป็นความสันตทุกข์โดยประการทั้งปวง เพราะว่ามัน
 เป็น “สุขเย็น” ก็ยังมี เป็น “สุขใหม่” ก็ยังมี สุขเย็นเช่น
 อย่างของพวกพรหม สุขใหม่เช่นของพวกมนุษย์และของ
 เทวดาชั้นกามาพจร ทั้งสุขเย็นและสุขใหม่ยังไม่ใช้ความดับ
 ทุกข์สิ้นเชิงยังไม่ใช่นิพพาน ต่อเมื่อใดมีความสะอาด สว่าง
 สงบที่แท้จริงคืออยู่เหนือสุขเย็นสุขใหม่โดยประการทั้งปวง
 แล้วเมื่อไหร่แหละจึงจะเป็นการดับทุกข์สิ้นเชิง

สำหรับคำว่า “สุข ๆ” ซึ่งอาศัยความยึดถือหรือ
 อุปาทานของชาวโลกทุกชนิดนั้น มันเป็นเพียงเหยื่อชนิด
 หนึ่ง ๆ เท่านั้น แม้มันจะแตกต่างกันสักเพียงใดหรือละเอียด
 ประณีตกว่ากันสักเท่าใด มันก็ยังเป็นเพียงเครื่องล่อใจสัตว์
 ให้หลงคิด และเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารเท่านั้นเอง ความ
 มีสุขก็คือ ความเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารด้วยอาการของ
 บุคคลที่กำลังหัวเราะ ส่วนความทุกข์ก็คือการเวียนว่ายไปใน
 วัฏฏสงสาร ด้วยอาการแห่งบุคคลที่กำลังร้องไห้ แต่แล้วมัน
 ก็เป็นการเวียนว่ายหรือเป็นการ ถูกกักขังอยู่ในกองทุกข์อย่าง
 เดียวกัน ยังไม่พ้นจากการเกิดแก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน ไม่มี
 ความ สะอาด สว่าง สงบ ด้วยกันทั้งนั้น แล้วจะถือว่า เป็น

สิ่งที่น่าสนุก น่าปรารถนา หรือ “น่าเป็น” “น่าได้” อย่งไรกันเล่า อาศัยเหตุตั้งกล่าวมานี้ ข้อเท็จจริงจึงมีอยู่ว่า เป็นคนที่มีสุขก็ไม่น่าเป็น เป็นคนมีทุกข์ก็ไม่น่าเป็น สู้ไม่เป็นอะไรเสียเลยไม่ได้ ความเป็นคนมีสุขก็ดี ความเป็นคนมีทุกข์ก็ดีเป็นภพหรือเป็นชาติอันหนึ่ง ๆ อยู่ มันจะต้องเผชิญกับชรา พยาธิ มรณะ โสภปริเทวะ ฯลฯ อันเป็นกองทุกข์ทั้งปวงเหล่านี้ โดยไม่ต้องสงสัย ผู้มองเห็นความจริงข้อนี้ จึงพากันสั่นศีรษะซึ่งเป็นการแสดงว่า เป็นคนมีสุขก็ไม่น่าสนุก เป็นคนมีทุกข์ก็ไม่น่าสนุก ถ้าไม่ต้องเป็นอะไรเสียเลยนั่นแหละจึงจะเป็นสิ่งพอคุได้ ในฐานะที่เป็นคนไม่มีความทุกข์ทรมาณแต่อย่างใด ดังนี้

ความยึดถืออันสุดท้าย

เมื่อไม่มีอะไร ๆ ที่น่าเป็นชนิดที่เป็นคู่ ๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้นจริง ๆ แล้ว ปัญหาก็คือเหลืออยู่แต่ความเป็นตัวตนเฉย ๆ คือไม่บัญญัติว่าหญิงหรือชาย โง่หรือฉลาดดีหรือชั่ว สุขหรือทุกข์ดังนี้ เป็นต้น อันเป็นปัญหาข้อสุดท้ายที่เราจะพิจารณากันสืบไป

ความเป็นตัวตนเฉย ๆ นั้น เป็นความยึดถืออันสุดท้าย
 ที่จะต้องมีไว้สำหรับการละในขั้นสุดท้ายที่ไม่ยอมละหรือละ
 ไม่ได้ กับบัญญัติสิ่ง^๕เองว่าเป็น นิพพาน หรือการหลุดพ้น
 ดังที่มีอยู่ในศาสนาประเภทที่ยึดถือ อาตมัน เป็นนิพพาน
 ส่วนพุทธศาสนาเรา^๕นั้น ต้องละตัวตนล้วน ๆ ^๕อีกครั้งหนึ่ง
 จึงจะเป็นนิพพาน^๕ขึ้นมาได้ เป็นการดับตัวตนโดยสิ้นเชิง
 ไม่มีความมีอะไร หรือความเป็นอะไรเหลืออยู่อีกต่อไป ด้วย
 อำนาจอุปาทาน^๕นั้น แต่มันก็ภาวนาส่วนมาก แม้แต่ในฝ่าย
 พุทธศาสนาเราก็มักจะยึดถือเอาตัวผู้บริสุทธิ์ หรือความ
 บริสุทธิ์^๕มาเป็นตัวนิพพาน หรือบัญญัติให้นิพพานเป็นตัว
 เป็นตนอยู่^๕ไป นับว่าเป็นภาวะที่น่าสงสารเป็นอย่างยิ่ง
 โทษ^๕ทั้งนี้เกิดขึ้นเพราะความอยากมี อยากเป็น^๕นั่นเองมิใช่
 เพราะอะไรอื่น จึงขอให้^๕นักภาวนาทุกคนพิจารณาตนเองเถิด
 ว่า ความอยากเป็น^๕นั้นเป็น^๕นี้ของ^๕คนเรา^๕นั้น มันมีพิษสงมาก
 มาย่นำ^๕หวาดเสียว^๕เพียงไร

เมื่อรวมเข้าด้วยกันทั้งความอยากเอานั่นเอานี้ และ
 ความอยากเป็น^๕นั้นเป็น^๕นี้^๕ทั้ง ๒ อย่างแล้ว เราจะเห็นได้ว่า

มันยังเป็นสิ่งผูกพันมนุษย์ไว้กับกองทุกข์ หนาแน่นยิ่งขึ้นไป
อีก

หลักการภาวนา ตามแนวพวกปัญญาวิมุตต์

การเจริญภาวนาโดยมีหลักเพื่อให้ทราบความจริงว่า
ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น ดังนี้ จะมีแนวคำ-
เนินสืบต่อไปอย่างไร เป็นสิ่งที่จะต้อง ศึกษากัน ต่อไปอย่าง
ละเอียด

สิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การเห็นแจ้งว่าไม่มี
อะไรที่น่าเอาน่าเป็นนั้นเป็นผลของการเห็น อนิจจัง ทุกขัง
อนัตตา และถ้ากล่าวกลับกันก็กล่าวว่า การเห็นอนิจจัง
ทุกขัง อนัตตา ที่แท้จริงหรือที่ถูกต้องนั้น หมายถึงการเกิด
ความรู้สึกว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็นนี่เอง นับว่าเป็น
การปฏิบัติในขั้นนี้ เป็นการเริ่มเห็นความจริงของธรรมชาติ
ว่ามีอยู่ดังที่กล่าวนี้ เมื่อจิตประกอบไปด้วยความเห็นแจ้งชัด

ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น” จิตก็ไม่โน้มไปในทางที่จะ
 อยากเอาอะไร หรืออยากเป็นอะไรหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง
 ก็คือความอยากหรือค้นหาไม่อาจจะเกิดแก่จิต เพราะมีญาณ
 หรือความรู้ข้อนี้เป็นเครื่องกำบังอยู่ มีแต่จะเกิดความรู้สึก
 ไปในทางเบื่อหน่ายคล้ายกำหนด ในสิ่งทงปวงที่ตนยึดถืออยู่
 ได้มากยิ่งขึ้นไปทุกที ค้นหาที่ยังไม่มีทางที่จะเกิดใหม่ ที่เคย
 เกิดอยู่เป็นนิสสัยก็ดับไป สิ่งที่เคยเป็นอาหารของค้นหา กล่าว
 คือ ปิยรูป สาสตรูปต่าง ๆ ก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่ใช่อาหารของ
 ค้นหา เพราะว่าจิตมีความเห็นแจ้งในปิยรูป สาสตรูปเหล่านั้น
 ว่าล้วนแต่เป็นสิ่งที่ไม่น่าเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ซึ้นเข้าไป
 เกี่ยวข้องก็มีแต่จะถูกมัน “ตบหน้า” เอาอย่างเดียว ความ
 รู้แจ้งข้อนี้เป็นเครื่องทำลายค้นหาเสียโดยสิ้นเชิง
 อัสสาทะ กล่าวคือ รส ร้อยต่าง ๆ ในโลกก็กลายเป็นสิ่งซึ่ง
 ปราภฏเสมือนยาพิษไป คือเป็นที่น่าสยดสยองหรือหวาดกลัว
 ค้นหาจึงไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ในสิ่งที่ เป็น ปิยรูป สาสตรูป
 หรืออัสสาทะ เหล่านี้

เมื่อพฤติกรรมได้เป็น ไปโดยทำนอง น้อยอย่าง สม่่า
 เสมอแล้ว ค้นหาก็ค้นหาอาหารโดยประการทั้งปวง มีอาการ
 เหมือนกับคนที่ถูกตัดขาดจากอาหาร มีแต่จะผ่ายผอมลงจน
 กระทั่งตายไปในโอกาสใดโอกาสหนึ่ง การเป็นอยู่ในลักษณะ
 ที่ไม่ให้อาหารแก่ค้นหาเสียเลยเช่นนี้แหละ เรียกว่า “การ
 เป็นอยู่โดยชอบ” คือเป็นอยู่ชนิดที่เชื่อแห่งกิเลสค้นหา จะ
 เหือดแห้งลงไปทุกวัน ๆ โดยอัตโนมัติ จนกระทั่งขาดสูญ
 ไปโดยไม่มีเหลือ และมีภาวะแห่งความเป็นพระอรหันต์เกิด
 ขึ้นมาแทนที่เพราะเหตุนี้ นี้แหละคือพฤติกรรมแห่งการ
 เจริญภาวนา อันจักดำเนินไปในตัวเอง หลังจากการเกิด
 ความเห็นแจ้งขึ้นมาว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่
 น่าเป็น ตังกล่าวแล้ว ทำอย่างไรจึงจะเกิดความรู้แจ้งอันนี้
 ขึ้นมาได้ นั้น เป็นปัญหาในทางปฏิบัติโดยตรงโดยทั่วไปก็ได้
 แก่การพิจารณาสิ่งทั้งปวงเพื่อให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
 แต่ก็มีปัญหาที่แยกชอยลงไปอีกชั้นหนึ่งว่า จะพิจารณาอย่าง
 ไรเล่าจึงจะเห็นความจริงข้อนี้ คือเห็นว่าไม่มีอะไร น่าเอา
 ไม่มีอะไร น่าเป็น ตังกล่าวแล้ว ตามหลักแห่งปัญญาวิมุตติ

เราถือกันว่าเป็นการปฏิบัติที่ดำเนินไปได้เองตามธรรมชาติ
 แม้แก่คนที่ไม่รู้หนังสือ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติในกรณีนี้
 ต้องเป็นการปฏิบัติที่อาจจะใช้ได้ แม้แก่คนที่ไม่รู้หนังสือ
 หรือคนแก่เฒ่างก ๆ เงิน ๆ เป็นต้น อย่างเดียวกัน

วิธีปฏิบัติที่ง่ายที่สุดในการนี้ที่กล่าวถึงนี้ ก็คือการ
 น้อมจิตไปสู่การพิจารณาสิ่งที่มีอยู่เป็นคู่ ๆ ดังที่กล่าวแล้ว
 ข้างต้นนั่นเอง ว่ามีอันไหนบ้างที่ไป “เอา” หรือไป “เป็น”
 เข้าแล้วจะไม่ทุกข์หรือเป็นของสนุก โดยตั้งปัญหาง่าย ๆ
 ตามตัวเองว่า “เอา” อะไรบ้าง หรือ “เป็น” อะไรบ้างที่น่า
 สนุก อย่างปัญหาคู่แรกเราก็จะต้องถามตัวเราว่า เกิดมา
 เป็นคน สนุกไหม ? แล้วพิจารณาไปจนกระทั่งเห็นความ
 จริง ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นอย่างยืดยาว ซึ่งสรุปความว่า
 “เป็นคน” ก็ต้องมีความทุกข์อย่างคน ยิ่งยึดถือมากก็ยิ่งทุกข์
 มาก ยิ่งจะให้ดีมากขึ้นก็ยิ่งทุกข์หนักขึ้นไปอีก ดังนั้นจึงเป็น
 ของไม่น่าสนุกเลย ที่นี้ถามต่อไปว่า ถ้าอย่างนั้นเกิดมาเป็น
 สัตว์สนุกไหม เพราะไม่ใช่คนหรือตรงกันข้ามจากคนแต่
 แล้วก็ต้องสิ้นหัวหรือถึงกับเคยสิ้นหัวมาก่อนแล้ว ว่าไม่น่า

สนุกเลย รวมความเป็นคนก็ไม่น่าสนุก เป็นสัตว์ก็ไม่น่าสนุกนักก็คู่หนึ่งคู่ดัด ๆ ไปทุก ๆ คู่ ก็มีนัยะแห่งการพิจารณาอย่างเดียวกันเฝ้า ในที่สุดก็เกิดผลแห่งการพิจารณานั้น ๆ โดยทำนองเดียวกันอีก เช่นคู่ที่ว่าเป็นสัตว์นรกกับเทวดาในสวรรค์การเป็นสัตว์นรกแทบจะไม่ต้องกล่าวถึง เพราะใคร ๆ ก็ไม่นึกสนุกอยู่ก่อนแล้ว โดยอำนาจของความเชื่อหรือของอุปาทานก็ตาม ตามที่ตนเคยได้ยินได้ฟังมา หรือได้รับการอบรมมาอย่างไร แต่สำหรับการเป็นเทวดาในสวรรค์นั้น มีปัญหาเป็นพิเศษอยู่ คนที่มีอุปาทานในสวรรค์มาแต่กาลก่อน อาจจะคิดว่าเป็นของน่าสนุก แต่คนที่ได้ศึกษาเรื่องสวรรค์มาแล้วเป็นอย่างดี หรือถึงกับได้เคยผ่านสวรรค์มาแล้ว ก็ย่อมจะสั่นหัวว่า ไม่น่าสนุกเลย อาจจะมองเห็นได้ชัดพร้อมกันไปในตัวว่า ชาวสวรรค์ก็มีความทุกข์อย่างชาวสวรรค์ ทำนองเดียวกันหรือเท่า ๆ กันกับที่สัตว์นรก มีความทุกข์อีกแบบหนึ่ง ตามประสาของสัตว์นรก และสำหรับผู้ที่มีอุปาทานต่ออนรกก็ย่อมเกิดวิฆวตัณหาต่อการเกิดเป็นสัตว์นรกแล้วก็ต้องทุกข์เพราะวิฆวตัณหานี้ ทำนองเดียวกับผู้

ที่มีอุปาทานจัดในสวรรค์ ก็ต้องทนทุกข์เพราะกามตัณหา
ในสวรรค์นั่นเอง เมื่อพิจารณาเห็นความจริงดังนี้ ก็จะไม่
หวังว่าไม่น่าสนุกเลย ทั้งการเป็นสัตว์นรกและการเป็นชาว
สวรรค์

เขาจะต้องตั้งปัญหาโดยทำนองนี้ และพิจารณา
โดยละเอียดทำนองนี้ มองให้เห็นอย่างชัดแจ้งโดยทำนองนี้
เป็นลำดับไปทุก ๆ คู่ที่ว่า เป็นหญิงสนุกไหม? เป็นชาย
สนุกไหม? เป็นคนหนุ่มสนุกไหม? เป็นคนสาวสนุกไหม?
เป็นสามีสนุกไหม? เป็นภริยาสนุกไหม? ในบางกรณี
อาจจะตอบคำถามผิด เพราะยังไม่รู้จักสิ่งนั้นอย่างพอเพียง
ว่าสิ่งนั้นมีความหมายอย่างแท้จริงอย่างไร หรือมีภาระหน้าที่
อันแท้จริงเพียงไหน เช่นคนกำลังที่จะเป็นหนุ่มเป็นสาว
อาจจะมองเห็นความเป็นหนุ่มเป็นสาวน่าสนุกไปก็ได้ แต่
ผู้ที่ผ่านไปแล้วย่างถูกต้อง ย่อมจะรู้สึกตรงกันข้าม เช่น
อาจจะรู้สึกว่าเป็นเพียงความโง่หรือความหลงใหลชนิด
หนึ่งเท่านั้น ฉะนั้นก็ต้องถือว่าปัญหาในกรณีเช่นนี้ อาจจะ

มีผู้เข้าใจผิดอยู่โดยธรรมชาติ แล้วตอบไปผิด ๆ สำหรับ
 คนบางพวกหรือคนบางวัย แต่ผู้ที่ผ่านไปแล้วยังดี ย่อม
 ไม่มีทางที่จะเข้าใจผิดเลย เพราะเห็นได้ชัดจนมาก เช่น
 เราจะถามผู้สูงอายุที่ผ่านโลกมาแล้วอย่างทั่วถึงว่า เกิดมา
 เป็นพ่อเขาสนุกไหมอย่างนี้ เขาอาจจะกลับย้อนแอกกับผู้
 ถามหรือสบดอย่างทุเรศตัวเองออกมาจากที่ไทม์มองเห็นความ
 โง่เขม ๆ ของตนว่า “อ้ายบ้า” ดังนี้ ก็ได้ ซึ่งเป็นคำตอบ
 ที่แสดงเพียงพอแล้วว่า เขารู้จักความหมายของความเป็น
 พ่อได้ดีเพียงไร คนที่ยังไม่เคยผ่านความเป็นพ่อมา ย่อม
 จำเป็น อยู่เองที่ จะต้องประวิง ความ อวดดี ในการ ที่จะตอบ
 ปัญหาข้อนี้ ไว้ก่อน สำหรับผู้เจริญภาวนานั้นมีอยู่ทุกชั้น
 ทุกวัย อาจจะมี ความยากลำบาก ในการ ขบปัญหาข้อนี้ตามส่วน
 แต่อาจจะใช้สติปัญญาของตนวินิจฉัยสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ โดย
 ไม่ต้องรอให้ผ่านเหตุการณ์เหล่านั้นไปด้วยตนเองเสียก่อนก็
 ยังมีทางที่จะทำได้อยู่เหมือนกัน

เหตุผลแห่งการปฏิบัติแบบนี้

ใจความสำคัญของการหลุดพ้นตามแบบนี้ มีอยู่ว่า เมื่อสิ่งต่าง ๆ ล้วนแต่ไม่น่าเอาไม่น่าเป็น ก็มันพร้อมที่จะ “ตบหน้า” เอา ทุกคราวที่ไปเอาเข้า หรือไปเป็นเข้าตั้งแล้ว จิตก็อยู่ในลักษณะที่เรียกว่า “ไม่มีที่หวัง” หรือหมดความหวังในสิ่งทั้งปวง ตัณหาที่เป็นบัจจุบันก็ดับไปในตัว ตัณหาที่เป็นอนาคตก็น่าจะเกิดขึ้น ด้วยอารมณ์ทั้งในอดีต ทั้งในปัจจุบันและทั้งในอนาคต เมื่อนามและรูปคือร่างกายและจิตใจแตกสลายลง ตัณหาที่จะเป็นเชื้อสำหรับเกิดใหม่ในภพอื่นก็มีได้มี เพราะอำนาจของความไม่มีที่หวังว่าจะไปเอาอะไร หรือจะไปเป็นอะไร ในที่ไหนนั่นเอง ถ้าความเห็นแจ้งในทำนองนี้เป็นไปเด็ดขาดถึงที่สุด ตัณหาก็ก็นับไปทุกชนิดเด็ดขาดถึงที่สุดเหมือนกัน เพราะฉะนั้นควรพยายามทำให้ความเห็นแจ้งในขั้นนี้ เป็นไปอย่างแรงกล้าจนกว่าจะไปถึงที่สุดจริง ๆ ที่เรียกว่าถึงที่สุดในขั้นสังเกตได้ง่าย ๆ ตรงที่จิตได้น้อมไปสู่ความดับไม่มีเชื้อเหลือนั่นเอง เพราะไม่มีอะไรเป็นที่หวังในที่ไหน ๆ เลย การที่

จิตน้อมไปสู่ความคับไม่มีเชื้อเหลือสำหรับ เกิดอีกต่อไปเช่น^๕
 เป็นสิ่งที่^๖จะเกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ ในขณะที่มองเห็นว่าไม่
 มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็นโดยเด็ดขาด อุปมาเหมือนคน ๆ
 หนึ่งซึ่งไม่มีอะไรเป็นที่หวังเลย ลองคิดว่าจิตของเขาจะน้อม
 ไปในทางไหน ถ้าไม่น้อมไปเพื่อความสลายตัวอย่างไม่มี
 อะไรเหลือ เขาจะต้องฆ่าตัวเองตายหรือไม่ นั่น เป็นอีก
 ปัญหาหนึ่ง แต่ข้อที่แน่นอนที่สุด คือการน้อมไปเพื่อความ
 สงบไม่คืนรนชวนชวยอีกต่อไป แม้ต้องสลายไปก็ไม่มีความ
 ยินดียินร้าย

น้อมไปเพื่อดับไม่เหลือ

ต่างจากวิภวตัณหา

สำหรับผู้ที่ไม่มีอะไรเป็นที่หวังในทางธรรมนั้น จะ
 ไม่ทำให้เกิดการฆ่าตัวตาย เป็นอันขาด เพราะการฆ่าตัว
 ตายหรือความตายนั้นก็^๗เป็นความ “เป็น” อย่างไม่อย่างหนึ่ง
 ด้วยกันเขาจึงไม่มีความคิดที่ฆ่าตัวตาย หรือเป็นคนตายซึ่ง
 คู่กันกับคนเป็น^๘ขึ้นมาอีก จิตจึงน้อมไปสู่ความคับไม่มีเหลือ
 ได้โดยไม่ต้องรีบฆ่าตัวตาย อันเป็นการคืนรนชวนชวยชนิด
 หนึ่งหรือจัดเป็นตัณหาอีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่า วิภวตัณหา ซึ่ง

ส่วนมากมีมูลมาจากความไม่สมหวังในกามตัณหาหรือในภว-
 ตัณหานั่นเอง เมื่อกามตัณหาและภวตัณหา เป็นสิ่งที่ไม่มี
 ไม่ได้แล้ว วิภวตัณหาก็คือสิ่งที่ไม่มีไม่ได้โดยเด็ดขาด การ
 ที่จิตน้อมไปเพื่อความดับไม่มีเหลือนั้น ไม่ต้องอาศัยตัณหา
 อะไรเลย และต้องไม่อาศัยตัณหาใด ๆ ทั้งหมด จิตจึงจะ
 น้อมไปเองเพื่อความดับสนิทไม่มีเชื้อเหลือ ซึ่งเราเรียกกันว่า
 นิพพาน สรูปความสิ้น ๆ อีกครั้งหนึ่งว่า เมื่อเห็นแจ้งว่า
 ไม่มีอะไรเป็นที่ควรหวังเลย จิตก็ไม่รู้ที่จะน้อมไปในสิ่งใด
 อยู่ในตัวเอง นอกจากน้อมไปในทาง ๆ เดียว คือทาง
 แห่งความดับไม่มีเชื้อเหลือ ซึ่งเราเรียกกันว่า นิพพาน
 เพราะฉะนั้น การที่จิตน้อมไปสู่ความดับไม่มีเชื้อเหลือ จึง
 เป็นเครื่องหมายของบุคคลผู้ มีความเห็นแจ้งถึงที่สุดว่า ไม่มี
 อะไรที่ “น่าเอา” ไม่มีอะไรที่ “น่าเป็น” ดังที่กล่าวมาแล้ว
 ข้างต้น.

เลียงการใช้ถ้อยคำที่ทำให้เขว

การน้อมจิตไปสู่ความคับไม่มีเชื้อเหลืออันนี้ คือการน้อมจิตไปสู่นิพพานนั่นเอง แต่ไม่อยากจะกล่าวว่า น้อมจิตไปสู่นิพพาน เพราะคำ ๆ นี้ เป็นที่ตึงแห่งความยึดถือได้ง่าย หรือมากเกินไป สำหรับบุคคลที่มีอุปาทานจกในสิ่งที่เขานิยมกันว่า ดี ว่า เลิศ อยู่ทั่วไป ส่วนกล่าวว่าน้อมไปเพื่อคับไม่มีเชื้อเหลืออันนี้ เป็นคำที่ให้ความหมายชัดเจนไม่ชวนงมงาย เข้าใจได้ทันที มองเห็นความหมายได้ชัดเจน และอาจจะน้อมจิตให้เป็นไปอย่างถูกต้องได้ แทนที่จะเกิดความยึดถืออย่างงมงาย กลับทำให้เกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนด ถึงความหลุดพ้นปล่อยวางไปในตัวและลุดถึงสิ่งที่เรียกว่า นิพพาน ได้จริง นี้แหละคือ คำตอบปัญหาที่ว่าทำไมคนแก่ ๆ ที่ไม่รู้หนังสือที่ไม่เคยได้ยินคำว่านิพพานมาแต่กาลก่อนโน้นกลับลุดถึงนิพพานได้ง่าย ส่วนคนฉลาดในสมัยนี้ได้ยินได้ฟังคำว่านิพพาน อยู่วันละหลาย ๆ ครั้ง หรือหลายสิบครั้ง แต่แล้วก็นิพพานไม่ได้ และแถมไม่เข้า

ใจความหมายของคำว่านิพพานด้วยซ้ำไป ภาษาสำหรับ
 พุทฺธเป็นเครื่องปิดบังธรรมะในลักษณะเช่นนี้ ย่อมมีอยู่ทั่ว ๆ
 ไปแทบทุกกรณี เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรใช้ภาษาหรือคำพูด
 ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือให้มากขึ้นไปอีก แต่ควรพยายาม
 ทำจริง ๆ โดยไม่ต้องพูด ถ้าต้องพูดก็พูดด้วยธรรมชาติที่
 เป็นไปตามธรรมชาติคือที่เกิดขึ้นในใจตามที่เป็นจริง และ
 ให้เขาฟังออกว่าเป็นเช่นนั้นจริง ๆ โดยไม่ต้องใช้คำ
 ที่ทำให้เกิดความยึดถือมาก ๆ เช่นคำว่า นิพพาน เป็นต้น
 ฉะนั้นในที่นี้ จึงอยากจะขอชักชวนหรือตักเตือนให้ใช้หลัก
 แห่งการน้อมจิตไปสู่ความไม่มีเชื้อเหลือนี้ อยู่เป็นประจำ
 จนกว่าจะลุล่วงจุดหมายปลายทาง โดยไม่ต้องพะวงหรือใฝ่
 ผ่านเสียงพูดที่ว่า มรรค ผล นิพพาน เสียเลยก็ได้.

ภาวะที่เริ่มน้อมไปสู่ทางดับสนิท

การน้อมจิตไปสู่ความดับไม่มีเชื้อเหลือนี้ เป็นสิ่ง
 ที่ทำได้ต่อเมื่อได้มองเห็นแล้วว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา
 ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่เมื่อได้

กระทำมาจนถึงขั้นที่จิตเริ่มน้อมเอียงไปในทางแห่งความคับ
 ไม่มีเชื้อเหลือแล้ว ก็นับว่าเป็นโชคดีที่สุด คือจะเป็นการ
 กระทำที่ง่ายขึ้นอย่างมากมาย และปลอดภัยจากความผิด
 พลาดอย่างที่สุด เพราะว่าหลังจากนี้ก็มีการประทับ
 ประคองจิตที่น้อมไปสู่ความคับไม่มีเชื้อเหลืออยู่แล้วนั้น ให้
 ดำเนินไปอย่างแรงกล้ายิ่งขึ้นไปเท่านั้น แต่ก็มีใช้ด้วยการ
 ทำอะไรอย่างอื่นที่ไหนอีก นอกจากการพิจารณาใน “การ
 ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” นั้นเอง หากแต่ทำให้มันละเอียดสุขุม
 แก่กล้ายิ่งขึ้นไปอีกเท่านั้น จิตก็จะน้อมไปสู่ความคับไม่มี
 เหลืออย่างประณีตยิ่งขึ้นไปอีก เกี่ยวกับข้อนี้ เราจะพบ
 ความจริงได้จากหลักที่ถือกันอยู่ทั่ว ๆ ไป แต่โดยมากไม่
 ค่อยรู้ความหมาย คือหลักที่ว่าพิจารณาใน อนิจจัง
 ทุกขัง อนัตตา ให้ละเอียดประณีตยิ่ง ๆ ขึ้นไปทุก ๆ ลำดับ
 แห่งการปฏิบัติและการบรรลุมรรคผล ซึ่งรวมเข้าด้วยกัน
 แล้วย่อมมีอยู่มากมายหลายชั้นที่เดียว ความจริงมีอยู่ว่า ทุก ๆ
 ชั้นล้วนแต่เป็นการพิจารณาในความหมายแห่ง อนิจจัง
 ทุกขัง อนัตตา ด้วยกันทุกชั้นหากแต่ประณีตยิ่งขึ้นไปตาม

ลำดับชั้น ส่วนกรณีของเราเราใช้คำพูดว่า “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” แทนที่จะพูดว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถึงแม้มีเหตุผลแสดงไว้แล้วข้างต้นว่า เป็นของอย่างเดียวกัน แต่มีประโยชน์มากกว่ากันในการที่จะพูดเช่นนั้น โดยเหตุนี้ ในกรณีของเราที่กำลังกล่าวถึงนี้ จึงได้พูดว่า ให้พิจารณาให้เห็นชัด ในความ “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” นั้นแหละให้ยิ่งขึ้นไป. เกิด จิตก็จะโน้มไปสู่ความคับไม่มีเชื้อเหลือยิ่งขึ้น ๆ ดังนี้ แทนที่จะพูดเป็นสำนวนว่า ให้พิจารณา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาให้ยิ่งขึ้นไปเกิด จิตก็จะโน้มไปสู่นิพพานยิ่งขึ้น ดังนี้ ซึ่งฟังดูก็เพราะดีโดยพยัญชนะ แต่โดยอรรถะนั้น ยังมีคมวิวลลวๆ อยู่สำหรับคนทั่วไป และแถมยังเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน หรือความยึดถือในนิพพานมากยิ่งขึ้นไปอีกเท่านั้น นับว่าเป็นความยุ่งยากโดยไม่จำเป็น จึงขอให้สนใจในคำว่า “โน้มจิตไปสู่ความคับไม่มีเชื้อเหลือ” นี้ให้มากเป็นพิเศษ เพราะสามารถจะนำผลดีมาให้แม้ในวาระสุดท้ายหรือกระทั่งในวินาทีสุดท้ายที่เราจะดับจิตลงไป

ผลดีของผู้มีปกติโน้มไปเพื่อค้ำสนิท

ที่ว่าคนโน้มจิตไปสู่ความคับไม่มีเชื้อเหลืออยู่เป็นประจำ ทำให้คนเรามีหวังต่อการบรรลุนิพพาน แม้จนกระทั่งวินาทีสุดท้ายนั้น เป็นสิ่งที่ควรสนใจให้มากเป็นพิเศษจริง ๆ และถ้าทำถูกวิธีก็เป็นสิ่งที่มีหวังจริง ๆ ด้วยเหมือนกัน ความง่ายตายในเรื่องนี้มีอยู่ตรงที่ว่า เมื่อคนเราใกล้จะค้ำจิตนั้น สังขารร่างกายทั้งหมดทั้งปวงย่อมแสดงให้เห็นอย่างเด็ดขาดชัดเจนอยู่แล้วว่า มันจะต้องแตกค้ำแน่ ๆ ผู้ที่ได้โน้มจิตไปสู่ความคับไม่มีเชื้อเหลืออยู่เป็นประจำมาก่อนแล้ว ย่อมมีความง่ายในการที่จะทำการปล่อยวางความยึดถือในสังขารทั้งปวง มีอาการคล้าย ๆ กับคนที่พลัดตกลงมาแล้วก็จำเป็นอยู่เอง ที่จะต้องกระโจนส่งลงไปให้เหมาะ ๆ คนที่ฉลาดในการกระโดดกระโจนอยู่แล้วยังกระทำง่ายขึ้นฉับใด ผู้ที่มองเห็นสิ่งทั้งปวงเป็นของ “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” จนกระทั่งมีจิตโน้มไปเพื่อความคับไม่มีเหลือเป็นปกติอยู่แล้วก็ฉับนั้น ก็เขาย่อมง่าย

ที่จะ “กระโจน” ลงสู่ความปล่อยวางสิ้นเชิงเพื่อลุดึงนิพพาน
 ในขณะที่สังขารจะต้องแตกดับลงแน่ ๆ จะเป็นด้วยการเจ็บ
 บ่วยตามปกติก็ตาม หรือแม้ด้วยอุบัติเหตุโดยกระทันหัน
 ก็ตาม

ในกรณีที่เป็นการเจ็บป่วยตามปกติ ย่อมมีเวลามาก
 พอที่จะพิจารณาพิจารณาในความ “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” และ
 น้อมจิตไปสู่ความไม่มีเชื้อเหลือให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นทุกที จนกว่า
 จะถึงวาระสุดท้าย คือดับจิตไปพร้อมกับความรู้สึก ที่สลัด
 สิ่งทั้งปวงทิ้ง และทำจิตตั้งลงสู่ความดับไม่มีเชื้อเหลือ ความ
 เจ็บใช้นั้นเอง ช่วยเพิ่มน้ำหนักให้ในการที่จะปลงจะปล่อย
 สังขารทั้งปวง ออกไปเสียจากความยึดถือว่าตัวตน ว่าเป็น
 ของ ๆ ตน และถ้าได้ฝึกฝนมาแล้วอย่างพอเพียง ความ
 เจ็บปวดหรือความทนทรมานแห่ง ความเจ็บไข้ นั้นแหละจะ
 ช่วยหนุนส่ง ให้จิตน้อมตั้งไปสู่ ความดับไม่มีอะไร เหลือ เป็น
 เชื้อได้อย่างง่ายตายยิ่งขึ้นไปอีก แทนที่ความเจ็บป่วยจะ
 เป็นของมีโทษก็กลายเป็นของมีคุณไป แทนที่จะถูกคุกคาม
 บีบคั้นด้วยความชรา และความเจ็บป่วยก็กลายเป็นผู้เอาชนะ

อยู่เหนือความชราและความเจ็บป่วยไปเสีย นับว่าเป็นสิ่งที่
 เป็นประโยชน์แก่การหลุดพ้นโดยตรงทั้งนี้ ความสำคัญมีอยู่
 ว่าผู้นั้นจะต้องฝึกฝนการน้อมจิตไปสู่ความดับ ไม่มีเชื้อเหลือ
 อย่างคล่องแคล่วเป็นประจำอยู่ก่อนแล้ว โดยนัยดังกล่าว—
 ข้างต้น คือได้เห็นการเวียนว่ายในภพทั้ง ๓ ล้วนแต่เป็น
 ความทุกข์ ไม่มีอะไรในภพนั้น ๆ ที่น่าเอา น่าเป็นน่าหวัง
 หรือน่าติดพัน ล้วนเป็นสิ่งที่น่าสลดสังเวช ไปเอา ไปเป็น
 ค้ายใจจริงเข้าเมื่อใด เป็นต้องถูกขบ ถูกกัด ถูกตบตี ถูก
 ทิ่มแทง ถูกเผาผลาญ เข้าเมื่อนั้น จิตที่เห็นแจ่มแจ้งทั้งนี้ ย่อม
 น้อมไปสู่ความดับไม่มีเชื้อเหลือ อย่างอัตโนมัติอยู่เป็นปกติ
 และผู้นั้นก็ได้ควบคุมสติแห่งการน้อมไป สู่ความดับไม่มีเชื้อ
 เหลืออยู่ตลอดเวลา ครั้นความเจ็บไข้มาถึงเข้า เขาก็ยังไม่
 เผลอตัว มีหน้าซ้ำทำสติกที่มีอยู่ก่อนแล้วนั้นให้เห็นเป็นไป
 อย่างแรงกล้า โดยไม่ต้องพะวงถึงสิ่งอื่น เช่น บุตรภริยา
 กิจการงานหรือมรดกเป็นต้นคงมีจิตน้อมตั้งไปสู่ความดับไม่
 มีเชื้อเหลือแต่อย่างเดียวยิ่งขึ้น ๆ จนกระทั่งหายใจเป็นครั้ง
 สุดท้าย ดับไปพร้อมกับความดับไม่มีเชื้อเหลือจริง ๆ ซึ่ง

นับว่าเป็นการได้ที่ดีที่สุด ที่มนุษย์เราควรจะได้และมีค่ายิ่งกว่าสิ่งที่มีค่าใด ๆ แม้จะเป็นบุตร ภริยา หรืออะไร ๆ ก็ตามทั้งหมคทั้งสนรวมหมคเข้าด้วยกัน ถ้าเขาเป็นผู้ที่มองเห็นความจริงข้อนี้ การทำสติเพื่อความคับไม่มีเชื้อเหลือในขณะที่จวนเจ็ และร่อแร่เช่นนั้น ก็เป็นสิ่งทำได้ง่ายยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อคนเราทุกคนรู้ว่าตนจะต้องตาย ก็เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะฝึกฝนวิธีปฏิบัติข้อนี้ เพื่อเอาชัยชนะให้ได้ในวินาทีสุดท้าย แม้เมื่อยังไม่ได้ไม่ถึง ก็ยังเป็นการได้กำไรแน่นอนคือ มีชีวิตอยู่ด้วยความทนทุกข์ทรมานที่น้อยที่สุด หรือแทบจะไม่มีเลย

พระอรหันต์ประเภทชีวิตสมถ์สี่

ส่วนข้อว่ามีหวังจะหลุดพ้นในวินาทีสุดท้าย แม้กรณีที่เป็น อุบัติเหตุหรือตายโดยกระทันหันนั้น เป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาและฝึกฝนกันมาก เป็นพิเศษอีกหน่อย ในกรณีที่เป็นอุบัติเหตุ เช่น ถูกรถทับตาย ถูกระเบิดตาย หรือวัวควายโผล่มาข้างหลังแล้วชีวิตตายเป็นต้นนั้น ฟังทำ

ความเข้าใจว่า แม้จะเป็นอุบัติเหตุที่รวดเร็วเท่าไร ก็ยังมี
 ช่วงเวลาพอที่จะน้อมจิตไปสู่ความคับไม่มีเชื้อเหลืออยู่นั่นเอง
 คือนักปฏิบัติธรรมะผู้นั้น ย่อมทำในใจถึงความคับไม่เหลือ
 อยู่เป็นประจำ ด้วยความไม่ประมาทอยู่เสมอว่าตัวเองอาจจะ
 ถูกอุบัติเหตุ คับจิตเมื่อไรก็ได้ ซึ่งเป็นหลักมีสอนอยู่เป็น
 ประจำ สมมติว่าเขาถูกลูกปืนที่ยิงมาจากข้างหลัง ถูกที่
 สำคัญตายคาที่ทันที ก็ยังเชื่อว่าเป็นผู้ที่คับจิตไปด้วยความ
 ปรารถนาเพื่อจะคับไม่มีเชื้อเหลืออยู่นั่นเอง แต่การหลุดพ้น
 หรือการคับของเขาจะเป็นไปเพียงบางส่วน หรือหมดจนสิ้น
 เริงนั้น ย่อมแล้วแต่ความเห็นแจ้ง ของเขาที่มีอยู่เป็นทุน
 เดิมของเขามาแต่ก่อน ข้อสำคัญอีกทางหนึ่งซึ่งจะต้องไม่ลืม
 กันเสียนี้มีอยู่ว่า คนเราจะตายทันทีโดยไม่มีความรู้สึกตัว
 ว่าตนจะต้องตายนั้น ย่อมเป็นไปได้ ยิ่งถ้าเป็นผู้ปฏิบัติ
 ตามวิธีปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เช่น อานาปานสติ ชนิค
 พิเศษเป็นต้นแล้ว โอกาสที่จะสำนึกตัวว่า สังขารจะแตก-
 คับตงันก็ยังมีมากขึ้นตามส่วน จะมีเวลาหลายวินาทีหรือ
 ๑ วินาที หรืออย่างน้อยก็ครึ่งวินาที สำหรับทำความรู้สึกตัว

ในการปล่อยวางสิ่งทั้งหลายทั้งปวงด้วยสติอันสมบูรณ์ หรือด้วยอาการที่เรียกว่า “ตกกระไดพลอยโจน” ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ถ้าเขาเป็นผู้เคยฝึกฝนการปฏิบัติมาแล้วอย่างช้าชองเวลาเพียง ๑ วินาที ก็พอแล้วสำหรับการ “กระโจน” ที่เหมาะ ๆ ของเขา เขาอาจจะสำรวจจิตใน ๑ วินาทีนั้น ให้น้อมดึงไปสู่ความคับไม่มีเชื้อเหลือ ได้ทันตามที่เขาต้องการ และเป็นพระอรหันต์ไป โดยไม่มีผู้ใดมีโอกาสราบเลยก็ได้ ตัวอย่าง เช่น เขาถูกรถยนต์ทับกลางถนนโดยกระทันหัน นอนแอบอยู่ข้างถนนหรือไต่รถยนต์ก็ตาม เขาไม่ทำในใจถึงสิ่งใดหมกนอกจากสติที่ว่า “ความคับไม่มีเชื้อเหลือ” เมื่อเป็นดังนี้ เวลา ๑ วินาที ก่อนดับจิต ก็เป็นเวลาที่มีมากเพียงพอแล้วสำหรับเขา ผู้ฝึกฝนการน้อมจิตดึงไปสู่ความคับไม่มีเชื้อเหลือมาก่อนแล้วอย่างเพียงพอ หมายความว่าเขาจะไม่เอาใจใส่ต่อรถยนต์ที่ทับ เขาไม่ต้องการหมอ ไม่ต้องการรักษาพยาบาล ไม่นึกถึงแม้แต่ความตาย แล้วจะไปนึกถึงการดำเนินคดีกับผู้ที่ขับรถชนทับเขาอย่างไรเล่า เขาไม่นึกความตายเขาไม่เอาใจใส่ต่อความตายแต่ตั้งใจไปสู่ความคับนึก

ไม่มีเชื้อเหลือ ซึ่งอยู่เหนือความตาย และเหนืออะไร ๆ ทุก
 อย่าง แต่อย่างเดียว เมื่อเขาเคยซักซ้อมมาอย่างเพียงพอแล้ว
 เวลาเพียง ๑ วินาที ก็พอแล้วสำหรับเขา ในการ “กระโจน”
 ลงไปสู่ความดับไม่มีเชื้อเหลือ ที่เขาได้เคยเรียนมาแล้วเป็น
 อย่างดี ในกรณีสำหรับชาวบ้านนอกคอกนา เราซึ่งไม่ค่อย
 มีโอกาสดูกรณนต์ทับเช่นนั้นก็จริงแต่ก็มีโอกาสที่จะถูกวั
 ฏวาทิตมาจากทางหลังเมื่อไรก็ได้ นั่น ก็มีลักษณะอย่างเดีย
 วกัน แม้จะชีวิตถูกที่สำคัญอย่างไร โอกาสจกต้องมีอยู่
 สัก ๑ วินาที หรือครึ่งวินาที เพื่อทำในใจปล่อยวางสิ่งท
 ฆะ หรือทำการ “กระโจน” ลงสู่ความดับไม่มีเชื้อเหลือ
 โดยนัยดังกล่าวแล้ว ข้อสำคัญที่จะต้องเตือนกันซ้ำ ๆ
 ซาก ๆ ย้ำแล้วย้ำอีก ก็คือข้อที่ว่า ในขณะนั้นอย่าไปมัวนึก
 ถึงหมอ อย่างนึกถึงความช่วยเหลือ อย่างนึกถึงใคร แม้
 พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างนึกถึงความตาย เพราะ
 ไม่จำเป็นและไม่มีเวลาพอที่จะทำเช่นนั้นได้เลย แต่ให้นึก
 ถึงความดับไม่มีเชื้อเหลือ ที่เคยฝึกฝนมาอย่างซ้ำของคล่อง
 แคล้วแล้วเท่านั้น ฉะนั้น ยามปกติจึงควรเป็นผู้ที่ฝึกฝน

เรื่องนี้อยู่อย่างแรงกล้า ทำให้สามารถน้อมจิตตั้งไปสู่ความ
 คับไม่มีเหลือได้จริง และจะไม่เป็นการอวดอ้างที่มากไปเลย
 ในการที่จะกล่าวว่าข้อปฏิบัติที่ว่าให้เห็นอะไร “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” จนกระทั่งจิตน้อมไปสู่ความคับไม่มีเหลืออยู่
 เป็นปกติ เป็นสิ่งที่ทำให้มีหวังในการหลุดพ้นปล่อยวาง
 จนกระทั่งวินาทีสุดท้ายจริงๆ ทั้งในกรณีเจ็บป่วยตามปกติ
 และในกรณีพิเศษ เช่น อุบัติเหตุเป็นต้น ดังที่ได้กล่าวมา
 ทำบุคคลนั้นให้เป็นพระอรหันต์ได้ที่ตรงนั้น โดยไม่มีใคร
 ทราบว่า เขาได้เป็นผู้หลุดพ้นไปแล้วเลย นับว่าเป็น
 อานิสงส์อันยิ่งใหญ่ของการเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
 ในรูปของความไม่มีอะไร น่าเอา น่าเป็นดังกล่าวมาแล้ว

ดำรงความรู้สักอยู่ด้วยการปล่อยวาง

ปัญหาอาจจะเกิดขึ้นต่อไปว่าการมองเห็นอะไรๆ ล้วน
 แต่ “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” ไปทั้งหมดนี้ โดยทางปฏิบัติ
 นั้นมันจะทำให้เรามีชีวิตอยู่ได้อย่างไร หรือจะให้ประกอบ
 การงานต่างๆ ได้อย่างไร เกี่ยวกับปัญหาข้อนี้มีความเหมาะสม

สมที่จะแยกคำตอบเป็น ๒ ฝ่าย คือสำหรับบรรพชิตผู้
ปฏิบัติธรรมฝ่ายหนึ่ง และสำหรับคนทั่วไปตลอดจนถึง
ฆราวาสอีกฝ่ายหนึ่ง

สำหรับบรรพชิตผู้ปฏิบัติธรรมในชั้นสูงนั้น ไม่มี
ปัญหาอะไรมาก การมีความเห็นแจ้งว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา
ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” นั้นเป็นการเห็นไปตามความจริงของ
ธรรมชาติ ซึ่งนับว่าเป็นชั้นปัญญาชั้นสูงสุด เพราะฉะนั้น
ปัญญานี้เอง ย่อมบอกให้ทราบอยู่ในตัว ว่าควรทำอย่างไร
ต่อสิ่งทั้งปวง ซึ่งล้วนแต่ “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” อยู่เป็น
ปกติปัญญาชั้นสูงสามารถช่วยให้รู้ได้ว่า จะต้องเข้าไปเกี่ยว
ข้องกับสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเท่านั้น ในลักษณะเช่นไรและ
เพียงไร รวมทั้งร่างกายและชีวิตนี้ด้วย ว่าเราจะต้องปฏิบัติ
ต่อมันโดยเฉพาะอย่างไรเพียงไร ลักษณะอันนี้เรียกว่าเป็น
การมีชีวิตอยู่ด้วยอำนาจของปัญญา หรือเป็นไปตามอำนาจ
ของปัญญา แทนที่จะมีชีวิตอยู่หรือเป็นไปด้วยอำนาจของ
กิเลสตัณหา โดยเฉพาะคือการอยากเอา อยากเป็น ตั้งแต่
ก่อนเมื่อเปลี่ยนมามีชีวิตอยู่ด้วยปัญญาอันสูงสุดเช่นนี้ ก็มีแต่

จะทำให้ “การเป็นอยู่” มีลักษณะที่ สะอาด สว่าง สงบ ยิ่ง
 หนักหนา^๕ เอง จะแสวงหาปัจจัย^{๖๗} สักตาม บริโภคปัจจัย^{๖๘} สัก
 ตาม การเป็นอยู่ประจำวันทุกอย่างก็ตาม ย่อมถูกควบคุม
 อยู่ด้วยปัญญา ไม่มีทางที่กิเลสตัณหาจะเข้ามาลุบคล้ำ หรือ
 ทำให้เศร้าหมองได้ แม้จะต้องดื่ม ต้องกิน ต้องทำอะไร
 ต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะรูปร่าง และการเคลื่อนไหวเหมือน
 กับคนอื่น ๆ สำหรับส่วนภายนอก แต่ส่วนภายในนั้นผิด
 กัน คือคนทั่วไปทำไปเพราะอำนาจผลักดัน ของความอยาก
 หรือความยึดถือ ส่วนบุคคล^๕ นี้ ทำไปด้วยอำนาจของปัญญา
 ที่ดีมีผลมิตา ไม่เจือด้วยความอยากหรือความยึดถือเลย
 ยกตัวอย่าง เช่น การกินอาหาร ถ้ากินด้วยกิเลสตัณหา
 ก็เป็นไปเพื่อความเอร็ดอร่อยสนุกสนาน มัวเมาถึงกับเกิด
 โทษในที่สุด ถ้ากินด้วยปัญญาที่รู้ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา
 ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” แล้วก็กินเพียงเท่าที่เป็นประโยชน์
 เท่าที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาจริง ๆ

ความรู้ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น” นั้นเอง
 ได้ทำให้ผู้^๕ นั้นทำสิ่งต่าง ๆ ไปในลักษณะที่เหมาะสมกับสิ่ง^๕

หลาย ซึ่งเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรืออยู่ในภาวะที่
 “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” ดังกล่าวแล้ว เมื่อกรณีของ
 บรรพชิต มีความเป็นอยู่เพียงเพื่อปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง
 อย่างนั้นแล้ว ก็เป็นอันว่าการเป็นอยู่ด้วยความรู้สึกที่ว่า
 “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” นั้นแหละย่อมเป็น
 การเป็นอยู่ที่ถูกต้องและสมบูรณ์อยู่ในตัวมันเองแล้ว ไม่มี
 ทางที่จะเกิดปัญหาว่า จะเป็นอยู่ได้อย่างไร ด้วยความรู้สึก
 อย่างไม่ดีนั้น อีกต่อไป ส่วนข้อที่ว่า จะประกอบหน้าที่การ
 งานได้อย่างไรนั้น อธิบายว่า คงทำหน้าที่การงานไปได้ด้วย
 อำนาจของปัญญาที่รู้สิ่งที่ควรทำ ประกอบกันเข้ากับธรรมะ
 อันเป็นตัวกำลังอย่างอื่น ๆ เช่นความเมตตา กรุณา หรือ
 ความกตัญญูกตเวที เป็นต้น อันเป็นคุณธรรมหรือเป็น
 บารมีที่สะสมมาแต่กาลก่อนเหลืออยู่เป็นนิสัย

ลำพังอำนาจของของปัญญาล้วน ๆ ซึ่งทำให้รู้ว่า
 อะไรเป็นหน้าที่ที่ต้องทำให้ ผู้นั้นปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อยู่
 แล้ว ยิ่งเมื่อมีกำลังของเมตตา หรือความกตัญญูเพิ่มเข้ามา

อีก การกระทำหน้าทีนั้น ๆ ก็ยังเป็นไปได้โดยสะดวกกาย และสมบูรณ์เต็มที โดยเฉพาะหน้าที่แห่งการเผยแผ่ พระธรรม ซึ่งเป็นหน้าที่ของบรรพชิตโดยตรงแล้ว ยิ่ง เหมาะสมที่สุด ที่จะต้องทำด้วยคุณธรรมทั้ง ๓ อย่างนี้รวม กัน กล่าวคือปัญญาได้ทำให้รู้ว่า การช่วยเหลือเพื่อน มนุษย์ให้ได้รับรู้สิ่งที่ดีกว่า รู้แน่ชัดเป็นสิ่งที่สูงสุดที่มนุษย์ควรทำ เมื่อมีกำลังหรือชีวิตเหลืออยู่ก็ใช้ ไปในการกระทำที่สูงส่งนั้น ดีกว่าที่จะให้เป็นหมั่นเปล่า จึงได้เกิดความพอใจในการที่จะ ทำส่วนหนึ่ง ส่วนเมตตา และกรุณานั้นคือเกิดความสงสาร สัตว์ ซึ่งเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บตาย ด้วยกัน ความเอ็นดู สงสารนั่นเองทำให้ทนอยู่ไม่ได้ในการที่จะทำประโยชน์ผู้อื่น ด้วยการชี้ทางหรือการช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์เหมือน ดังที่โพธิสัตว์ต่าง ๆ ปฏิบัติหน้าที่ของตน ในการช่วยเหลือ ผู้อื่น กระทั่งจนถึงระดับสูงสุดคือเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้ว ก็ยังมีพระทัยประกอบอยู่ด้วยพระมหากรุณาอันกว้าง ขวางดังมหาสมุทร เมตตาตนเองที่ได้ทำให้พระองค์ทรง

ชวนชวยด้วยการยอมทนยากลำบาก เพื่อช่วยเหลือสัตว์
 โลกจนตลอดชีวิต แม้พวกที่เป็นสาวก ก็มีเมตตา กรุณา
 ทำนองนี้ อย่างไม่น้อยอยู่ส่วนหนึ่ง จึงทำให้กล้าบากบั้น
 หรือทนต่อความยากลำบาก ในการช่วยเหลือผู้อื่น ยิ่งกว่าผู้
 มีกิเลสตัณหาในการอยากเอาอยากเป็น อย่างแรงกล้าไปเสีย
 อีก ส่วนความกตัญญูตเวทีนั้น เป็นคุณธรรมพิเศษและ
 กล่าวได้ว่า เป็นของสากล คือนิยมทำกันทั่วไปในทาง
 คติโลก และในทางคตินิยม ความกตัญญูตเวทีของพวกเขา
 เราเหล่าสาวกที่มีต่อพระศาสนามันนั้นแหละ ช่วยให้เกิดความ
 แข็งขันบากบั้นเสียสละออกถน อดทน ในการเผยแผ่
 พระศาสนา ดังเช่นพระมหาสาวกทั้งหลายได้เคยกระทำมา
 แล้วแต่กาลก่อน

ทั้งหมดนี้เป็นเครื่องตอบปัญหาที่ว่า ถ้าไม่อยากเอา
 ไม่อยากเป็นอะไรแล้ว จะเอากำลังที่ไหนมาปฏิบัติหน้าที่ของ
 ตนซึ่งตอบได้สั้น ๆ ว่าเราไม่เอากำลังของกิเลสตัณหา แต่
 เราใช้กำลังของความรู้ กำลังของความเมตตา กรุณา รวม
 กับความกตัญญูตเวที เป็นต้น ในการปฏิบัติหน้าที่ของ

เรานับว่าเป็นกำลังที่สูงกว่ามากกว่า ปฏิบัติหน้าที่ได้ดีกว่า
 อย่างที่ไม่อาจจะเปรียบเทียบกันได้เลย พระอรหันต์ก็ดี ผู้ที่กำลัง
 ปฏิบัติเพื่อเป็นพระอรหันต์ก็ดี หรือที่ต่ำลงไปกว่านั้น
 ก็ดี ย่อมใช้กำลังคุณธรรมเหล่านี้เป็นเครื่องดำเนินการเป็น
 อยู่ และการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นอยู่ด้วยกันทั้งนั้น ได้ผล
 เป็นความเป็นอยู่ที่ดีมากไปด้วยความสะอาด สว่าง สงบ นับ
 ว่าเป็นสิ่งที่ควรสนใจอย่างละเอียดละออ

ส่วนกรณีเกี่ยวกับฆราวาสนั้น เป็นกรณีพิเศษนอก
 ออกไปจากพวกเรา ผู้สนใจในการปฏิบัติธรรมในระดับนี้
 แต่ถึงกระนั้นก็มีส่วนที่ควรพิจารณาให้ควรเข้าใจอย่างแจ่ม
 ชัดด้วยเหมือนกัน เพราะเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความเข้าใจ
 ในเรื่องนั้นดีขึ้นไปอีก จนถึงกับเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่า แม้
 แต่ฆราวาสชั้นโลก ๆ ที่มีเรื่องมาก ก็ยังสามารถยึดเอาหลัก
 แห่งความที่ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น หรือหลักอนิจจัง
 ทุกขัง อนัตตา ในชั้นสูงนี้ ไปใช้เป็นหลักปฏิบัติในการ
 เป็นอยู่ประจำวันให้สำเร็จประโยชน์แก่ตนเองอย่างยิ่งได้เหมือน

กัน ไม่มีทางที่จะขัดขวางกันเลย นี่แหละคือความประเสริฐสุดของพระธรรมคำ สั่งสอน ในพระ พุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นกฎความจริงของธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ใครบัญญัติ แต่งตั้งขึ้นตามความคิดเห็นของตัวจึงเป็นสิ่งที่ตรง กับความต้องการของคนทุกประเภท ในการที่จะทำการกับทุกข์ ให้สำเร็จประโยชน์กันจริง ๆ

ฆราวาส เป็นผู้ครองเรือนพัวพันอยู่ด้วยงานอาชีพ แออัดอยู่ด้วยบุตรสามีภรรยาและอื่น ๆ อีกมากมายหลายอย่าง จึงมีความทุกข์หรือความหนักมากกว่าบรรพชิตมากนัก แต่ถึงอย่างนั้น ก็มีใช้ว่าความทุกข์เหล่านั้นจะดับไปได้โดยวิธีอื่น ๆ นอกจากวิธีที่เป็นหลักทางพระพุทธศาสนา อันวางไว้เป็นกลาง ๆ อย่าง ที่กล่าวแล้ว จริงอยู่ ฆราวาส มีหลักที่จะต้องชวนช่วยหาทรัพย์สมบัติ หาชื่อเสียงและหามิตรสหาย บริษัท บริวารแต่ก็มีใช้ว่าสิ่งเหล่านั้นจะช่วยดับทุกข์ในใจให้ได้ คงอำนวยให้ได้ก็แต่ความสะดวก สบาย ในการเป็นอยู่อย่างฆราวาสเท่านั้น ส่วนความทุกข์ต่าง ๆ ที่เป็นความทุกข์

โดยตรงจากธรรมชาติ เช่น ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือ
 ความเดือดเนื้อร้อนใจเพราะไฟคือ รากะ โทสะ โมหะ หรือ
 ความรัก โกรธ กลัว อันเป็นของมีประจำอยู่ในใจสัตว์ทั่ว ๆ
 ไปนั้น หากจะจับไปได้ด้วยทรัพย์ ชื่อเสียง และมิตรสหาย
 ข้าหาสบริวารเหล่านั้นไม่ มีหน้าซำยังจะมีเพิ่มเข้ามาอีกเพราะ
 การแสวงหาทรัพย์ ชื่อเสียง และพวกพ้องนั้นๆเอง ในเมื่อ
 เขาจัดทำไปอย่างไม่ถูกต้องหรือไม่แยบคาย เพราะฉะนั้น
 ปัญหาเรื่องค้ำทุกข์ของพวกขรราวาส ก็ยังคงมีอยู่อย่างเดียวก
 กัน ดังที่มีอยู่แก่บรรพชิตทั่ว ๆ ไป อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งมีความ
 สำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน และขรราวาสยังแถมมีอะไรพิเศษ
 อีกหลายอย่างซึ่งบรรพชิตไม่มี ฉะนั้น ปัญหายุ่งยากถึงขนาด
 ฆ่าตัวตายจึงมีแก่ขรราวาสอย่างมากมาย ทำให้เกิดมีความ
 ต้องการเครื่องมือสำหรับค้ำความร้อนเหล่านั้นมากเป็นพิเศษ
 ยิ่งขึ้นไปอีก แต่ไม่มีอะไรอื่นนอกจากหลักแห่งพระพุทธ-
 ศาสนา ที่มีไว้สำหรับความค้ำทุกข์โดยตรงนั่นเอง ฉะนั้น
 จึงถือว่าหลักปฏิบัติในการทำความหลุดพ้น โดยพิจารณา

ให้เห็นว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น” นี้มีส่วนที่จะนำมาใช้สำหรับฆราวาสได้เป็นอย่างมากทีเดียว

เมื่อฆราวาส มีการพิจารณาเห็นแจ้งอยู่เป็นประจำว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น” คือ ไม่น่ายึดถือจริงๆ จังๆ แล้ว ก็จรรู้จักแบ่งเบาความทะเยอทะยานในสิ่งต่างๆ ลงตามสมควร ไม่ยินดีหรือยินร้ายมากเกินไป ในเมื่อมีการได้มาหรือเสียไป แม้ในลักษณะที่รุนแรงไม่มัวเมา ลุ่มหลง ในกามคุณ จนกลายเป็นความทุกข์ร้อน ไม่หุนหันพลันแล่น ในการปฏิบัติหน้าที่ประจำวัน ทั้งที่เป็นส่วนตัวและส่วนที่ต้องบังคับบัญชาผู้อื่น และไม่มี ความหนักอกหนักใจ หรือ ความวิตกกังวลในสิ่งต่างๆ ทั้งที่ได้มาแล้ว และยังไม่ได้มาถึงขนาดนอนตาไม่หลับ ไม่ต้องหัวเราะหรือร้องไห้บ่อยเกินไปเหมือนฆราวาสทั่วๆ ไป ซึ่งไม่ได้ศึกษาถึงความจริงข้อนี้ เขาจะมีศีลธรรมดีกว่าฆราวาสเหล่าอื่นที่ไม่เคยศึกษาเรื่องนี้ ซึ่งเป็นพื้นฐานอันมั่นคงของศีลธรรมโดยแท้จริง ยิ่งไปกว่านั้นฆราวาสที่สนใจศึกษาถึงความจริงที่ว่า “ไม่มี

อะไรที่น่าเอา ที่น่าเป็น” อยู่เป็นประจำนั้นย่อมมีจิตที่โน้ม
 ไปสู่ความคับไม่มีเชื้อเหลืออยู่เรื่อย ๆ เช่นเดียวกับบรรพชิต
 ทั้งหลายจนอยู่ในฐานะที่จะปล่อยวางสิ่งทงปวง หรือกระโจน
 ลงสู่ความคับไม่มีเชื้อเหลือได้ในวินาทีสุดท้ายแห่งการ แรก
 คับของสังขารโดยทำนองเดียวกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ใน
 ลักษณะที่ไม่แตกต่างกับบรรพชิตเลย ข้อสำคัญมีอยู่ว่าเขา
 จะอบรมสติปัญญาขั้นได้แยกกายเพียงใดเท่านั้น ถ้าเป็น
 คนฉลาดก็ย่อมอยู่ในวิสัยที่อาจจะทำได้ จนถึงเป็นผู้สามารถ
 คับจิตด้วยการโน้มไปสู่ความคับไม่มีเชื้อเหลือได้เป็นแน่นอน
 ส่วนปัญหาที่ว่า เขาจะคุ้มครองทรัพย์สินสมบัติ บุตร ภริยา ได้
 อย่างไรนั้น พึงเข้าใจว่า สิ่งสมมติเหล่านั้นย่อมได้รับการคุ้ม
 ครองอยู่โดยกฎหมายของบ้านเมือง โดยขนบธรรมเนียม-
 ประเพณี หรือวัฒนธรรมที่ฝังานอยู่ตามปรกติแล้ว เพราะ
 ฉะนั้นจึงไม่ต้องเป็นห่วงว่า จะมีใครมาแย่งชิงเอาไป แม้
 ในกรณีอาจมีผู้แย่งชิงเอาไป ก็ต้องอาศัยความคุ้มครองจาก
 กฎหมายของบ้านเมืองอยู่นั่นเอง เพียงลำพังก็เลสหรือความ

ยึดถือหาอาจทำความคุ้มครองสิ่งเหล่านี้ได้ไม่ ผลจึงเท่ากัน
 ในเรื่องของการคุ้มครอง แต่มีข้อแตกต่างเป็นพิเศษอยู่ตรง
 ที่ผู้ไม่ทำความยึดถือ^๕นั้น จะมีความสุข หรือเบาใจ เย็นใจอยู่
 ตลอดเวลาเท่านั้นเองเข้าทำการคุ้มครองสิ่งที่ต่าง ๆ ได้ด้วย
 ประกอบการงานอันเป็นหน้าที่ต่าง ๆ ของตนได้ด้วย มีความ
 สงบสุขพร้อมกันไปในตัวด้วย และมีหวังที่จะหลุดพ้นใน
 วินาทีสุดท้ายในชีวิตด้วย เพราะอำนาจของความรักที่เขาเข้า
 ถึงความจริงของธรรมชาติในข้อนี้ แล้วปฏิบัติคนถูกต้องต่อ
 สิ่ง^๕ทั้งปวง ซึ่งมีลักษณะ “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” อย่างแยบ
 คายที่สุดคือเขาเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งสมมติ หรือเป็นมายา
 หลอกหลวงที่สุดเหล่านี้โดยวิธีที่ถูกต้องที่สุดเหมาะสมหรือแยบ
 คายที่สุดนั่นเอง

เมื่อหลักปฏิบัติข้อนี้ ใช้ปฏิบัติได้แม้แก่พวกฆราวาส
 จึงไม่มีปัญหาอันใดที่จะใช้สำหรับบรรพชิต อันเป็นพวกที่
 อยู่ในระดับสูงขึ้นไป และมีทางที่บรรพชิตจะปฏิบัติได้สูงกว่า
 ได้ผลรวดเร็วกว่ายิ่งขึ้นไปตามส่วนอีกด้วย ฉะนั้น เราจึง
 ไม่ควรจะมีคำแบ่งแยกว่าเป็นคฤหัสถ์หรือเป็นบรรพชิต ใน

กรณีแห่งการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเห็นแจ้งใน อนิจจัง
 ทุกขัง อนัตตา ชนิดที่ทำให้เกิดความรู้สึกว่า “ไม่มีอะไรที่
 นำเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” จนถึงกับจิตน้อมไปสู่ความคับ
 ไม่มีเชื้อเหลือได้ โดยอัตโนมัติเลย จึงควรถือเป็นหลัก
 พระพุทธศาสนาที่เป็นหลักกลางทั่วไป ซึ่งแสดงความยิ่งใหญ่
 ใหญ่ของพุทธศาสนาเองอยู่อย่างเต็มที่ เมื่อมีการกล่าวว่ามี
 มีการปฏิบัติ เพื่อความดับทุกข์ในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ใช้
 หลักปฏิบัติข้อนี้ได้ทันที ไม่ต้องมีการแบ่งแยกเป็นพวก
 เป็นเหล่าแต่อย่างใด โดยเฉพาะเมื่อต้องการจะแสดงหลัก
 แห่งพระพุทธศาสนา แก่คนที่ไม่มีความรู้อะไรเกี่ยวกับพระ
 พุทธศาสนามาก่อน เช่น ชาวต่างประเทศเป็นต้น ค้วยแล้ว
 ฟังแสดงหลักสั้น ๆ ลุ่ม ๆ แห่ง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาที่ทำ
 ให้เห็นว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น ค้วยใจจริง
 นี้แก่ เขาเท่า นั้นก็จะ เป็นอัน กล่าวได้ว่า ได้แสดง หลัก แห่ง
 พุทธศาสนาที่ตรงจุดสำคัญที่สุด และสมบูรณ์ที่สุดแก่เขาแล้ว
 โดยไม่มีข้อบกพร่องเลย เมื่อเขาเข้าใจและปฏิบัติตามแล้ว

ก็จะเกิดความรู้สึกขึ้นมาได้เองว่าพุทธศาสนานี้ ไม่เหมือนกับลัทธิศาสนาอื่น ๆ เลย แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่อาจยอมรับนับถือได้ แก่คนทั่วไปทุกศาสนาอยู่นั่นเอง เพราะเป็นสิ่งที่อาจจะมองเห็นได้ด้วยตนเองว่าการปฏิบัติเช่นนี้ หรือการถือหลักเช่นนี้ เป็นสิ่งที่ทำให้ไม่มีหนทางที่ความทุกข์จะเกิดขึ้นมาได้จริง ๆ อันเป็นปัญหาที่เราจะได้วินิจฉัยกันต่อไปว่าโดยการปฏิบัติในข้อปฏิบัติเพียงข้อเดียวเท่านั้น ย่อมเป็นเหตุให้เกิดการปฏิบัติ ที่สมบูรณ์ ไปได้ทุก ข้อทุก กระถง ในพระพุทธรศาสนาได้อย่างไร และกำจัดความทุกข์ทุกชนิดได้ในตัวเองอย่างไรสืบไปอีกด้วย

หัวข้อปฏิบัติที่ครอบคลุมได้ทุกชั้นปฏิบัติ

หลักแห่งการปฏิบัติอย่างสั้น ๆ ล้วน ๆ ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ที่น่าเป็น” นี้ เป็นหลักที่ถอดสรุปออกมาจากพระพุทธภาษิตที่ว่า สัพเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสํ ซึ่งแปลว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น ถือมั่น ตั้ง

และหลักว่า สหุเพ ธมฺมา อนตฺตา ซึ่งแปลว่าธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา (คือไม่ใช่ตัวตน) ทั้งนี้ ซึ่งสื่อความหมายอย่างเดียวกันกล่าวคือ เมื่อไม่ใช่ตัวตนที่มีแก่นสารอะไรก็ต้องเป็นสิ่งที่ไม่ควรยึดถืออีกนั่นเอง ส่วนหลักที่ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ที่น่าเป็น” ก็หมายความตรง ๆ อยู่ในคำว่า เพราะสิ่งต่าง ๆ ยึดถือไม่ได้ หรือไม่น่ายึดถือก็ตาม และทั้งเป็นสิ่งที่ไม่ไฉน หรือไร้ตัวตน ที่ควรยึดถือ นั่นเอง จึงได้เป็นสิ่ง “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” โดยอรรถาธิบายแล้วข้างต้น.

ข้อที่กล่าวว่าโดยหลักการปฏิบัติสน ๆ เพียงประโยคเดียวว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ที่น่าเป็น” นี้ สามารถให้เกิดการปฏิบัติ เพื่อดับทุกข์ขึ้นมาอย่างครบถ้วนทุกข้อทุกกระทง นั้น มีทางที่จะอธิบายได้อย่างง่าย ๆ ด้วยเหตุผลในตัวมันเอง คือ ความรู้สึกที่ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น” อันมีมูลฐานมาจากหลักที่ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น ถือมั่นเพราะเป็นอนัตตานั้น เกิดขึ้นในใจของบุคคลใดแล้ว ลองคิดดูเถิด

ว่าบุคคลนั้นจะเป็นคนทึบหรือขาดศีล หรือแม่แต่มีศีล
 ต่าง ๆ พร้อย ๆ ได้อย่างไร ใครก็ตามที่ล่วงศีลข้อใดข้อหนึ่ง
 นั้น เพราะมีความรู้สึก อยากเอาอะไร อยากเป็นอะไร
 อย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกันทั้งนั้น อย่างศีล ๕ ที่เป็นประธาน
 แห่งศีลทั้งหลาย เพื่อพิจารณาคุณแล้วจะเห็นได้ว่า ทุกข้อที่ทำ
 ลงไปในทางที่ผิดศีลนั้น ก็เพราะอยากได้หรืออยากเป็น
 อย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกิเลสตัณหา ทั้งนั้นเช่นฆ่าเขา ก็เพราะ
 อยากได้เนื้อกิน อยากได้ทรัพย์สมบัติของเขา อยากเป็นคน
 เก่งกว่าเขา อยากเป็นคนชนะเขา ดังนั้นเป็นต้น ที่ขโมยของ ๆ
 เขา ก็เพราะอยากได้ของ ๆ เขาอีกนั่นเอง หรือเพราะอยาก
 ทำลายเขา ให้ตนเป็นฝ่ายชนะเขา ดังนั้นเป็นต้น การประพฤติก
 ผิดในกามทุกชนิด ก็เพราะอยากได้กามนั่นเอง การพูดเท็จ
 ก็เพื่อได้ประโยชน์อย่างใด อย่างหนึ่งมา หรืออย่าง น้อยที่สุด
 ก็เพื่อเป็นคนพูดโกหกเก่งจนใคร ๆ ก็รู้ไม่เท่าถึง แล้วก็รู้
 สิกขุมใจดังนั้นเป็นต้น การคดมนำเมาก็เพื่อให้เมา จะได้รับ
 รสอร่อยของความเมา หรือเพื่อเกิดความรู้สึกอันหลอก-

หลอนตัวเอง ว่าตัวเป็นคนเขื่องหรือคนโตกว่าใคร ๆ ในโลก
 ค้างบ้าง รวมความแล้วก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า กิเลสค้นหา
 ที่อยากเอาหรืออยากเป็น อย่างใดอย่างหนึ่งนั่นเอง ถ้ามี
 ความรู้สึกอยู่ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น” ค้างแล้ว
 เขาจะทะเลสีล ๕ ข้อนั้นได้อย่างไรกัน

แม้ศีลอื่น ๆ ที่สูงหรือละเอียดขึ้นไป เช่นศีล ๘
 ศีล ๑๐ กระทั่งศีลของภิกษุ ภิกษุณีซึ่งมีมากมายก็ตกอยู่ใน
 ลักษณะอย่างเดียวกันคือจะวิบัติไปก็เพราะผู้นั้น อยากได้
 หรืออยากเป็น อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นมูลฐาน เพราะฉะนั้น
 เมื่อมีการเห็นแจ้งในความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ใน
 สิ่งทั้งปวง จนกระทั่งไม่อยากเอาอะไร เป็นอะไรแล้ว ศีล
 ทุกข้อก็ไม่มีทางที่จะวิบัติได้ แม้ว่าบุคคลนั้นจะไม่มีความรู้
 ในเรื่องศีลมาแต่ก่อนเลย ก็ยังไม่มีทางที่จะกระทำไปในทาง
 ให้เกิดศีลวิบัติได้ ศีลของบุคคลที่ประกอบอยู่ด้วยความรู้
 แจ้งในข้อนี้ย่อมสมบูรณ์ย่อมบริสุทธิ์หมดจดเป็นอริยกันตศีล
 คือศีลชนิดที่เป็นที่พอใจของพระอริยเจ้าอยู่ตลอดเวลาแล้ว

ใ้ว่าเป็นผู้มีศีลอยู่เป็นปกติ หรือมีศีลเป็น สมุจเฉทวิรัต
 คือเว้นอยู่ในตัวเองอย่างเด็ดขาด หรืออย่างไม่มีทางที่จะ
 ขาดหรือต่างพร้อยได้ จนกระทั่งถูกจัดให้เป็นตัวโลกุตตรศีล
 ไปในที่สุด นี่แหละคือคำตอบของปัญหาที่ว่า ทำไมคนบาง
 คนในครั้งพุทธกาลเข้ามาบวชแล้ว ไม่เคยศึกษาเรื่องศีล
 ไม่มีโอกาสฟังปาฏิโมกข์เพราะเป็นยุคที่ยังไม่มีพระปาฏิโมกข์
 ก็ยังเป็นผู้ที่มีศีลสมบูรณ์ และเป็น พระ อร หันต์ ไปได้โดย
 สะดวกตาย นี้ก็เพราะความรู้สึกที่เกิดมาจากการเห็นธรรมะ
 ในขั้นสูง คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั่นเองที่เป็นเครื่อง
 ตลบั่นตาลให้ผู้นั้นทำอะไรลงไปในทางที่ไม่มี โอกาสจะพลัด
 ลงไปสู่ความเป็นคนล่วงศีลหรือมีศีลวิบัติ ได้โดยไม่รู้สึกรู้
 กือทั้ง ๆ ที่ตนไม่เคยรับศีล ไม่เคยศึกษาเรื่องศีล เช่นไม่เคย
 ฟังปาฏิโมกข์มาก่อนเลยเช่นนี้เป็นต้น สรุปความว่า ความ
 เห็นแจ้งว่า “ไม่มีอะไรน่าเอา น่าเป็น” นั่นแหละคือ ความมี
 ศีลบริสุทธิ์บริบูรณ์อยู่แล้วในตัวเอง และไม่มีทางที่จะขาด
 ศีลได้เลย

แม้เราจะพิจารณากันในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของ
 ศิล หรือศิลปะประเภทพิเศษ เช่นอินทรียสังวรศิลป์ อาชีวะ
 ปาริสุทธิศิลป์ หรือปัจเจกชนศิลป์ เป็นต้น เราก็จะเห็นได้
 ว่าศิลปะพิเศษเหล่านี้ ไม่มีทางจะเสียหายหรือแม้แต่จะต่าง
 พร้อย สำหรับบุคคลที่มีภูวนาแจ่มแจ้งอยู่ในใจว่า “ไม่มี
 อะไรที่น่าเอา ที่น่าเป็น” คนที่สังวรหรือสำรวมอินทรีย คือ
 ทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไม่ได้ ก็เพราะเหตุที่มีความอยาก
 เอา อยากเป็น อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่อย่างแรงกล้านั่นเอง
 ส่วนบุคคลที่เห็นแจ้งว่าไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น นั้น กลับ
 ไม่ต้องสำรวมระวังอะไรเลย คือปล่อยไปตามเรื่องตามราว
 ก็ไม่มีทางที่จะเสียอินทรียสังวรอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ซึ่งนับ
 ว่าเป็นความปลอดภัยอย่างน่าชื่นอกชื่นใจที่สุด สำหรับ
 อาชีวะปาริสุทธิศิลป์ ก็เป็นอย่างเดียวกัน คือผู้ที่มีความเห็น
 แจ่มในความจริงของสิ่งทั้งปวง เช่นนั้นแล้วย่อมไม่ประกอบ
 อาชีพที่ผิดทาง อันเป็นเหตุให้เสียไปในส่วนศิลป์ได้เลย ที่
 เป็นภิกษุก็แสวงบัจฉัยแต่ในทางที่ถูกที่ควร และถึงกับยอม
 ออกตายในเมื่อไม่ได้มาโดยทางที่ถูกที่ควรเพราะไม่มีความยึด

ถือในความเป็นอยู่หรือในความตาย ไม่ยึดถือในความเป็น
 มนุษย์ หรือความเป็นอะไร ทั้งหมดทั้งสิ้น จึงไม่เป็นหน
 ทางให้เกิดการประกอบอาชีพที่ผิด ส่วนบัจจยบัจจเวกชน
 ศีลนั้น ยังมีทางที่จะเห็นได้ง่ายยิ่งขึ้นไปอีก คือการเสียไปใน
 ศีลส่วนนี้เช่นการบริโภคอย่างตะกละมุ่มมามเพื่อความเอร็ด
 อร่อยสนุกสนานเอิกเกริกเฮฮา เป็นต้นนั้น มันมีมูลมาจาก
 ความอยากกิน อยากเล่น อยากสนุกสนาน หรืออะไร ๆ
 ทำนองนี้ด้วยกันทั้งนั้น เมื่อได้พิจารณาจนเห็นชัดว่าความ
 เอร็ดอร่อยสนุกสนานเหล่านี้ ก็เป็นเพียงความบ้าหลังเหลว
 แหกหลอกลวงชนิดหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งที่ “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น”
 อย่างยิ่งแล้ว จะเกิดการบริโภคอย่างตะกละมุ่มมามได้อย่างไร
 ไรกันเล่า แม้แต่เพียงความคิดนึกเช่นนั้น หรือแม้แต่ความ
 นึกคิดที่จะเอาให้มากกว่าธรรมศาสนักหน้อย ก็เป็นสิ่งที่มิได้
 เสียแล้ว จึงเกิดเป็นผู้ที่บริโภคอาหารด้วยอาการที่เปรียบ
 ได้กับบุคคลผู้จำใจ บริโภคเนอบุตร ของตนกลาง ทะเลทราย

มุ่งหมายจะขจัดเสีย ซึ่งสิ่งอันเป็นข้าศึกแก่การเป็นอยู่อย่างผู้
 บำเพ็ญจิตภาวนา ที่สูง ๆ ยิ่งขึ้นไป เมื่อผู้นั้นมองเห็นความ
 เป็นมายาหลอกลวงของสิ่งต่าง ๆ หรือ “ความเป็น” ต่าง ๆ
 อยู่อย่างแท้จริงแล้ว ความมักมากในสิ่งเหล่านั้น ก็เกิดขึ้น
 ไม่ได้อยู่ในตัว หรืออย่างปณิกะโนมัตต็อกเช่นเดียวกัน เขา
 จึงกลายเป็นผู้มีรุตงค์อย่างสมบูรณ์ไปได้โดยไม่รู้ สิกข์ คือ
 โดยไม่ต้องมีการสมาทานอย่างใดเลย ก็เกิดมีรุตงค์เป็น
 ประกตอยู่ตลอดไป เป็นการปฏิบัติที่สะดวกกายไม่รู้ สิกข์ยุง
 ยากลำบาก แต่กลับรู้สึกเป็นสุขหรือเข้ารูปเข้ารอยกันไป
 หมกตงในสวนศีล และส่วนรุตงค์โดยทำนองเดียวกัน

เมื่อมองสูงขึ้นไปถึงสมาธิ ก็มีทางที่จะสังเกตเห็น
 ได้ว่า ความรู้ สิกข์ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น” นั้น
 แหละ เป็นตัวสมาธิอย่างแท้จริงอยู่ในตัวมันเอง ถูกต้อง
 ตามลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิอยู่แล้วทุกประการ ซึ่งได้แก่
 ความเป็นจิตบริสุทธิ์ผ่องใส ๑ ความเป็นจิตที่มั่นมีอารมณ์
 เดียว ๑ และความเป็นจิตที่เหมาะสม ควรแก่การงาน

ที่สูงขึ้นไปกล่าวคือวิบัติสนา ๑ จิตประกอบอยู่ด้วยความ
 ฐิติกว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น” นั้น ย่อมบริสุทธิ์
 ผ่องใสอยู่ในตัวมันเอง เพราะไม่มีความอยากหรือกิเลส
 ไต ๆ ครอบงำ ย่อมตั้งมั่นเป็นอารมณ์เดียวอยู่ในตัวมัน
 เอง โดยมีความคับไม่มีเชื่อเหลือหรือนิพพานเป็นอารมณ์
 พอดีที่จะเรียกได้ว่า อุปสมานุสสติ และเป็นจิตที่เหมาะสม
 ควรแก่วิบัติสนา อันสูงขึ้นไปตามลำดับคือจิตชนิดนี้ไม่เศร้า
 หมองไม่ฟุ้งซ่าน มีแต่ความเตรียมพร้อมที่จะมองเห็น
 “ความไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” ของสิ่งทั้งปวงยิ่ง ๆ ขึ้นไป
 หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ มีความน้อมเอียงไปสู่ความ
 คับไม่มีเชื่อเหลืออยู่เป็นปกติ และพร้อมที่จะกระโจน
 ที่เดียวถึง เมื่อสบโอกาสอันเหมาะ โดยนัยนี้เราจะเห็นได้
 ว่า ลักษณะแห่งความหมกจุกที่เรียกเป็นบาลีว่า ปริสุทฺโธ
 หรือปริโยทาโตก็ตาม ลักษณะแห่งความตั้งมั่นหรือความ
 มีอารมณ์เป็นอันเดียว ที่เรียกว่า สมาธิโตก็ตามและลักษณะ
 แห่งความเหมาะสมแก่วิบัติสนาที่สูงยิ่งขึ้นไป อันเรียกว่า
 กมุขนิโย ก็ตาม ย่อมมีอย่างพร้อมมูลแล้วในจิตชนิดนี้ หรือ

กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ จิตที่ประกอบอยู่ด้วยความรู้สึก ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอาหน้าเป็น” นั่นแหละ คือจิตที่เป็นสมาธิอยู่อย่างเต็มที่ และยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือว่า สมาธิชนิดนี้ เป็นสมาธิสูงกว่าสมาธิชนิดไหนหมด เพราะเป็นสมาธิที่กำลังแนบเนื่องสนิทกันอยู่กับญาณหรือปัญญา อย่างที่แยกกันไม่ออก เรียกว่า “อนันตริกสมาธิ” ดังที่ทรงสรรเสริญไว้ในบาลีรัตนสูตรว่า “พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดได้กล่าวสรรเสริญสมาธิอันใด อันบริสุทธ์หมดจด ว่าเป็นอนันตริกสมาธิ สมาธิอื่นที่จะเสมอด้วยสมาธิชนิดนี้ย่อมหาไม่ได้” (๑) ดังนี้

สมาธินี้สูงสุด เพราะกำลังหนุนเนื่องปัญญาให้เป็นไปอยู่ ส่วนกำลังสมาธิที่กำลังเป็นสมาธิเฉยๆ แม้ขนาดเป็นปฐมฌาน ทุตยฌาน หรือถึง จตุตถฌาน ก็ตาม ก็หาจัดว่าเป็นสมาธิอันสูงสุดไม่ ถ้าไม่อยู่ในขณะแห่งการหนุนเนื่องดวงปัญญาคือกำลังทำงานร่วมกัน หรือพร้อมกันอยู่กับปัญญา ดังนี้ ฉะนั้น จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า จิตที่ประกอบอยู่ด้วย

---

(๑) ยมพุทธเสฏโฐ ปรีวณฺณิ สฺจ,
สมาธิมานนฺตริกญฺญมฺหา;
สมาธินา เทน สโม น วิชฺชติ (ขททกปาฐ ขุททกนิกาย)

ความรู้สึกว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” อย่าง
แท้จริงแล้วแน่แท้เด็ดขาด นี่แหละ คือตัวสมาธิ อันแท้จริง
และสูงสุด ไม่มีสมาธิชนิดไหนยิ่งไปกว่า

เมื่อพิจารณากันถึงขั้นหรือระดับของปัญญา เราจะ
เห็นได้ชัดเจนอยู่แล้วว่า ความเห็นแจ้งว่า “ไม่มีอะไร
ที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” นั้นแหละคือยอดของปัญญา
แท้ เพราะเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเห็น อนิจจัง ทุกขัง
อนัตตา โดยตรงจนเห็นว่าสิ่งทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น
ถึงที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้น ฉะนั้น จึงไม่มีปัญหาอะไร
ในข้อที่ว่า การปฏิบัติโดยหลัก^๕จะเป็นการปฏิบัติขั้นปัญญา
ศึกษาหรือไม่ สรุปความว่า ความเห็นแจ้งว่า “ไม่มีอะไร
ที่น่าเอา น่าเป็น” นั้นแหละ คือตัวปัญญาโดยตรง ซึ่ง
เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีผลทำให้เกิดความหน่ายกลายกำหนด
ความหลุกพันปล่อยวางและความรู้ว่าตนหลุกพันแล้ว เป็น
ลำดับไป

โดยเหตุผลทั้งที่กล่าวมาแล้ว^๕ เราจะเห็นได้ว่าการ
เป็นอยู่ด้วยความรู้สึกว่า “เราไม่มีอะไรที่น่าเอา ที่น่าเป็น”

นั้นแหละ เป็นตัวศีลเป็นตัวธุดงค์ เป็นตัวสมาธิ เป็นตัว
 บัญญาอยู่ในตัวมันเองแล้วโดยสมบูรณ์ ผู้ปฏิบัติพึงตั้งหน้า
 ปฏิบัติแต่ในทางที่จะให้เกิดความรู้สึกว่า “ไม่มีอะไรที่น่า
 เอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” หรือให้ความรู้สึก “ไม่มีอะไร
 น่าเอา น่าเป็น” ที่เกิดอยู่แล้ว เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปแต่อย่าง
 เดียวเท่านั้น ก็จะเกิดศีล ธุดงค์ สมาธิ และ บัญญา ขึ้นมา
 อย่างครบถ้วนเป็นอัตโนมัติ ไม่ต้องเป็นห่วงให้มากมาย
 หลายเรื่อง ซึ่งมีแต่จะทำให้เกิดความยุ่งยากลำบาก หรือ
 ถึงกับกลายเป็นของเหลือวิสัย เพราะมากมายไม่มีที่สิ้นสุด
 แล้วเกิดความท้อใจไปเสียก็มี ดังนั้น พึงทราบว่าเป็นเครื่องพุทธ
 กาลนั้น ผู้ที่ได้ฟังคำสอนจากผู้มีพระภาคเจ้าโดยตรง มีความ
 รู้ความเข้าใจในเรื่อง ความไม่น่ายึดถือ ของสิ่งทั้งปวง
 แล้ว บรรลุความเป็นพระอรหันต์ไปเลย โดยไม่มีโอกาส
 ได้ศึกษาหรือได้ยินได้ฟังคำว่า ศีล สมาธิ บัญญา เสียเลย ก็
 มีอยู่เป็นจำนวนมาก ขอให้เข้าใจว่าตัวศีล สมาธิ บัญญาอัน
 แท้จริงมิใช่สักแต่ว่าชื่อมัน มันรวมเสร็จอยู่แล้วในตัวใน
 คำว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น” นั่นเอง ในสมัยนี้ เรา
 ศึกษาและได้ยินได้ฟังคำว่า ศีล สมาธิ บัญญา กันสักแต่ว่า

ชื่อ หรือเรื่องราวที่วิถิตการพิศดาร แต่ไม่เข้าถึงตัวแท้
ของความ “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” แห่งสิ่งทั้งปวง จึงไม่
ได้บรรลุคุณธรรมอะไร ที่เป็นความหลุดพ้นปล่อยวางเลย
นับว่าเป็นสิ่งที่ต้องสนใจให้มากเป็นพิเศษจริง ๆ สำหรับ
ประโยคสั้น ๆ ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น” นี้

ความไม่เอา-ไม่เป็นที่ กับ พระรัตนตรัย

ที่นี้อาจจะมีปัญหาขึ้นมาว่า การกล่าวถึงความ “ไม่
น่าเอา ไม่น่าเป็น” อย่างยืดยาวนี้ ไม่เห็นเนื่องกันกับ
พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียเลย ไม่เป็นการออก
นอกกลุ่มนอกทางไปหรือ? ขอตอบว่า ความเห็นแจ่มแจ้งว่า
ไม่มีอะไรที่น่าเอา ที่น่าเป็น หรือไม่น่ายึดมั่นถือมั่นเลยนั้น
แหละ คือหัวใจอันแท้จริงของ พระพุทฺธ พระธรรม
พระสงฆ์ หรือเป็น พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ องค์
จริงชนิดที่จะทำให้เกิดขึ้นได้ในใจ และเป็นที่พึ่งเพื่อความ
กับทุกข์ของผู้นั้นได้จริง ๆ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์
ที่สักแต่ว่าชื่อ หรือเป็นเพียงวัตถุบุคคลนั้น เป็น
พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ชั้นเปลือกนอกเหมือน

ภาษา เช่น หีบเป็นต้น อันมีไว้สำหรับใส่ของมีค่ากล่าวคือเพชรนิลจินดา ซึ่งในที่นี้ได้แก่ความเห็นแจ้งว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ที่น่าเป็น” จนเกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนดนั่นเอง ฉะนั้น เป็นอันกล่าวได้ว่าความเห็นแจ้งในความ “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” นั้นแหละ คือหัวใจอันแท้จริงของสิ่งที่เรียกกันว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เพราะความเห็นแจ้งอันนี้เองที่เบีเครื่องกำจัดทุกข์ในใจของบุคคลได้จริงดังนี้

ความเห็นแจ้ง กับ จตุราริยสัง

พิจารณากันดูอีกทางหนึ่ง ซึ่งเป็นหลักสำคัญในทางพุทธศาสนา ยิ่งกว่าหลักอื่น ๆ กล่าวคือหลักแห่งการรู้อริยสัง ๔ ประการ ว่าเกี่ยวข้องกันกับความเห็นแจ้งว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ที่น่าเป็น” นี้ เพียงใด

การรู้อริยสังมี ๒ ประเภท คือรู้โดยการศึกษาในฐานที่เป็นหลักวิชาหรือทฤษฎีเรื่องหนึ่ง น้อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งเป็นการรู้อริยสัง ด้วยการปฏิบัติผ่านมาแล้วอย่าง

ครบถ้วนจริง ๆ ซึ่งเป็นการรู้อริยสัจที่ดับทุกข์ทั้งปวงได้จริง ตามปกติก็รู้กันได้อยู่แล้วว่า ทั่วความทุกข์นั้น คือภาวะแห่งความทนทานทั่วไป เหตุให้เกิดทุกข์ คือความอยาก ทุกชนิดที่เป็นไปด้วยกิเลสค้นหา ความคับสนิทแห่งความทุกข์ ก็คือ ความคับความอยากทุกชนิด ทั้งที่กล่าวนั้นเสียได้ ส่วนวิธีดับความอยากอย่างไรนั้น มีปัญหายุ่งจะมีอุปบายวิธีอย่างไร จึงจะคับมันเสียได้ โดยทั่วไปพระองค์ได้ตรัสไว้เป็นหลัก คือมรรคมีองค์ ๘ ประการ ได้แก่ความเห็นชอบ คำริชอบ พุจฉาชอบ ทำการชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจมั่นชอบ ทั้งที่ทราบกันอยู่ทั่วไปแล้ว ฟังดูมีมากมายถึง ๘ เรื่อง ๘ ราว ต้องประพฤติให้ครบถ้วนทั้ง ๘ องค์ จึงจะรวมกันเป็นอริยมรรค ตัดกิเลสค้นหาซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ได้

แต่ในที่นี้ ขอยืนยันว่าการทำให้เกิดความรู้แจ้งว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ที่น่าเป็น” เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ก็สามารถกำจัดค้นหาได้ เพราะค้นหา ก็คือความอยากเอา

อยากเป็น อย่างใดอย่างหนึ่งนั่นเอง เมื่อได้ทำความเห็น
 แจ่มจนกระทั่งเห็นว่าไม่มีอะไร หรือภาวะอย่างใด ที่น่าเอา
 ที่น่าเป็น แม้แต่อย่างเดียวแล้ว ลองคิดดูเถิดว่าตัณหาจะเกิด
 ขึ้นได้อย่างไร ขณะที่จิตประกอบอยู่ด้วยความเห็นแจ้งว่า
 ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็นอยู่นั้น ก็เท่ากับเป็นการกักกัน
 อาหารของตัณหาอยู่ตลอดเวลา ทำให้ตัณหาไม่ได้รับอาหาร
 เลย มันจึงเกิดขึ้นไม่ได้ เจริญขึ้นไม่ได้มีแต่จะชุบผอม
 ลงจน “ตาย” ไปอย่างหมดเชื้อในที่สุด ด้วยการปฏิบัติ
 จนเกิดความเห็นแจ้งถึงที่สุดนั่นเอง อาการอย่างนี้คือ
 อาการที่จิตไม่มีอะไรเป็นที่หวังที่อยาก มีแต่จะน้อมไปเพื่อ
 ความดับ ไม่มีเหลือยั้งขึ้นทุกที ๆ นั่นเอง เพราะฉะนั้น
 การพิจารณาจนเห็นแจ้งอยู่ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น”
 นั้นแหละ คือตัวการปฏิบัติเพื่อความดับเสียซึ่งตัณหาโดย
 ตรง ตลอดเวลาที่ยังเห็นแจ้งอย่างนี้อยู่ ตัณหาก็ไม่อาจจะ
 เกิดขึ้นได้ เมื่อความเห็นแจ้งนี้เป็นไปจนถึงที่สุด ตัณหาก็ไม่มี
 เชื้อเหลือสำหรับจะเกิดใหม่ได้อีกเหมือนกัน การดับตัณหา
 สิ้นเชิงถึงขนาดนี้ เป็นการดับทุกขสันเชิง ที่เรียกว่าเป็น

พระอรหันต์หรือนิพพาน ถ้าดับไม่สิ้นเชิงก็เป็นเพียงการ
บรรลุมรรคผลขั้นต้น ๆ ที่ต่ำลงมาจากการเป็นพระอรหันต์
แต่อย่างไรก็ดี อาจจะสรุปความได้อยู่ที่ตัวเองว่าการเห็น
“ความไม่มีอะไรน่าเอา น่าเป็น นั่นแหละ คือตัวปฏิบัติเพื่อ
ดับค้นหาโดยตรง

อาจจะมีความว่าทำไมจึงไม่มีถึง ๘ องค์ อย่างที่
พระพุทธรเจ้าตรัสไว้แล้ว ? ข้อนี้อาจจะตอบได้ง่าย ๆ ว่า
องค์ทั้ง ๘ นั้นมีครบอยู่ในตัว ในความเห็นแจ้งเพียงข้อ
เดียวนั้นโดยอัตโนมัติ อธิบายว่าเมื่อจิตประกอบอยู่ด้วยความ
เห็นแจ้งว่า ไม่มีอะไรสักอย่างเดียว ที่น่าเอา น่าเป็น จน
มีความสลัดสังเวช หรืออ่อนแอไปถึงความดับไม่มีเชื้อ
เหลือแล้ว นั่นแหละคือยอดสุดของสัมมาทิฏฐิ โดยเห็น
ว่าทุกข์เกิดมาจากความอยาก ความดับทุกข์เกิดมาจากการ
ดับความอยาก และในขณะที่นั้นก็ดับความอยากจนรู้อยู่
แก่ใจว่า ไม่มีคามอยากเอาอะไร อยากเป็นอะไรเลย
อย่างแท้จริง ซึ่งนับว่าเป็นการรู้จริงด้วยปัญญาจริง ๆ

ไม่ใช่รู้ด้วยการเล่าเรียนศึกษา จึงกล่าวได้ว่าเป็นแหละคือสัม
 มาทิฏฐิหรือยอดของสัมมาทิฏฐิ กล่าวคือปัญญาเครื่องรู้
 เครื่องเห็นอริยสัจสี่ ตามที่เป็นจริงโดยชอบ

เมื่อจิตประกอบอยู่ด้วยสัมมาทิฏฐิในลักษณะที่ “ไม่
 อยากเอาอะไร ไม่อยากเป็นอะไร” ดังกล่าวแล้ว ลองคิดดู
 เกิดว่าจิตจะมีความตำรึน้อมเอียงไปในทางไหน ใคร ๆ ก็
 ย่อมเห็นได้ว่าจิตย่อมโน้มเอียงไปสู่การออกจากกาม การไม่
 พยาบาท และการไม่เบียดเบียน ซึ่งเรียกกันว่า เนกขัมม
 สังกัโป อภัยปาทสังกัโป และอวิหิงสาสังกัโป อยู่
 ในตัวเอง ซึ่งเรียกกันในที่นี้ว่า จิตโน้มไปสู่ความดับไม่มี
 เชื้อเหลือ หรือสู่นิพพานอยู่โดยอัตโนมัติ เนกขัมมสังกัโป
 ก็ตาม อภัยปาทสังกัโปก็ตาม อวิหิงสาสังกัโปก็ตาม
 เป็นชื่อของการโน้มไปสู่นิพพาน เพื่อนิพพานได้ทั้ง ๓
 อย่าง โดยเฉพาะ อวิหิงสาสังกัโปซึ่งหมายถึงการโน้ม
 ไปเพื่อความไม่เบียดเบียนกัน คำว่า “ความไม่เบียดเบียนกัน”
 จึงหมายถึงนิพพานโดยตรง ก็อนิพพานนั้นเป็นความไม่

เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นถึงที่สุดจริง ๆ เมื่อมีสัมมาทิฐิ
 ชนิดที่มีลักษณะดังกล่าวแล้วจิตก็ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน หรือ
 ความเป็นอย่างที่ดีว่า^๕ โดยไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงเป็นอย่าง
 อื่นได้ เมื่อคุณต่อไปถึงการพุดจา การทำกรงาน และการ
 เลียงชีวิตแล้ว ย่อมจะเห็นได้ว่าสิ่งทั้ง ๓ นี^๕ ย่อมเป็นไป
 โดยชอบได้ด้วยอำนาจของสัมมาทิฐิ หรือความรู้สึกที่ว่า
 “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเอา” สิ่งทั้ง ๓ นี^๕ จะบริสุทธิ์ถึงที่
 สุดเพราะอำนาจของความคิดไม่ประกอบอยู่ด้วยความอยาก
 เอา อยากเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งนั่นเอง ซึ่งทั้งหมดนี้เรา
 จัดไว้เป็นส่วนศีล ซึ่งจะมีขึ้นมาได้เองโดยสมบูรณ์อย่าง
 อัตโนมัตi ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

เมื่อมองต่อไปถึงความเพียร ความระลึกด้วยสติและ
 ความตั้งใจมั่นคือสมาธิ ก็จะทำให้เห็นว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปโดย
 ชอบหรือโดยถูกต้อง ด้วยอำนาจของสัมมาทิฐิ โดยทำนอง
 เดียวกัน ความเห็นชอบที่เดินไปในทางแห่งความไม่อยาก
 เอาอะไร ไม่อยากเป็นอะไร ย่อมลดบั้นกาลให้เกิดความ

พากเพียรไปแต่ในทางที่จะให้พ้นเสียจากสิ่งเหล่านั้น หรือไม่
 ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ด้วยกิเลสตัณหาอีกต่อไป
 ความเพียรจึงดำเนินไปอย่างถูกต้อง โดยทุกวิถีทางและ
 ทุก ๆ ลักษณะได้ในตัวมันเอง ส่วนสติที่รำลึกอยู่ด้วย
 ความจริงที่ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น” นั้น ย่อมเป็น
 สติที่สูงสุด หรือเป็นสติบัญญัติ อยู่แล้วในตัวเอง ไม่ว่า
 เขาจะรำลึกไปในสิ่งใด คือในกายก็ตาม ในเวทนก็ตาม
 ย้อนมาที่ตัวจิตเองก็ตาม หรือธรรมทั้งปวงที่ปรากฏแก่จิต
 ก็ตาม เขาจะมีความเห็นแจ้งว่าไม่มีอะไรควรยึดมั่นถือมั่น
 ด้วยกันทั้งนั้น หรืออีกทางหนึ่งก็คือ “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น”
 ด้วยอำนาจของตณฺหาอุปาทานนี้เอง ส่วนความตั้งใจมั่นคือ
 สมานินั้น เมื่อระคนอยู่กับสัมมาทิฏฐิชอบ หรือมี
 สัมมาทิฏฐิชอบเป็นทัพหน้าหรือผู้นำทางแล้ว ก็เป็นสมานิ
 ที่ชอบ เพราะกำลังประกอบอยู่ด้วยปัญญาอันเอง สรุป
 ความว่า ความเพียรที่ดี ความระลึกด้วยสติที่ดี ความตั้งใจ
 มั่นที่ดี ได้เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์และดำเนินไปถูกต้อง ด้วย

อำนาจของสัมมาทิฐิที่เห็นชัดอยู่ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น” นี้ โดยแท้

ฉะนั้น เป็นอันกล่าวได้ในที่สุกว่า ความรู้สึกว่า “ไม่มีอะไรน่าเป็น น่าเอน่าเป็น” นี้ ได้กลั่นบัณฑลให้ความดำริหรือความน้อมเอียงของจิตดำเนินไปถูกทาง บันดาลให้พุดจาดูกตอง ให้ทำการงานถูกตอง ให้ประกอบอาชีพแต่ในทางที่ถูกที่ควร ควบคุมความเพียรให้เดินถูกทาง ดำรงสติให้สมบูรณ์อยู่ในลักษณะที่ชอบ หนุนให้เกิดสมาธิที่แท้จริง และสูงสุดอยู่ในตัวเองโดยตลอดเวลาและทุก ๆ อย่างกำกับอยู่ด้วยความรู้สึกที่ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น” เพราะฉะนั้น จึงเมื่อเราจะกล่าวให้สั้นที่สุด เราจึงกล่าวว่า การทำความเห็นแจ้งว่า “ไม่มีอะไรน่าเอน่าเป็น” นี้แหละคือตัวมรรคหรือตัวธรรมที่จะขจัดปัญหาหรือความอยากให้สูญสิ้นไป โดยไม่ต้องพะวงถึงการทำต้องกระจายออกไปให้เป็น ๘ องค์ หรือ ๘ ส่วนประกอบเลย ควรจะทราบไว้ด้วยว่า ในครั้งพุทธกาลนั้น มีคนจำนวนมากบรรลु

พระอรหันต์ไป โดยปราศจากการไต่ยินไต่ฟัง หรือการจำแนกมรรคออกไปเป็น ๘ องค์ ดังที่กล่าวแล้ว แต่ก็สามารถจับต้นหาได้ ด้วยการไต่ยินไต่ฟังและทำความเข้าใจให้เกิดขึ้นสน ๆ ลุ่น ๆ ว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรรียตมัน ถ้อมมัน หรือไม่นำเอา นำเป็น” นั่นเอง ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าภายในตัวความเห็นแจ้งว่า “ไม่มีอะไรนำเอา นำเป็น” นั้นแหละ ได้บรรจุงค์แห่งมรรคไว้ในตัวครบทั้ง ๘ องค์ โดยลักษณะดังที่ไต่กล่าวแล้ว คนจึงบรรลุมรรคผลได้ด้วยการไต่ยิน และเห็นแจ้งเพียงประโยคสั้น ๆ ว่า “ไม่มีอะไรที่ควรรียตมัน ถ้อมมัน” ดังกล่าวแล้ว เพราะความเห็นแจ้งข้อนี้ ได้ทำให้ค้นหาทุกชนิดดับไป ทุกข์ทั้งปวงจึงดับไป

เป็นอันว่าการปฏิบัติโดยอริยสัจสี่ ของบุคคลนั้นได้เป็นไปอย่างสมบูรณ์ถึงที่สุดจริง ๆ อริยสัจข้อที่ ๑ คือความเห็นทุกขันธ์เกิดอยู่ตามปกติแล้ว ความอยากซึ่งเป็นอริยสัจข้อที่ ๒ ของเขาก็มีอยู่ก่อนแล้ว บัดนี้เขาทำอริยสัจข้อที่ ๔ คือมรรคในรูปของความเห็นแจ้งว่า “ไม่มี

อะไรที่น่ายึดถือ หรือน่าเอา น่าเป็น” จนกระทั่งค้นหาไม่
 ทางจะเกิดขึ้น และเหือดแห้งไป และกลายเป็นอริยสัจ
 ข้อที่ ๓ คือนิโรธ เป็นการดับทุกข์ได้ตามส่วนหรือโดย
 สิ้นเชิง แล้วแต่กรณี นี้แหละ คือลักษณะที่กล่าวได้เต็ม
 ปากว่า ความทุกข์เป็นสิ่งที่เขาผู้นั้นได้กำหนดรู้แล้ว ๑
 สมุทัยก็เป็นสิ่งที่เขาผู้นั้นละได้แล้ว ๑ นิโรธ ก็เป็นสิ่งที่
 เขาผู้นั้นทำให้แจ้งออกมาได้แล้ว ๑ และมรรค ก็เป็นสิ่งที่
 เขาผู้นั้น ทำให้เกิดขึ้นมาได้แล้วอย่างสมบูรณ์จริง ๆ ๑
 พฤติการณ์ทั้งหมดนี้ สำเร็จมาแต่ความเห็นแจ้งว่า “ไม่มี
 อะไรที่น่าเอา น่าเป็น” หรือ “ไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่น ถิ่นมั่น”
 เพียงประโยคสั้น ๆ นี้เท่านั้น อันเป็นสิ่งที่เคยทำบุคคลให้
 บรรลุพระอรหันต์มาแล้วได้ โดยไม่ต้องมีการจำแนก
 อริยสัจสี่ หรือจำแนกมรรคมืองค์แปดเลย ทั้งนี้ก็เพราะ
 เหตุว่า การจำแนกเป็นอริยสัจสี่ก็ตาม เป็นมรรคมืองค์แปด
 ก็ตาม หรืออะไร ๆ ก็ร้อยก็พันอย่างก็ตาม ย่อมสรุปความ
 รวมอยู่ในความเห็นแจ้งว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น”
 นี้ เพียงข้อเดียวเท่านั้น นับว่าควรสนใจเป็นพิเศษจริง ๆ

ทำไมจึงกล่าวว่าอะไรก็รวมอยู่ในประโยคสั้น ๆ ล้วน ๆ
 ว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น ถือมั่น” หรือ “ไม่มีอะไรที่
 นำเอา นำเป็น” ทั้งนี้ เล่า คำตอบแห่งปัญหาข้อนี้มีอยู่แล้ว
 อย่างสมบูรณ์ ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ถ้าผู้
 ไต่ประสงค์จะได้หลักฐานที่มาในบาลี ก็ควรถือเอาตาม
 พระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ในบาลี จุฬัตถมหาสังขยสูตร
 มัชฌิมนิกาย โดยตรง เรื่องนี้มีอยู่ว่า ผู้อยากทราบใจ
 ความหลักปฏิบัติบรรพชาได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
 “ภิกษุจะได้ชื่อว่า ผู้พ้นแล้ว เพราะความสิ้นไปแห่งตัณหา
 ออกไปได้ถึงที่สุด เกษมจากโยคะถึงที่สุด เป็นผู้ประพฤติ
 พรหมจรรย์ถึงที่สุด มีปริโยสานถึงที่สุด เป็นผู้ประเสริฐ
 ที่สุดแห่งเทวคาและมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยเหตุเพียงเท่าไร ?
 ในเมื่อจะกล่าวให้สรุปความอย่างสั้น ที่สุด” พระผู้มี
 พระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า “การสดับรับฟังของภิกษุใน
 ศาสนานี้มีอยู่ว่า” “ธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น
 ถือมั่น” ทั้งนี้ (๑) เมื่อเธอได้ยินได้ฟังว่า “ธรรมทั้งหลาย

(๑) สัพเพ ธมมา นาลิ อภินิเวสยา.

ทงปวงไม่ควรรีบคั่น ถือกั้น” ทั่งนี้แล้ว ซื่อว่าเธอย่อมรู้ยั้ง
 รู้เฉพาซึ่งธรรมทงปวง เพราะรู้ยั้งรู้เฉพาซึ่งธรรมทงปวง
 ซื่อว่าย่อมรอบรู้ซึ่งธรรมทงปวง เพราะรอบรู้ซึ่งธรรม
 ทงปวง เธอได้เสวยเวทนาใด ๆ ที่เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์
 ก็ตาม ไม่ทุกข์ไม่สุขก็ตาม ย่อมเป็นผู้เห็นความไม่เที่ยง
 เห็นความคลายกำหนด เห็นความดับสนิท และความสละ
 คีน (ของตนเอง) ในเวทนาทงหลายเหล่านั้นอยู่เป็น
 ประจำ เมื่อเธอเป็นผู้เห็นความไม่เที่ยง ความคลาย
 กำหนด ความดับสนิท และความสละคีนในเวทนาทงหลาย
 อยู่เป็นประจำเธอย่อมไม่ถือกั้นสิ่งใด ๆ ในโลก เมื่อไม่ถือกั้น
 ย่อมไม่สะคั่ง เมื่อไม่สะคั่งย่อมดับเย็นเฉพาตน, ย่อมรู้ว่า
 ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจควรทำ ได้ทำเสร็จ
 แล้วกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี ทั่งนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่า
 นี้แล ภิกษุณนั้นซื่อว่า เป็นผู้หลุดพ้นแล้วออกไปได้ถึงที่สุด
 แล้ว เกษมจากโยคะถึงที่สุดแล้ว เป็นผู้ประพฤติ พรหม
 จรรย์ถึงที่สุดมีปริโยสานถึงที่สุด เป็นผู้ประเสริฐที่สุดแห่ง

สนิท ความสละคืนในเวทนาททุกชนิดที่เกิดขึ้นแก่ตนได้
 ในตัวเอง อย่างเป็นอัตโนมัติแล้วนำไปสู่ความไม่ยึดมั่นถือ
 มั่นสิ่งใด ๆ ในโลก ซึ่งเราเรียกกันในที่นี้ว่า ความรู้สึก
 ว่า “ไม่มีอะไรน่าเอา น่าเป็น” เมื่อมีความรู้สึกดังนี้เสีย
 แล้ว ก็ย่อมไม่มีความสะกุกว่าตนจะต้องเสียอะไรไป ไม่ว่าใน
 กรณีใด ๆ กล่าวคือมีจิตไม่กระเพื่อมหวั่นไหวทั้งในทางแห่ง
 ความยินดีและความยินร้าย จึงได้เป็นผู้ที่ได้ชื่อว่าดับเย็น
 สนิทไปแล้วคนหนึ่ง ทั้งหมดนี้เป็นไปโดยอัตโนมัติ และ
 เนื่องมาจากการจับถูกจุดใจความ แห่งธรรมทั้งปวงนั่นเอง
 และได้ทำให้บุคคลผู้เห็นความจริงขั้นนี้ เป็นพระอรหันต์
 ไปแล้วโดยไม่มีการศึกษาชนิดที่มีการจำแนกอย่างยุ่งยากสับ
 สนเลย เพราะฉะนั้น จึงได้ถือว่าหลักเพียงสั้น ๆ เพียง
 ประโยคเดียวเท่านั้น เป็นที่รวมแห่งพุทธวจนะทั้งปวง เป็น
 ที่รวมหลักแห่งการปฏิบัติทั้งหมดทั้งสิ้น และทำบุคคลให้
 น้อมไปสู่ความดับไม่มีเชื้อเหลืออย่างอัตโนมัติดังนี้ ทั้งหมด
 นี้ทำให้เกิดความแน่ใจ พร้อมทั้งความสะดวกกาย ในการ

ปฏิบัติชนิดที่เป็นการรวบรัด หรือลัด ๆ สั้น ๆ ที่สุด ดัง
 ที่ผู้ฉลาดถามในครั้งกระโน้นมาทูลถามว่า ขอให้แสดงอย่าง
 สรุปลงให้สั้นที่สุดดังนี้ หวังว่าผู้สนใจในภาวนาทั้งหลายจะได้
 พินิจพิจารณาอย่างละเอียดละออ และถือเอาประโยชน์จาก
 พุทธภาษิตข้อนี้ หรือจากหลักที่สั้นที่สุดว่า “ไม่มีอะไรที่
 นำเอา นำเป็น” ทั้งนี้ตาม ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้
 ด้วยกันทุกคน

ทำไมจึงได้เรียกหลักการ ปฏิบัติโดยวิธีพิจารณาว่า
 “ไม่มีอะไรที่นำเอา ไม่มีอะไรที่นำเป็น” นี้ ว่าเป็นวิธีปฏิบัติ
 ฝ่ายปัญญาวิมุตติ ข้อนี้เป็นเพราะเพิ่งเสด็จถึงการที่ข้อปฏิบัติ
 เหล่านี้เป็นกรกระทำโดยการพิจารณาคด้วยปัญญาไปเรื่อย ๆ
 ตามวิถีทางของปัญญา โดยไม่คำนึงถึงสมาธิอย่างเป็นลำดับ
 เป็นสันโดยตรง คงมีแต่สมาธิชนิดที่เกิดเองตามธรรมชาติ
 และหนุนเนื่องกันอยู่กับปัญญาเท่านั้น สิ่งที่ปรากฏจึงมีแต่

ลักษณะของปัญญา เพราะมีปัญญาออกหน้าสมาธิอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งบรรลุมรรคผล จึงได้เรียกว่า “ปัญญาวิมุตติ” แต่พึงทราบไว้ แม้การเจริญภาวนาฝ่ายเจโตวิมุตติ ก็ยังคงประกอบอยู่ด้วยปัญญาที่พิจารณาเห็นความไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น อยู่อีกเหมือนกันนั่นเอง หากแต่ว่ามีกำลังของสมาธินำหน้า น้อมปัญญาไปตามอำนาจของสมาธิ แต่ส่วนที่เป็นตัวปัญญานั้นคงตรงกันหมดทั้ง ๒ ฝ่าย คือความรู้ว่า “ไม่มีอะไรที่น่ายึดมั่น ถือมั่น” หรือ “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” ดังที่กล่าวแล้วนั่นเอง โดยเหตุนี้เราอาจจะวางหลักได้ว่า เมื่อไม่สนใจหรือไม่สามารถทำสมาธิอย่างเป็นลำดับขั้น มีแต่การพิจารณาตามแนวแห่งปัญญาไปเรื่อย ๆ จนกว่าถึงที่สุดคือการหลุดพ้น ก็เรียกการปฏิบัติตามวิธีนี้ว่าเป็นพวกปัญญาวิมุตติ ด้วยประการฉะนี้

ทำไมจึงได้เสนอแนะให้สนใจ ในวิธีปฏิบัติอย่างปัญญาวิมุตตินี้มากเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพราะว่าเป็นวิธีที่ดำเนิน

ไปตามธรรมชาติ คือตาม ที่ธรรมชาติมันเป็นไป เองอยู่แล้ว โดยที่เราไม่ต้องฝืนหรือบีบบังคับกัน อย่างมากมาย แต่ประการใด ที่ว่าเป็นไปเองตามธรรมชาติอยู่แล้วนั้น หมายถึงข้อ ที่บุคคลย่อมเกิดความ เบื่อหน่ายในสิ่งที่ตน ได้ผ่านมา แล้วเป็นอย่างดี ด้วยอำนาจสติปัญญาได้ช่วยตนเอง เขา จึงมีหน้าที่เพียงแต่เลื่อนให้สูงขึ้นไปตามลำดับ ๆ จนกระทั่งผ่านสิ่งที่ตนยึดถือไว้อย่างประณีตลึกซึ้งถึงที่สุดนั่นเอง ไม่ต้องอาศัยการศึกษามากมาย ไม่ต้องลงทุนฝึกฝนทางกำลัง จิตอย่างแรงกล้า คงปล่อยไปตามอำนาจของปัญญาล้วน ๆ ตามที่ธรรมชาติจะลากพาไปเอง หากแต่ขยันทำให้มากหรือ ระมัดระวังให้ยิ่งขึ้นไปเท่านั้น ธรรมชาติก็จะพาไปเองอย่าง ถูกทาง และถึงที่หมายปลายทางได้ทันในชั่วชีวิตนี้ ชนิก ที่มีหวังแม้ในวินาทีสุดท้ายแห่งชีวิต ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว อย่างละเอียดข้างต้นในตอนที่เราเรียกว่า “ตกกระไดแล้ว พลอยกระโจนให้เหมาะ ๆ” ซึ่งเป็นการกระทำที่สาธารณะ

ทั่วไป แก่บุคคลทุกคนแม้ที่ไม่รู้หนังสือ หรือเป็นคนแก่
 งก ๆ เงิน ๆ ดังที่กล่าวแล้ว นับประสาอะไรกับพวกเรา
 ที่ยังมีกำลังวังชา มีสติปัญญา มีความรู้และการศึกษาที่อาจ
 จะกล่าวได้ว่ามากกว่าคนเหล่านั้นมาก จะไม่เข้าใจหรือไม่
 สามารถปฏิบัติได้เล่า อีกทางหนึ่งก็มีเหตุผลทั่วไป และ
 ทั้งมี หลักใน พระไตรปิฎก ยืนยัน อยู่ อย่างชัดแจ้งแล้วว่า
 ประโยชน์ ๆ ว่า “ไม่มีอะไรที่น่ายึดถือ” “นำเอา นำเป็น”
 นี้แหละเป็นที่รวมแห่งคำสอน และการปฏิบัติทั้งหมดทั้งสิ้น
 ในพระพุทธศาสนา ฉะนั้น จึงถือว่าการปฏิบัติวิธีนี้เหมาะ
 สมแล้ว แก่คนทั่วไปทุกคน

ถ้าผู้ใดมีความ พอใจ และ สามารถ ดำเนิน หลักวิธี
 ปฏิบัติฝ่ายเจโตวิมุตติ ก็เป็นสิ่งที่ควรทำ หรือมีสิทธิอัน
 สมบูรณ์ที่จะทำ และเป็นที่สรรเสริญของบัณฑิตทั่วไป แต่
 ถ้าทำไปด้วยความมกมาย ด้วยความเห่อทะเยอทะยานชนิด

ที่อยู่นอกเหนือของตนแล้ว นอกจากจะเป็นการไร้ผลโดย
สิ้นเชิงแล้ว ยังตกอยู่ในฐานะที่น่าเวทนาสงสาร หรือเลยไป
ถึงน่าหัวเราะหรือยิ่งกว่านั้น อาจจะทำบุคคลนั้นให้วิกล
จริตไปในที่สุดก็ยิ่งได้ อีกทางหนึ่งนั้นพึงทราบไว้ว่า ผู้ที่มี
อุปนิสัยแห่งปัญญาวิมุตติโดยสมบูรณ์ก็ยิ่งอาจจะพอใจกระทำ
เพียงเท่าที่เป็นหลัก ฝ่ายปัญญาวิมุตติเท่านั้น แต่ครั้นกระทำ
ไปถึงที่สุดแล้ว กลับเกิดเป็นผลสำเร็จพร้อมขึ้นมาทั้งสอง
อย่าง คือ ทั้งเจตวิมุตติและทั้งปัญญาวิมุตติควบคู่กันขึ้นมา
นับว่าเป็นความปลอดภัยอย่างยิ่ง และเป็นผลดีอย่างยิ่ง
ด้วยอำนาจของความสันโดษ ซึ่งสมัครเดินไปตามแนวของ
ปัญญาวิมุตติ ตามธรรมชาติธรรมดานั้นเอง. □

ภาคผนวก

สวนโมกขพลาราม

ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

คำปรารภ

ในชีวิตจริงของคนเราเนี่ย เรื่องอะไรที่มันเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา ก็เพราะเรื่องนั้น ๆ มันมากลุ่มมัจจุใจเรา ทำเอาจิตใจขาดความปรกติสุข เกิดความเร่าร้อนกระวนกระวาย หรือถึงกับทรมานในที่สุด ยิ่งคิดจะแก้ มันเหมือนกะว่ายิ่งจะขอคปมยุ่งยิ่งขึ้น ยิ่งไปคิดจะแก้ปัญหาก็ประโยชน์ตกมาไต่กับตน ทั่วปัญหานั้นมันยิ่งรักริ่ง ยิ่งเหิงซัซซันสาบไม่ออกเอาทีเดียว ทั้งนั้นก็เพราะการคิดแก้เนี่ยแก้ด้วยความเห็นแก่ตัว เข้าข้างตัว ซึ่งมันไม่เป็นธรรมไม่ตรงกับธรรม มันตรงกันข้ามกับธรรมชาติธรรมคา.

ทีนี้ลองกลับกัน หากเราสามารถมองดูปัญหาอะไรที่เกิดขึ้น ด้วยจิตใจปรกติ กิตติสละความเห็นแก่ตัวเสียแต่ขั้นต้นก่อน โดยให้เห็นแก่ธรรม สละตัวให้แก่ธรรม-ให้แก่ศาสนา หรือทำโดยอุบายอันใด ที่สามารถทำให้เราลืมความเห็นแก่ตัว ลืมตัวเราไว้ทีก่อน การขบคิดลู่ทางแก้ปัญหาก็ที่ประคังประเท กลุ่มมัจจุใจอยู่นั้น จะเป็นของเป็นไปได้และง่ายอย่างไม่น่าเชื่อ.

หลายท่านปรารภว่าเมื่อมาถึงสวนโมกข์แห่งนี้ มันสบายใจบอกไม่ถูก นั่นที่จริง ท่านรู้สึกใจคอสบายเกิดสุขใจ

ได้ก็เพราะสิ่งต่างๆ ในสวนโมกข์ มันช่วยให้ท่านลืม “ตัว” ลืมความเห็นแก่ตัวนั่นเอง ลืมปัญหาในหน้าที่การงาน ลืมบุตรภรรยาสามี จนกระทั่งลืมตัวเอง ซึ่งท่านจะทราบจากข้อความในหนังสือเล่มนี้.

ดังนั้น ชื่อที่เรียกว่า “สวนโมกขพลาราม” ซึ่งมีความหมายว่า สวนป่าอันเป็นพลังแห่งการหลุดพ้น นั้น จึงไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นพื้นที่แห่งเดียว สถานที่ใด ที่เป็นป่าเขา ลำเนาไพร ห้วยหนองคลองบึง น้ำตกชายทะเลที่ไหน ถ้ามันสามารถช่วยบันดาลให้เกิดอาการลืม “ตัว” อย่างว่านั้นได้ มันก็ควรแก่นามว่า “สวนโมกข์” ได้ทั้งสิ้น ฉะนั้นการให้ชื่อหนังสือเล่มนี้ ก็ควรจะให้ว่า “สวนโมกข์ที่มีอยู่ในโลก” จึงจะถูกต้องกว่า.

ด้วยเหตุดังกล่าว เมื่อเราดูชาวไทย หรือชาวต่างชาติก็ตามเห็นว่า พุทธศาสนามีหลักการอย่างไร? เราควรจะย้อนถามเขาว่า เวลานี้ท่านมีปัญหาคืออะไรในจิตใจของท่านบ้างไหม? ถ้าไม่มี ตัวท่านเองก็ไม่จำเป็นต้องรู้หลักการของพุทธศาสนา แต่หากว่าท่านมีปัญหาต่างๆ ในจิตใจมากมาย เป็นปัญหาเกี่ยวกับความทุกข์ ความทรมานต่างๆ เราก็จะบอกให้ท่านรู้ได้ว่า ปัญหาเหล่านั้นมันเกิดมาจากความเห็นแก่ตัวอันเดียวเท่านั้น รากฐานของความเห็นแก่ตัว ก็มาจาก

ความหลงใหลบูชาความสุข อันเกิดจากความอโรยทางเนื้อหนัง หรือเกิดจากที่ไปบูชา กิน กาม เกียรติ ด้วยกันทั้งนั้น และรายไหนรายนั้น. สิ่งเหล่านี้แหละมันคือ “เหยื่อ” ที่มีไว้เพื่อลากคอคนเราไปสู่ขุมนรก เราจะหลุกพันไปได้ก็ด้วยละเหยื่อในโลกเสีย. การละเหยื่อที่ว่านี้ ประเด็นมันอยู่ที่เราไม่กล้าพอ ที่จะละเหยื่อเท่านั้นเอง มันจึงต้องมีสถานที่ที่เรียกว่า “สวนโมกข์” นี้ขึ้นมา เพื่อให้ทุกท่านที่ผ่านเข้ามาได้ลิ้ม “ตัวเรา” เสียก่อน แล้วเหยื่ออันเป็น “ของเรา” มันก็จะหลุกผลอย เป็นอันยกเลิกไปได้ แล้วเราก็พบกับความสบายใจ เพราะปัญหาต่างๆ ไม่มีเหลืออยู่ในจิตใจเรา. และนี่แหละคือหลักการหรือจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา.

คณะ ผ.ช.ป. จึงขออนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้เป็นอย่างสูง แต่ทุกท่านที่สามารถ “ลืมหัด” หรือสละความเห็นแก่ตัว จะด้วยการเสียสละตัว ให้แก่พระผู้เป็นเจ้าก็ตาม หรือด้วยการถวายแก่พระรัตนตรัยเสียก็ตาม หรือคืนให้แก่ธรรมชาติไปก็ตาม เพราะทำอย่างนั้นแหละ คือการสร้างสันติภาพให้แก่โลกอันเป็นบุญเป็นกุศลที่สูงที่สุด.

คณะ ผ.ช.ป.

๕/๑-๒ ถนนอัษฎางค์ นครหลวง ฯ

เมษายน ๒๕๑๕

จิตว่างได้ยินหญ้าพูด

พระพุทธะ ตรัสรู้ จิตอยู่ว่าง
ได้ยินสิ่งทุกอย่าง แดงไข
เหมือนมันฟ้อง ตัวเอง แข็งแข็งไป
ว่าไม่มี สิ่งไหน น่ายึดเอา

มาเพื่อเป็น ตัวกู หรือของกู
อย่าหลงดู มันเข้า เพราะความเขลา
เอาของเป็น อนัตตา มาเป็นเรา
จะต้องเศร้า โศกระบม ตรมใจแรง

แม้กรวดดิน หินไม้ และใบหญ้า
ล้วนแต่ส่ง เสียงจำ ทุกหัวระแหง
คนจิตวุ่น ไม่เข้าใจ ไม่ระแวง
ว่าทุกสิ่ง ร้องแสดง บทพระธรรม

หกรันจิตว่าง จะได้ยิน แม้ใบหญ้า
มันปรึกษา ข้อความ ที่งามขำ
ว่า “ทำไฉน สัตว์ทั้งหลาย จะร้ายรำ
ด้วยจิตว่าง เพราะวางธรรม ทั้งปวงเลย” ๗

นั ง ส น ท น า ก่ ย ว กั บ

สวนโมกข์

สถานที่ที่จัดไว้ให้คนได้ใกล้ชิดกับธรรมชาติ

พุทธทาสภิกขุ

ปราศรัยปฏิสันถาร เมื่อ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๔

สำหรับข้อความที่จะกล่าวในวันนี้ ก็อยากจะให้เป็นพิเศษ
คือจะกล่าวเรื่อง 'สวนโมกข์' พุดถึงเรื่องสวนโมกข์กันดีกว่า

ใจความสำคัญของคำว่า "โมกข์" ก็แปลว่า "หลุดพ้น"
หลุดจากทุกสิ่งทีควรจะหลุดได้ มีอะไรบ้างเดี๋ยวก็น่าจะได้กล่าวกัน
ต่อไปเป็นเรื่องๆ แต่สรุปแล้วมันก็เป็นการหลุดพ้นจากอวิชชา.
เพราะว่าเป็นเครื่องผูกมัดทั้งหลายมาจากอวิชชาเพียงอย่างเดียว.
อวิชชาคลอเคลียออกมา เป็นสิ่งผูกมัดรัดรั้งใหญ่บ้างเล็กบ้าง นับ
จำนวนไม่ไหว.

ทีนี้เราจะเริ่มต้นไป ตั้งแต่สิ่งแรกที่สุกที่ จะดูเห็น
เดี๋ยวนั้นท่านทั้งหลายนั่งอยู่กลางพื้นดิน. เรื่องนี้มันเกี่ยวกับ
ความผูกพันกันอย่างไร เดี๋ยวก็น่าจะได้เห็นกันต่อไป พระพุทธเจ้า
ประสูติกลางดิน พระพุทธเจ้าตรัสรู้กลางดิน พระพุทธเจ้า
นิพพานก็กลางดิน ; ส่วนมากตลอดชีวิตของท่าน ก็ประทับ
นั่งนอนกลางดิน. ธรรมเทศนามากมาย ก็เป็นธรรมเทศนาที่
แสดงกันกลางดิน : เพราะสิ่งที่เรียกว่าวิหาร ๆ ในครั้งพุทธ-
กาลนั้นมันเป็นพื้นดิน เป็นโรงใหญ่ ๆ มุงหลังคาเข้าท่านั้น
แล้วก็นั่งกันอยู่บนพื้นดิน นอนบนพื้นดิน บนเตียงตั้ง
เล็ก ๆ น้อย ๆ นี้เรียกว่าพื้นดินมีความสำคัญสำหรับพุทธบริษัท.
พระศาสดาของพุทธบริษัทประสูติกลางดิน ตรัสรู้กลางดิน

นิพพานกลางดิน ; ส่วนมากอยู่บนพื้นดิน. แต่ลูกศิษย์ของท่านต้องการจะอยู่วิมาน แม้แต่จะนั่งฟังเทศน์ ก็คิดว่าจะต้องนั่งบนศาลาวิหาร ที่มันสูงมันสวย. เมื่อเป็นอย่างนั้นหนักเข้า มันก็ลืมไปว่า อะไรจะเป็นอย่างไร. และเมื่อไปยึดถือว่า เราจะต้องนั่งบนศาลา หรือวิหารที่สวยงามในการฟังเทศน์นั้นก็ใช่ว่าจะเป็นอวิชชาอย่างหนึ่ง ที่เกิดขึ้นต่อหุ้มจิตใจ ให้เข้าใจผิดเหมือนกับเป็นความหลงมกมายอะไรชนิดหนึ่ง ซึ่งจะต้องเปลื้องออกไปเสียตั้งแต่ที่แรก นี่เป็นเรื่องแรกหมายความว่าอย่างนี้. ดังนั้นขอให้มองเห็น และเข้าใจว่า นั่งฟังเทศน์กลางดินนี้ ต้องได้บุญมากกว่าที่จะนั่งบนเรือนบนตึก หรือบนวิหารศาลาอะไรที่มันหรูหรา.

ทำไมจึงได้บุญมากกว่า? ข้อนี้ก็เพราะว่าจะรู้เรื่องของพุทธเจ้า ดีกว่าไปนั่งอยู่ในที่ที่แวดล้อมด้วยสิ่งสวยงามหรูหรา จิตใจมันก็เลื่อนลอยไปตามนั้น. แต่ถ้าเรานั่งกันกลางดิน อยู่กันกลางดิน เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านอยู่ จิตใจก็จะหมุ่นไปตามนี้ ; ดังนั้นจึงฟังเรื่องราวของพระพุทธเจ้าได้ง่ายที่สุด เพราะว่ามี การเป็นอยู่ที่คล้ายกัน. นี้ขอให้สังเกตและจดจำไว้ด้วยว่า เราจะต้องมีการเป็นอยู่ที่คล้ายกันกับผู้พูด เราจึงจะเข้าใจคำพูดของผู้พูดได้โดยง่าย. เราทำให้การเป็นอยู่

ร่างกายจิตใจให้เหมือนกับพระพุทธเจ้าให้มากที่สุด เราก็จะฟังคำพูดของพระพุทธเจ้ารู้เรื่องดีที่สุดในนั้นขอให้ท่านทั้งหลายยินดีพอใจ ในการที่จะนั่งกลางคืนกันเสียบ้าง ; แล้วไปเปรียบเทียบดูเอาเองว่า มันมีความรู้สึกในใจต่างกันอย่างไร อันไหนจะใกล้เคียงจิตใจของพระพุทธเจ้ามากกว่า. ทั้งนี้เรื่องที่สวนโมกข์นั้นก็มีความกลางคืนอยู่มาก ถ้าฝนไม่ตกก็ใช้สถานที่กลางคืนอย่างนี้ สำหรับทำบุญให้ท่าน ฟังเทศน์ หรืออบรมสั่งสอนในลักษณะที่มันเป็นธรรมชาติให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ นี่มันก็ทำให้โมกษะ คือหลุดพ้นไปได้เปลาะหนึ่ง คือไม่ถูกหลอกหลวงด้วยสิ่งแวตล้อม หรือประเพณีที่ดองที่ยึดมันถือมัน และในที่สุดก็ยังกล่าวได้ว่า มันไม่หมกมันไม่เปลือง. ความหมกเปลืองเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดทุกข์ ทำความยุ่งยากลำบากให้เกิดเป็นปัญหาขึ้น. ทั้งนี้ถ้าเราตัดความหมกเปลืองไปเสียได้ มันก็เท่ากับเปลืองปัญหานี้ออกไปได้. นี้ขอให้มองดูกันให้ละเอียดยิ่งขึ้นทุกทีอย่างนี้ มันจึงจะเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าได้ยิ่งขึ้นทุกที ถ้าไม่สนใจอะไรให้ละเอียดละออ มันก็ยากที่จะรู้หรือเข้าใจธรรมะ อันเป็นของละเอียดอย่างยิ่งนี้ได้.

ก็ดูกันต่อไป ถึงเรื่องของสวนโมกข์อีกเหมือนกัน ว่านอกจากจะให้นั่งกลางคืนแล้ว ก็ยังมีการนั่งในท่ามกลางสิ่ง

แวดล้อมของธรรมชาติที่ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดอย่างหนึ่งด้วย. ซ่อน
ต้องมองกันต่อไปว่า นั่งในโรงหนังโรงละคร จิตใจมันเป็น
อย่างไร, นั่งในที่ชุมนุมชน ในที่เขาร่วมงานกันอีกทีก็กรีกโครม
นั้นเป็นอย่างไร, แล้วนั่งในที่สงบเงียบเย็นของธรรมชาติป่าไม้
เหล่านี้ จิตใจมันเป็นอย่างไร.

เรื่องนี้มีค่าสำคัญมาก เกี่ยวกับการที่จะเข้าใจ
ธรรมะหรือศึกษาธรรมะ. เพราะเหตุว่า ธรรมะตัวจริง
ต้องเรียนจากของจริง ไม่ใช่เรียนจากหนังสือ หรือจากคำพูด;
ต้องเรียนจากของจริงที่กำลังปรากฏอยู่จริงในใจของบุคคล
นั้น ๆ. ถ้าเรียนเรื่องความทุกข์ ก็ต้องเรียนจากความทุกข์
ที่มันกำลังมีอยู่ในใจจริงๆ ไม่ใช่ไปอ่านจากหนังสือ ถ้าเรียน
เรื่องความสุขหรือไม่มีทุกข์ ก็ต้องเรียนจากจิตใจจริงๆ ด้วย
เหมือนกัน. ที่ว่าความดับทุกข์เป็นอย่างไรนั้น ไม่มีทาง
เรียนได้จากหนังสือ.

ที่เราอ่านหนังสือ ก็เพียงรู้เรื่องคร่าว ๆ ทั่ว ๆ ไป
ไม่รู้ถึงตัวจริง ดังนั้นต้องเรียนจากตัวจริง. เหมือนกับเขา
บอกว่าเกลือมันเค็ม น้ำตาลหวาน ส้มเปรี้ยวนี้ มันก็เพียงแต่
ได้ยิน; เว้นแต่เราจะเคยกินสิ่งนั้นมาแล้ว เราจึงรู้ว่า เปรี้ยว
หวาน เค็ม นั้นเป็นอย่างไร. ถ้าเราไม่เคยกินสิ่งเหล่านั้น

มาก่อนเราไม่อาจรู้. ดังนั้นจึงถือว่าที่รู้ว่าเปรี้ยว เค็ม หวาน เป็นอย่างไรนั้น เพราะเราเคยชิมมาแล้ว. นี่เป็นอันว่าไม่ใช่ เราเรียนจากคำพูด แต่เรียนจากตัวจริงด้วยเหมือนกัน. สิ่งที่เรียกว่าความสุขความทุกข์นั้นก็เหมือนกัน ไม่ใช่เรียนจากคำพูด ไม่ใช่เรียนจากตัวหนังสือ; แต่ว่าเรียนจากทุกสิ่งที่มีมันกำลังมีอยู่ในใจ. ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความอิจฉาริษยา อาฆาตของเวรอะไรต่างๆ นั้นมันคืออะไรนี้ต้องเรียนจากจิตใจ. มันดีแต่ว่าเราเคยเป็นอย่างนั้นมาก่อนแล้วไม่มากนักน้อย มันจึงฟังถูกทันที.

แต่ที่นี้ เรื่องสำคัญก็คือเรื่องความสุขหรือความทุกข์ และที่สำคัญที่สุดก็คือเรื่องความไม่ทุกข์เรื่องเดียวเท่านั้น. ที่นี้เราจะเรียนเรื่องนั้นกันอย่างไร? วิธีเรียนก็ต้องเรียนจากจิตใจข้างใน อย่างเดียวกันอีก. พอเราเข้ามาในสถานที่อย่างนี้ เรารู้สึกโล่งอกโล่งใจ รู้สึกว่าเป็นสุขชนิดหนึ่ง. ซึ่งอธิบายยาก. ที่นี้เราก็ต้องตั้งต้นศึกษา ความรู้สึกที่กำลังเป็นสุข ให้รู้สึกว่ามันมีรสชาติอย่างไร. เคี้ยวมันคนส่วนมากที่มาที่นี้ แม้จะรู้สึกว่ามันเป็นสุข จะเป็นสุขตาหรือเลยไปถึงสุขใจนี้ ก็ไม่สนใจศึกษา; มันเที่ยวเดินเล็ก ๆ ลึก ๆ เที่ยวเดินสรวลเสเฮฮากันไปเสียอย่างนั้น; ไม่สนใจกับความรู้สึกที่รู้สึกเป็นความพอใจที่กำลัง

เกิดอยู่ในใจนั้น. ไม่สนใจจะเข้าใจ เพียงแต่รู้สึกก็พอแล้ว แล้วก็สรวลเสเฮฮากันไปตามเรื่อง. อย่างนั้นมันเสียโอกาสอย่างยิ่ง เสียโอกาสของการศึกษาที่มีค่าสูงสุดอย่างยิ่ง. เพราะคั้งที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า เรื่องจริงนั้นต้องเรียนจากความรู้สึกจริงๆ ข้างใน ไม่ใช่เรียนจากหนังสือ. เทียบวันเราก็ได้ความรู้สึกที่เป็นสุข อย่างน้อยก็ชั่วขณะหนึ่งก็ตาม เราก็ต้องเอาสิ่งนั้นเป็นตัวบทเรียน เพื่อจะเรียน.

เราควรจะนั่งลงทำความรู้สึกว่า ความรู้สึกสบายใจที่ว่ามันเป็นอย่างไร. พอรู้สึกว่ามันเป็นอย่างไร รสชาดมันเป็นอย่างไร ซึมซาบเอิบอาบดีแล้ว ก็ศึกษาต่อไปว่าทำไมมันจึงเป็นอย่างนั้น. เมื่อลงมาจากรถไฟนั้น ก็เป็นอย่างหนึ่ง, เมื่อเดินทางมาก็เป็นอย่างหนึ่ง, พออย่างเข้ามาในที่นี้ ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง. เราควรจะถามว่า ทำไมมันจึงเป็นอย่างนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เรารู้สึกเป็นสุขสบายใจนั้น ควรจะถามหรือตั้งปัญหาขึ้นคตินึก ว่าทำไมมันจึงเป็นอย่างนั้น. ถ้าไม่โง่เกินไปก็พอจะนึกออกกระมังว่า ที่จิตใจมันรู้สึกเป็นสุขอย่างนั้น ก็เพราะเหตุชนิดเดียว เพราะเหตุที่ว่า **“มันมันไม่มีอะไรเป็นของกู”** นี่คือใจความทั้งหมดทางธรรมะ. ขณะใดที่จิตรู้สึกโปร่งโล่งเย็นเป็นสุขสบายที่สุด ขณะนั้นจะต้องมีข้อ

เท็จจริงอย่างหนึ่ง คือว่าเวลานั้นกำลังไม่มีอะไรเป็นของกู ;
 พอมีอะไรเป็นของกู หรือมีตัวกูขึ้นมา มันก็หมดความสุข
 ชนิดนั้น. แม้ม่าที่นั่นแหละ ถ้าเกิดความรู้สึกอะไรที่ว่าเป็น
 ตัวกูของกูขึ้นมา มันก็จะหม่นหมองเหมือนกับอยู่ที่บ้านที่
 กรุงเทพฯ หรือที่ไหนก็ตาม.

ปัญหาสำคัญมันอยู่ที่ว่า มันว่างจากความรู้สึกว่า
 “ตัวกู” อันนั้นแหละคือต้นเหตุอันสำคัญ ที่จะทำให้รู้สึกเป็น
 สุข. ถ้าเราไม่มีสิ่งนั้นมาสำหรับพิจารณา เราก็ไม่รู้, มันก็ยังโง่
 อยู่ตลอดไป เพราะมันรู้จากหนังสือไม่ได้. แม้นหนังสือจะเขียน
 อย่างนี้ แต่มันก็รู้ไม่ได้; มันต้องให้เกิดความรู้สึกอย่างนี้เสีย
 ก่อน จึงจะมองเห็นชัดว่า ความรู้สึกอย่างนี้เกิดมาจากการที่
 ขณะนี้เราไม่มีอะไรเป็นตัวกูหรือเป็นของกู. อยู่ที่บ้านมันเต็มไปด้วย
 แต่ด้วยความรู้สึกได้สำนึก กลางสำนึก บนสำนึกอะไรก็ตามใจ
 ล้วนแต่ว่าเป็นตัวกูเป็นของกูไปเสียทั้งนั้น; มันจึงหม่นหมอง
 มันจึงหนักอึ้งวิตกกังวล. พอขึ้นรถไฟมามันก็เริ่มโล่งเริ่มจาง
 ไป เพราะการนั่งอยู่บนรถไฟ มองไปทางหน้าต่างหรืออะไร
 อย่างนี้ เรื่องตัวกูของกูที่บ้านมันก็ค่อย ๆ จางไป เราก็เริ่มรู้สึก
 เป็นสุข. พอรถแล่นเรื่อยมา ๆ มันก็ยิ่งลืมตัวกูของกูมากขึ้น
 มันไม่ทันจะมาสว่างอะไรขึ้นมาใหม่ จนกระทั่งเข้ามาในบ้าน

ก็ดูความตึงตังของธรรมชาตินี้มันแหวดล่อมจิตใจ ให้ตัวกู
 เกลี้ยงไป ก็รู้สึกเป็นสุขทันที. จะไปที่บ้านอื่น หรือที่ ๆ อื่น
 ที่มันคล้าย ๆ อย่างนั้นมันก็มีเหมือนกัน แต่ที่ยกตัวอย่างที่นี่
 เพราะว่าเป็นเรื่องจริงที่กำลังมีอยู่ในจิตใจ. ถ้าทำได้และมึ
 ความรู้จริงขั้นนี้ ก็เรียกว่าได้กำไรสูงสุดในการที่มาถึงที่นี่ ซึ่ง
 จะต้องอดตาหลับขับตานอน เสียเงินค่าใช้จ่ายบ้างอะไรบ้าง;
 แต่ว่าถ้าทำได้อย่างนี้ จะเรียกว่า ได้ผลดีที่สุด มีกำไรที่สุด คือ
 ได้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า “ธรรมะจริง” ธรรมะจริง ๆ ไม่ใช่ธรรมะ
 ตัวหนังสือ ไม่ใช่ธรรมะเสียงพูด. ธรรมะตัวหนังสือ ธรรมะ
 เสียงพูดนั้น ชื่อมาสัก ๕ บาท ๑๐ บาทก็เยอะเยาะไปหมด;
 แต่ว่าธรรมะจริงจะซื้อเอาอย่างนั้นไม่ได้. มันต้องกระทำให้ไป
 อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น มาสู่สถานที่อย่างนี้ ก็พอที่จะได้
 ธรรมะตัวจริงมาศึกษา แต่ก็ต้องฉลาดในการที่จะศึกษา. แม้
 ว่าฉลาดแล้วแต่ยังไม่สนใจ มันก็ไม่รู้เหมือนกัน ดังนั้นจึงต้อง
 สนใจด้วย. ฉะนั้นถ้าจะให้ได้ประโยชน์มาก ได้กำไรมาก
 ก็ต้องมานั่งศึกษาธรรมะจากจิตใจข้างใน ว่าทำไมจึงรู้สึกเป็นสุข
 ก็จะพบอย่างที่ว่า อ้าว! มันกำลังไม่มีอะไรเป็นตัวกูของคุณ
 มันว่าง. พอว่างจากสิ่งรบกวน มันก็เป็นความสุขเท่านั้น.
 นี่เป็นประโยชน์สูงสุดที่จะพึงได้จากสถานที่อย่างนี้.

ส่วนเรื่องรูปภาพ เรื่องรูปปั้น รูปอะไรต่าง ๆ ที่มีอยู่
มากมายนั้น มันคนละเรื่อง ; นั้นมันก็คล้าย ๆ ตัวหนังสือ
มันเลยไม่เหมือนกัน. สิ่งที่มีค่าสูงสุดจริง ๆ นี้ กลับมอง
ไม่เห็นตัว ไม่มีภาพให้ดู เพราะว่ามันเป็นเรื่องของความว่าง
ว่างจากทุกสิ่ง ที่จะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ; มันก็เลย
ไม่มีภาพ. แต่แล้วก็ใช้ว่าจะไม่มีอะไรเสียเลย มันมีภาพ
บางอย่างซึ่งเป็นเรื่องอื่นที่มาช่วยแวดล้อม ถึงความสนใจ
ไปเสียจากความรู้สึกที่เป็น “ตัวกูของกู”. ที่ดีที่สุดก็คือ
ธรรมชาติ อย่างที่กำลังพูดถึงอยู่นี้ เช่นที่กำลังปรากฏอยู่ที่นี้.
การไปดูรูปเขียนในตึก รูปปั้นข้างตึกนั้น มันก็ถึงความรู้สึก
ที่เป็นตัวกูของกูได้บ้างเหมือนกัน ; แต่มันไปในทางของ
ความรู้สึกอย่างอื่น ไม่ลึกซึ้งมาในทางของความสงบอย่างนี้.

ท่านลองเปรียบเทียบกันดู ไปดูรูปปั้นรูปเขียนในตึก
มีความรู้สึกอย่างไร และมานั่งอยู่กับธรรมชาติสงบเย็นนี้ ใจมัน
รู้สึกอย่างไร ฉะนั้นขอให้ถือว่าธรรมชาติล้วน ๆ ทั่วไปทั้งวันนี้
คือมหรสพทางวิญญาณ. ที่ใช้คำว่า “ทางวิญญาณ” ช่วย
ประกอบนั้น คือไม่ใช่มหรสพตามธรรมดา เพราะมหรสพ
ตามธรรมดานั้นเราไปดูกันที่ตลาดได้ ที่โรงหนังโรงละคร
หรือที่เขาจัดเป็นพิเศษที่ไหนก็ได้ นั้นมันมหรสพตามธรรมดา.

ส่วนมหรสพทางวิญญาณ เพื่อประโยชน์แก่วิญญาณ รู้สึกได้
แต่ทางวิญญาณ นั้นมันต้องอย่างนั้น. คือธรรมชาติที่ลึกซึ้ง ที่จะ
ช่วยดึงจิตจิตใจ แวกล้อมจิตใจ ให้สลัดตัวกูของคุณ ออกไปเสีย
ชั่วคราว และเย็นใจแสนที่จะเย็น เป็นความสุขที่สะอาดบริสุทธิ์;
ไม่มีความเร่าร้อนหม่นหมองอะไรเจืออยู่เลย. นี่ความหมายของ
คำว่า “โมกซ์” โมกขะ ที่แปลว่า หลุดพ้นหรือรอดออกไปได้,
ในขณะนี้หัวใจของเราเป็นโมกขะ คือรอดหรือหลุดพ้นออกไป
เสียได้จากการผูกมัด ครอบงำ เบียดเบียนของตัวกู หรือของคุณ.
ขอให้เข้าใจความมุ่งหมายของคำว่า โมกซ์ ในลักษณะอย่างนี้.

“สวนโมกขพลาราม” โมกข แปลว่า หลุดพ้น ;
พละ แปลว่า กำลัง ; อาราม แปลว่า บำไม้. นั่นก็คือ *บำไม้*
เป็นกำลังแห่งโมกขะ. โมกขะคือความหลุดรอดจากความ
บีบคั้นของกิเลสโดยเฉพาะ. อย่างในที่นี้มันก็ช่วยดึงจิตออกมา
จากการบีบคั้นของตัวกูของคุณ. ตัวกูของคุณมันระงับไป มันไม่
ย่ำยีจิตใจ เราก็สบาย ฉะนั้นทุกหวัระแห่งที่มันเป็นธรรมชาติ
ที่เข้าไปถึงแล้ว มันลืมตัวกูของคุณ มันใช้ได้ทั้งนั้น ; จะบน
ญูเขาก็ได้ บำไม้ก็ได้ ทะเลก็ได้ แต่ขอให้มันเป็นไปใน
ลักษณะที่จะหยุดความรู้สึกที่เป็นตัวกูของคุณเสีย.

ประโยชน์อย่างสูงสุดที่เวลานั้นคืออะไร ก็คือว่าคนเรานั้น ถ้าได้ชิมของดีแล้ว มันคงไม่ชอบของเลว. เมื่อเราได้ชิมความสุขที่มันดีกว่า เราก็จะต้องไม่ชอบความสุขที่มันเลวกว่า. นี่เขาเรียกว่า เป็นนิสัยบ้จจยแห่งพระนิพพาน ที่จะช่วยให้เราชอบพระนิพพาน แล้วจะชอบยิ่งขึ้น ๆ. นี่เป็นประโยชน์สูงสุดที่จะพึงได้.

ที่นี้ที่ว่าตามธรรมดาที่เราจะได้ง่าย ๆ อีกอย่างหนึ่งก็คือว่า เราจะต้องมาฝึกจิตใจอย่างนี้ ให้มันรู้จักกันให้ดี. พอกลับไปถึงบ้าน ถึงออฟฟิศหรือที่ทำงาน เราก็สามารถมีจิตใจอย่างนี้ได้ในขณะที่อยู่ที่บ้านหรือที่ทำงาน. แต่ถ้าไม่เชื่อเสียเลย ไม่สนใจเสียเลย และปฏิเสธเสียว่ามันเป็นไปไม่ได้ อย่างนี้ก็เป็นไปไม่ได้เหมือนกัน. ดังนั้นเราจึงต้องทดสอบหรือทดลองอีกทีหนึ่งว่า เราอยู่ที่นี้ เรามีจิตใจสบายอย่างนี้ เราทำอะไรก็ได้; เราจะทำการทำงานอะไรก็ได้. มันเหมือนกับเมื่อเราไปทำงานอยู่ที่บ้านเพื่อน งานก็เหมือนกันกับบ้านเรา; แต่เมื่อเราไปทำที่บ้านเพื่อน ทำไมมันสบายสนุกไปเลย. เพราะว่างานที่ทำที่บ้านเพื่อนนั้น มันไม่ใช่ของกุ. สมมติว่า เราจะทำครัว ทำที่บ้านเราไม่สนุก; แต่พอไปทำที่บ้านเพื่อนไปช่วยเพื่อน กลับสนุก; เพราะว่ามันไม่ใช่

ของกู. พอ “ของกู” เกิดขึ้นมาเมื่อไร มันก็เป็นทุกข์เมื่อนั้น. เพราะฉะนั้นจะต้องไปชิมรสอย่างนั้นเสียก่อน แล้วก็จะชอบ เมื่อชอบแล้วก็เกลียดความทุกข์ คือ เกลียดตัวกูของกู; มันก็จะง่ายเข้า ในการที่จะมีชีวิตอยู่โดยไม่มีตัวกูของกู. ไปทำกรรมที่บ้านเพื่อน ช่วยงานเขาก็สนุก; แล้วให้หัดมาทำงาน ให้สนุกที่บ้านของตนบ้าง.

นี่เป็นความรู้ที่เพิ่มขึ้น นึกเหมือนกัน อยู่ที่ที่มีจิตใจอย่างนี้; ก็จำไว้ให้ดี เรียกว่าประทับใจไว้ให้ดี ให้มันเป็นอย่างนี้ จนกลับไปขึ้นรถไฟ จนไปถึงบ้านถึงเรือน ทำการทำงานตามเดิม; ให้มีความร้อนน้อยกว่า มีความวิตกกังวลน้อยกว่า ให้มันสบายเหมือนกับอยู่ที่นี้.

ความลับมันอยู่ที่ตรงนั้นว่า มันไม่ใช่เพราะต้นไม้ อย่างเดียว หรือถ้าพูดอีกทีก็ไม่ใช่เพราะต้นไม้ ความสุขมันเกิดขึ้นเพราะจิตใจไม่มีตัวกู ไม่มีของกูก็แล้วกัน ต้นไม้มันเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความรู้สึกอย่างนั้น แต่มันจะให้ความสุขเองไม่ได้ มันช่วยดึงคุณเอาตัวกูของกูออกไปเสีย แล้วจิตมันก็รู้สึกเป็นสุขเอง. ฉะนั้นเราหาอะไร ๆ มาช่วยทำให้เกิดความรู้สึกอย่างนี้ คือ ช่วยกลบเกลื่อนความรู้สึกที่เป็นตัวกูของกูไปเสีย เราก็สบาย.

ฉะนั้นจึงมีวิธีการหลาย ๆ อย่าง ที่เกี่ยวกับทางศาสนา
 ที่จะต้องประพฤติกันให้ถูกต้อง เช่น ไหว้พระสวดมนต์
 อย่างนี้; ถ้าไหว้พระสวดมนต์จริง ๆ มันก็สัมผัสวิญญาณของกู;
 ขณะนั้นมันก็สบาย ดังนั้นทำที่บ้านก็ได้. แต่ขอให้
 มีจิตใจที่เข้มแข็ง. เราอยู่ที่นี้เรารู้สึกอย่างไร ก็สังเกต
 ไว้ให้ดี, กลับไปถึงบ้าน ก็จะได้มีความรู้สึกอย่างนั้นอยู่ได้.
 ดังนั้นเมื่อมานั่งนาน ๆ หลายๆ ชั่วโมงนี้ ก็คือมานั่งประทับ
 รอยลงในจิตใจ ว่าว่างเป็นอย่างนี้ ว่างเป็นอย่างนี้ ความสุข
 เป็นอย่างนี้; ประทับรอยลงให้มันลึก อย่าให้มันลึม. พอ
 ไปถึงบ้าน มันก็จะเรียกรอนนชนมาได้ หรือว่ารักษาไว้อยู่.
 มันทำได้ไม่ยากนัก มันยาก แต่ก็ต้องทำได้; แต่แล้วก็ต้อง
 ฝึกด้วย ต้องฝึกให้มาก ต้องฝึกให้เก่งด้วย. ยกตัวอย่างใน
 ทางที่ตรงข้าม : เราไปที่ป่าช้า กลัวผี ก็ไปนั่งกลัวให้มันจริงๆ
 ดูซิว่าความกลัวเป็นอย่างนี้. พอไปถึงบ้านอยู่ในห้องคนเดียว
 เรียกความรู้สึกกลัวผีนี้กลับมาอีก มันก็ทำได้ ถ้าทำเก่ง มัน
 ก็ารู้สึกกลัวผีเหมือนกับนั่งอยู่ที่ป่าช้าเหมือนกัน. ดังนั้นไม่ว่า
 จะทางฝ่ายที่ปรารถนาหรือฝ่ายที่ไม่น่าปรารถนา มันก็คล้ายๆ
 กันอย่างนี้ ถ้าเราประทับลงไปจิตใจให้แน่นแพ้น แล้วมัน
 ก็จะอยู่สำหรับที่จะศึกษา ที่จะได้ถือเอาประโยชน์ หรือมี
 ความสุข หรืออะไรก็ได้.

ตั้งนั้นถ้าท่านทั้งหลายคนใดคนหนึ่ง ต้องการจะ
 เอาประโยชน์จากการมาที่นี่ ให้ได้มากที่สุดแล้ว ขอให้ยอมจิต
 กลับไปด้วยความรู้สึกที่ว่า มันว่างอย่างนี้, มันไม่มีตัวของคุณ
 อย่างนี้, มันเย็นอย่างนี้, มันเป็นสุขอย่างนี้; ให้อันนี้
 มันยอมจิตใจ แล้วก็พาติดกลับไปบ้าน. ท่านจะได้ประโยชน์
 มันก็จะคุ้มไปได้นาน ๆ หลาย ๆ วัน หลาย ๆ เดือนก็ได้
 แล้วแต่จะทำเก่งหรือไม่เก่ง. พอมันลืมไปเลื่อนไป ก็มาย่อม
 ใหม่อีกที่หนึ่ง; ลืมมันตกแล้ว ย่อมใหม่อีกที่หนึ่ง. เราทำกัน
 อย่างนี้จนมันจะตายตัว มันก็ไม่มีปัญหา ไม่ต้องมีความทุกข์
 นี้เป็นหัวใจสำคัญของคำว่า “โมกขพลาราม” ซึ่งเป็นชื่อของ
 สถานที่นี้ จัดขึ้นด้วยความมุ่งหมายอย่างนี้ อาตมาเป็นผู้จัดเอง
 พุทได้เลย; และจัดขึ้นเพื่อความมุ่งหมายอย่างนี้ ไม่ใช่เพื่อ
 มุ่งหมายอย่างอื่น. แต่ว่าเป็นที่น่าเสียดายที่ว่า คนส่วนมาก
 ไม่ยอมเข้าใจ กลับใช้เป็นที่เที่ยวทัศนาร ของพวกจิกโก๋จิกก็
 อะไรอย่างนี้ก็มี. นั่นมันไม่ตรงกับความประสงค์ ความมุ่งหมาย
 ของการที่จัดสวนโมกข์ขึ้น. ทั้งนี้ก็ไม่ได้ว่าอะไร จะขอเตือน
 แต่ท่านทั้งหลายที่มีเจตนาดี ที่จะเอาประโยชน์อย่างยิ่งจากการ
 มาสวนโมกข์นี้ จะต้องทำอย่างนี้; ไม่มีอะไรดีกว่านี้. เหมือน
 กับมาซุบหัวใจเสียใหม่ มาอาบรดหัวใจเสียใหม่ ให้มันประคบ

ไปด้วยความรู้ความฉลาด ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ ;
 ย่อมมันไปเท่าที่จะทำได้ นำกลับไปบ้าน เป็นตัวอย่างขิมลอง.
 แล้วมันก็จะชอบยิ่งขึ้น ๆ แล้วมันก็น้อมไปเองได้โดยอัตโนมัติ.
 ขอแต่ให้ได้ขิมลองของดีกันเสียก่อนเถอะ จิตมันก็จะไม่ชอบ
 ของเลว. อย่างที่เรียกว่า ถ้าคอมันสูงเสียแล้ว มันก็กินของ
 ต่ำๆ ไม่ได้ ที่นี้ถ้าว่าจิตมันรู้จักความสุขชั้นสูง ตามแบบที่
 พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้แล้ว มันก็จะไม่น้อมไปหาความสุข
 ที่หลอกลวง ที่เป็นเครื่องเผาให้เร่าร้อน. นี่เป็นหัวใจสำคัญ
 ของการมาที่นี้ และจะได้ประโยชน์เกินค่า.

ที่นี้ก็จะบอกต่อไปอีก ที่มันเกี่ยวข้องกัน ว่านอกจาก
 จะปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมชาติอย่างนี้ ให้ธรรมชาติมันช่วย
 ไปตามธรรมชาติอย่างนี้ส่วนหนึ่งแล้ว ก็ยังมีส่วนที่จะแก้ไข
 ตกแต่งหรือปรับปรุงขึ้นได้ นี่คือการปรับปรุงที่เกินกว่าที่
 ธรรมชาติมันมี ได้จัดตั้งนั้น วางนี้ ขึ้นมา ให้มันมีความตั้งคุด
 ก็มี ให้สะดวกแก่การศึกษาคิดนั้นก็ก็มี ; จึงจัดที่บางอย่างให้
 เป็นเหมือนกับรูปภาพ แต่ไม่ใช่รูปภาพ. ถ้าเดินไปทางโน้น
 จะเห็นสะพานาฬิกา สระใหญ่ ๆ มีต้นมะพร้าวอยู่ต้น หนึ่งที่
 ตรงกลาง. พิจารณาอีกครึ่งหนึ่งก็เหมือนรูปภาพที่ดูด้วยตา
 แต่มันไม่ใช่ภาพเขียน แม้เราจะเขียนภาพอย่างนั้นขึ้น มัน

ก็ไม่ประทับใจ เท่ากับที่ว่าจะจัดมันโดยตรงอย่างนั้น. นี่คือ
 ความจำเป็นที่มันจะต้องจัดขึ้น; ถ้าฟังการเขียนด้วยสี ด้วย
 อะไรที่ฝาผนังนั้น มันไม่ทำให้เกิดความรู้สึกลึกซึ้งได้. เมื่อเรา
 ต้องการภาพต้นมะพร้าวอยู่กลางน้ำ* เราก็ต้องอุทิศสำหรับลงทุนทำ
 เสียเงินไปในการทำห้องย้อม เพื่อให้เกิดภาพอันนั้นขึ้นมา;
 เพื่อจะสอนธรรมะด้วยภาพนี้ ในข้อที่ว่า ความทุกข์ก็ไม่ใช่
 เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ; เพราะว่าจากความทุกข์นั้นเอง เรา
 ก็จะพบความดับทุกข์. ต้นมะพร้าวอันนี้ก็หมายถึงนิพพาน
 เป็นความดับทุกข์สิ้นเชิง. ส่วนน้ำนั้นหมายถึงวิญญูสงสาร
 ก็เป็นอันว่านิพพานอยู่กลางวิญญูสงสาร. วิญญูสงสารคือ
 ความทุกข์เวียนว่ายตายเกิด. แต่คนมันไม่คิดอย่างนี้; คนมัน
 คิดว่า นิพพานอยู่ปากโน้น วิญญูสงสารอยู่ปากตรงกันข้าม
 ไกลกันลิบ ไม่มีทางที่จะกูกันได้ยิน หรือมองกันเห็น;
 เอาไปไว้คนละฝ่ายเลย มันตรงกันข้าม อย่างนั้นมันผิดหมด.
 ความดับทุกข์มันจะดับที่อะไร เมื่อไม่มีทุกข์ให้ดับ; มันต้องอยู่
 ที่ทุกข์ และก็ต้องดับทุกข์กันที่ตรงนั้น. นี่ก็คือสอนธรรมะ
 อย่างลึกซึ้ง ต้องการให้มันประทับใจให้มาก จึงต้องทำให้มัน
 เป็นภาพให้เห็น ว่าต้นมะพร้าวมันก็อยู่กลางน้ำ. ชี้ให้ละเอียด
 ต่อไปอีก ก็ว่าความหมายอันนี้มันมาจากบทกล่อมลูกให้นอน

หรือพี่กล่อมน้องให้นอน ของคนโบราณของคนเมืองนี้ ตั้งแต่
ชุมพร ลงมาถึงไชยา สุราษฎร์ พัทลุง. เพลงกล่อมลูกบทนี้
มันมีว่า : *ต้นมะพร้าว นาฬิกา*

ต้นเดียวโนเน *นอกทะเลผิง* ;

ฝนตกไม่ต้อง *พาร้องไม่ถึง*

นอกทะเลผิง *ถึงได้แต่ผู้พันบุญ ฯ*

คำว่า *นอกทะเลผิง* เมืองนี้ หมายถึงกลาง ตรงกลาง
ทะเล เช่นไปทะเล เขาว่า*ไปนอกเล* ก็ว่า ไปที่กลางทะเล;
เพราะว่า เล มันอยู่ข้างนอก นอกบ้าน. คนที่กล่อมลูกก็ไม่รู้
ว่าอะไร มันลืมไปหมดแล้ว ไม่เข้าใจ; เพราะว่ามันตั้งพันปี
มาแล้วคงจะได้; เขาก็ว่าไปอย่างนั้น. เคี้ยวนี้ก็ยังว่าได้
คนแก่ ๆ ก็ว่าได้ แต่ไม่รู้ว่าอะไร ตามเขา ก็ไม่รู้ว่าอะไร. เรา
ก็บอกว่าบทกล่อมลูกบทนี้มันสูงสุกว่าบทไหน ๆ หมด มัน
เป็นเรื่องนิพพาน : *มะพร้าว นาฬิกา ต้นเดียวโนเน* นั้น
เป็นความหมายของคำว่านิพพาน. เพราะวานิพพานนั้นไม่มี
คู่เปรียบ; สิ่งนอกนั้นก็มีคู่เปรียบทั้งนั้น. นิพพานสิ่งเดียวที่
ไม่มีคู่เปรียบ. *กลางทะเลผิง* นี้คือวัฏสงสาร. *ทะเลผิง*
ฟังดูให้ตี ทะเลนั้นเป็นทะเลผิง ไม่ใช่ น้ำเค็มหรือน้ำอะไร

ตามธรรมชาติ. ขั้^{๕๕}ขั้^{๕๕}พอดุณหภูมิมาก มันก็เหลวเป็นน้ำ, พอดุณหภูมิน้อย มันก็แข็งเป็นดิน; นั่นแหละจึงเรียกว่าวัฏฏ-
สงสารที่มีอยู่ ของขี้ขั้ว บุญบาป สุขทุกข์. วัฏฏสงสาร
มันเป็นอย่างนั้น เคี้ยวดี เคี้ยวขั้ว เคี้ยวบุญ เคี้ยวบาป เคี้ยวสุข
เคี้ยวทุกข์ เวียนอยู่อย่างนั้น; นี่ก็ วัฏฏสงสาร.

ส่วนนิพพานนั้น อยู่เหนืออื่น : เหนือบุญ เหนือบาป
เหนือดี เหนือชั่ว เหนือสุข เหนือทุกข์; มันไม่ใช่อันเดียวกัน.
แต่ว่า นิพพาน คือ ต้นมะพร้าว นาฬิกาเรือนั้นก็อยู่กลางทะเล
ขั้^{๕๕}ขั้^{๕๕}นั่นเอง. ความทุกข์อยู่ที่ไหน ความดับทุกข์ก็ต้อง
อยู่ที่นั่น อย่าเอาไปไว้กันเสียคนสะพาก มันไม่มีทางจะดับ.
ความทุกข์ อยู่ที่ตรงไหน ก็ตีมันลงไปทีตรงนั้น ให้มันกลายเป็น
เป็น ความดับทุกข์ ขึ้นมา. นี่คนโบราณเขาฉลาดถึงอย่างนั้น
เขาจึงผูกคำพูดขึ้นไว้. แล้วมีว่า “กลางทะเล^{๕๕}ขั้^{๕๕}
ถึงได้แต่ผู้พ้นบุญ” “ต้นเคี้ยวเปลี่ยวถึงโลกเฮย” อย่างนั้นก็
เปลี่ยวถึงโลกเฮย น้^{๕๕}หมายความว่ามันไม่มีคู่เปรียบ. ถึงได้แต่ผู้
พ้นบุญ ก็หมายความว่า เมื่อพ้นบาปแล้วก็ถึงบุญ แล้วก็พ้น
บุญอีกทีหนึ่งก็ถึงนิพพาน. เมื่อพ้นทั้งบุญทั้งบาป จึงจะเป็น
นิพพาน. บุญบาปอยู่ที่ทะเล^{๕๕}ขั้^{๕๕} เคี้ยวเหลว เคี้ยวแข็ง
เคี้ยวเหลว เคี้ยวแข็ง สลับกันไป. เช่นกลางวันมันอาจเหลว

กลางคืนมันอาจแข็ง; ต้องขึ้นไปพันเหลว พันแข็ง นั่นคือ
เป็นนิพพาน. อุปมาเหมือนต้นมะพร้าวต้นนั้น มันอยู่กลาง
ทะเล^{๕๕}ผอง.

นี่ขอให้เข้าใจว่า นี่เป็นเรื่องที่เจตนาจัดขึ้น ต้องลงทุน
ให้ได้ภาพอัน^{๕๕}ขึ้นมา สำหรับประทับใจประทับใจ สงสัยแล้ว
ก็ศึกษา. ทั้งนั้นตอนเย็น ๆ ก็ลงไปนั่งที่ริมสระนั้นคนเดียว
ก็ได้ นั่งฟังดู ต้นมะพร้าววนาพิเกรณ์กลางทะเล^{๕๕}ผอง เรื่อย ๆ
ไปเถอะ มันจะเกิดความรู้สึกอัน^{๕๕}นี้แรงขึ้น ๆ; จะเข้าใจ
วิญญูสงสาร และรู้จักพระนิพพานได้ไม่ยาก แล้วก็สนุกด้วย
แล้วก็จริงด้วย คือชั้กเจนนด้วย. นี่ก็เป็นความมุ่งหมายอันหนึ่ง
ของสวนโมกข์ ของการจัดสวนโมกข์ จึงได้จัดภาพชนิด^{๕๕}
ขึ้นมาให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้.

แม้แต่ว่าจะสร้างตั่งน้ำฝนก็คิดว่าสร้างเป็นรูปเรือดีกว่า
มันยังมีความหมายบ้าง. เพราะว่าเรือนี้เป็นพาหนะสำหรับ
ข้ามฟาก. ก็มีหลายคนเหมือนกัน พอมาเห็นรูปเรือก็ชอบ
กระโดดโลดเต้น. อาตมาก็บอกว่าคุณดูให้ดีกว่านี้! เรือ
ลำนั้นะ น้ำมันอยู่ข้างในเรือ. เรือทั่วไปนั้น เรือมันอยู่
ในน้ำ แต่ที่นี้ น้ำมันอยู่ในเรือ คุณเห็นไหม? นี่ก็ต้องดูให้ดี
คิดให้ลึก ว่าทำไมมันจึงเป็นว่าน้ำมันไปอยู่ในเรือ. นี่คือ
เรือที่จะพาคนไปทานิพพาน จะข้ามฟากไปทานิพพาน

มันต้องเป็นอย่างนี้เอง. ส่วนเรือที่อยู่ในน้ำมันจะพาไปหาสิ่งที่ตรงกันข้าม ไปหาปลา ไปหาอะไรทำนองนั้น; แต่เรือที่จะพาไปนิพพานนั้น น้ำอยู่ในเรือ. ฉะนั้นต้องทำให้ตรงกันข้ามจากที่คนธรรมดาเขาทำกันด้วยกิเลสตัณหา. เราต้องทำด้วยอาการตรงกันข้าม คือไม่ใช่ทำด้วยกิเลสตัณหา. ฉะนั้นเรือของเราก็ผิดกับเรือทั่วไป; เรือของเราน้ำอยู่ในเรือ. นี่เป็นตัวอย่าง ที่จะต้องสังเกตดูว่า มีเจตนาอย่างไร. เรามีเจตนาจะสอนด้วยภาพ แต่ไม่ใช่ภาพเขียน. ถ้าพึ่งภาพเขียนมันไม่ประทับใจประทับใจมาก มันต้องเป็นภาพที่สร้างขึ้นเป็นรูปร่าง เป็นของใหญ่ ของจริง เห็นแล้วมันรู้สึกในจิตใจใจมากกว่า นอกจากนั้นแล้วก็ยังมีการสร้างอย่างอื่นอีกเรื่อย ๆ เท่าที่เราจะทำได้ จะให้สะกูดตาสะกูดใจ และประทับใจประทับใจในเวลาอันสั้น ทำให้คนเกิดความรู้สึกต่อธรรมะมากขึ้น ๆ ช่วยกันทุกอย่างทุกทาง. ภาพเขียนด้วยสีที่ฝาผนังก็มี ภาพที่จัดขึ้นโดยธรรมชาติแก้ไขธรรมชาติก็มี และสร้างขึ้นเฉพาะโดยความมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งก็มี.

เป็นอันว่าใครเข้ามาในนี้ ก็เหมือนการเข้าโรงเรียน แต่ว่าเป็นโรงเรียนทางวิญญาณ ไม่ใช่โรงเรียนตามธรรมดาเหมือนของชาวบ้านเขามิ. ที่นี้พอเรียนรู้ มันก็มีผลเป็นมหรสพ

ทางวิญญาณ คือสบายใจสุขใจ เหมือนกับกุมหรรสพ แต่เป็นเรื่องทางวิญญาณ. ถ้าเป็นเรื่องทางกิเลสตัณหา มันก็เหมือนทั่วไปหมด มันไม่แก้ไขอะไรได้. แต่ที่นี้ต้องการจะแก้ไขให้ได้ แก้ไขสิ่งที่เป็นทุกข์ เป็นที่มาแห่งความทุกข์ ที่ลุ่มหลงกันนัก ที่ติดพันกันนัก จะต้องแก้ไข; จึงสร้างสิ่งที่ตรงกันข้ามขึ้นมา ด้วยหวังจะแก้ไข และก็ทำอย่าให้มันน่าเบื่อ. ที่จะพูดจะเทศน์ จะสอนกันตามธรรมดา ด้วยหนังสือหนังสือ มันน่าเบื่อเต็มที่แล้ว มันเฉื่อยชาเต็มที่แล้ว มันจิตซีดไปหมดแล้ว และก็ไม่มีพลังซึ่งด้วย. ถึงทำได้ก็ไม่ลืกลังด้วย. เราอยากจะทำให้มันไม่น่าเบื่อ และได้ผลลึกลัง จึงทำอย่างนี้. สิ่งที่เราว่าสวนโมกข์ก็เกิดขึ้น.

แต่ก็เป็นที่น่าเสียดาย อย่างที่ว่านั่นอีก คือคนรู้จักสวนโมกข์นิดเดียว ว่าสวนโมกข์คืออะไร. เขารู้จักเพียงนิดเดียว แล้วก็มาเที่ยวอย่างกะที่เที่ยวตามธรรมดาเสียโดยมาก. จึงขอร้องขอแนะนำว่า จงใช้ประโยชน์ให้มากกว่านั้น จงใช้ประโยชน์จากสวนโมกข์นี้ ให้ได้มากกว่านั้น คืออะไรๆ ให้เป็นไปเพื่อความรู้จักความฉลาดลึกลังยิ่งขึ้นทุกที ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นทุกที.

ที่นี้มีเจตนามุ่งหมายจะปรับปรุงแก้ไขอะไรทุกอย่าง การไหว้พระสวดมนต์, การทำบุญให้ทาน, การเทศน์วาทาน

เหล่านี้พยายามจะปรับปรุงให้มันเป็นที่น่าสนใจ ก็ให้มัน
 มีผลให้มากขึ้นไปทุกอย่าง แล้วแก้ไขสิ่งที่ยังมงายอยู่
 ให้มันหมดไป; ก็แสดงให้เห็นเป็นการศึกษา เป็นการศึกษา
 ให้เกิดปัญญา. อย่างว่าการให้พึ่งเทศน์กลางคืนอย่างนี้ มัน
 มีความมุ่งหมายลึก. โรงธรรมก็มี แต่จะไม่ชอบ มานั่งกลางคืน
 กันดีกว่า. นี่เป็นโอกาสที่จะแก้ไขการติดมัน ยึดติดมงาย
 อะไรต่าง ๆ.

เขาว่าสร้างโรงธรรมนี้ได้บุญมาก เราก็จะเถียงว่า
 นั่งกลางคืนนี้ได้บุญมาก เพราะว่า มันทำจิตใจให้เหมือนจิตใจ
 ของพระพุทธเจ้าได้ง่ายกว่า แต่ถ้าฝนตกก็ไม่ไหวเหมือนกัน
 มันก็ต้องหนีไปที่ศาลาการเปรียญ ต้องหนีไปอยู่บ้าน. การไป
 อยู่บ้านมันไม่มีอะไรเป็นเกลอกับธรรมชาติเสียเลย ยิ่งเที่ยวนี้
 ได้ยินว่าลำบากมาก เสียงหนวกหู กลิ่นโอ้อากาศเสีย หรือ
 กลิ่นเหม็นมันมีมากขึ้น; มันไกลธรรมชาติ เลยไม่มีโอกาส
 ที่จะเป็นเกลอกับธรรมชาติ. **ถ้าไม่เป็นเกลอกับธรรมชาติ
 มันก็ไม่รู้จักธรรมชาติ.** แล้วอย่าลืมนะว่าธรรมะนั้น เป็นตัว
 ธรรมชาติ; ธรรมะที่พระพุทธเจ้าสอนนั้น เป็นตัวธรรมชาติ
 และเป็นธรรมชาติที่ลึกซึ่งเสียด้วย. เราต้องทำตัวเป็นเกลอ
 กับธรรมชาติให้มากเข้าไว้ ทุกอย่างทุกทางที่จะทำได้. แม้แต่

การกิน การอยู่ การอาบ การถ่ายประจำวัน^{นี้} ก็ต้องให้เป็น
 เกลอกับธรรมชาติให้มากที่สุดเข้าไว้ อย่าไปชอบห้องนอนสวย
 ห้องน้ำสวย. เอาแต่พอว่าให้มันสำเร็จประโยชน์ ให้ได้ใกล้ๆ
 กับธรรมชาติเข้าไว้ดีกว่า.

ฉะนั้นที่เราจึงมีหลักให้ยึดกันไว้ว่า *กินข้าว
 งานแมว อาบน้ำในคู เป็นอยู่อย่างทาส หรือ เป็นอยู่อย่าง
 ตายแล้ว* ความหมายเดียวกันทั้งนั้น. *กินข้าวงานแมว^{นี้}*
 ก็คือไม่พิถีพิถันในเรื่องกิน. เหมือนอย่างที่เลี้ยงพระใส่บาตร
 ในตอนเช้าก็เห็นอยู่แล้ว นั่นแหละมันแบบตักบาตรงานแมว.
อาบน้ำในคู ก็ลงไปในลำธารเลย แม้มันจะลำบากบ้างหรือ
 ไม่สะดวกบ้าง แต่มันให้ผลอย่างอื่นมาก ให้ความกตึกความนึก
 ความรู้สึกอะไรก็ตาม. *เป็นอยู่อย่างทาส* ก็หมายความว่าไม่พูด
 ไม่ปริปาก จะลำบากยากเข็ญอย่างไร ก็ไม่ปริปาก ตั้งหน้า
 แต่ที่จะทำให้มันสำเร็จ. และที่ว่าเป็นอยู่อย่างตายแล้ว *นี้* ก็
 หมายความว่า ไม่ต้องมีความทุกข์อีกต่อไป. คนตายแล้ว
 จะมีความทุกข์อย่างไรได้ จะมีความทุกข์อีกอย่างไรได้. มันไม่
 มีได้ ไม่มีเสีย. ใต้ก็ไม่มี เสียก็ไม่มี แพ้ก็ไม่มี ชนะก็ไม่มี;
 เพราะว่ามันตายแล้ว. อยู่อย่างตายแล้วมันคืออย่างนี้ ให้มัน
 ว่างใต้มาก มันสบายใต้มาก. หลายคนจกตัวหนังสือ ๒ - ๓ คำ

หนีไป : “กินข้าวจานแมว อาบน้ำในคู เป็นอยู่อย่างตายแล้ว
 หรือ เป็นอยู่อย่างทาส” ลองจดไว้บ้าง หรือว่าจำไปก็ได้
 สองสามคำเท่านั้นเอง. นี่หมายความว่า เป็นเกลอกับธรรมชาติ
 อย่างที่ว่านี้ เพื่อเป็นเกลอกับธรรมชาติ. พอเราเป็นเกลอ
 กับธรรมชาติ แล้วเราก็ได้เปรียบ เพราะว่าพระธรรมมันเป็น
 ธรรมชาติ ธรรมชาติดีก็เป็นเพื่อนกับเรา เราก็จะเป็นเพื่อน
 กับธรรมชาติ ธรรมชาติดีก็เป็นเพื่อนกับเรา. นี่เป็นโอกาส
 ที่จะเป็นอันเดียวกันกับธรรม คือ ความที่ไม่ปรุงแต่งอะไร
 มากมายนัก. ยิ่งปรุงแต่งเท่าไร ยิ่งยุ่งยากลำบาก เลยไป
 จนถึงกับเป็นทุกข์ ฉะนั้นให้มันง่ายๆ เข้าไว้. ถึงแม้จะทำ
 การงานอะไร ก็อย่าได้กลัว อย่าได้ห่มนวมองใจ อย่าได้วิตก
 กังวล ; มันมีแพ้ มีชนะ มีได้มีเสีย มีกำไร มีขาดทุน ;
 ยกละมันไปเสีย อย่าเอาวิตกกังวล เพียงแต่จะทำให้ดีที่สุด.
 จะทำให้ดีที่สุด ต้องมีจิตใจสะอาด สว่าง สงบที่สุด. อย่าไป
 วุ่นวายเรวร้อน ; ให้มีใจสงบเหมือนที่นั่งอยู่ที่นี้ แล้วเอา
 ไปบ้าน แล้วไปทำงาน ด้วยจิตใจที่เหมือนกับที่นั่งอยู่ที่นี้ ;
 มันก็จะได้ผลทั้งหมดที่จะพึงได้ จากการสั่งสอนของธรรมชาติ
 หรือตามที่ธรรมชาติมันมีให้เรา ตามความมุ่งหมายของการจัด
 สถานที่นี่.

ท่านทั้งหลายอุทิศส่วนนี้ ล้ำบากและเสียทรัพย์ ;
 ควรจะได้อะไรให้มันคุ้มกัน หรือเกินค่า. จะได้อะไรคุ้มกัน
 ก็ต้องทำอย่างที่ท่านกำลังว่า กำลังพูด กำลังแนะนำให้เข้าใจว่า
 สอนโมกข์นี้ คืออะไร จะใช้มันอย่างไร จึงจะมีประโยชน์.
 ขอให้สนใจคิดนึก เอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ ; จะมีประโยชน์
 เหลือหลาย ประโยชน์มหาศาล ประโยชน์เหลือเกิน ;
 หรือว่าอย่างน้อยที่สุดแล้ว มันก็ยังป้องกันโรคเส้นประสาทได้.
 เคี้ยวโรคนั้นกำลังระบาดในโลกใคร ๆ ก็เห็น และ
 มันกำลังจะเลยไปถึงโรคจิต. โรงพยาบาลประสาท โรงพยาบาล
 โรคจิตนี้กำลังจะมากขึ้น ๆ ; แล้วจิตชนิดนี้มันจะเป็น
 วัคซีนต่อต้าน เราฉีดไว้ก่อน ป้องกันไว้ก่อนจะได้ไม่ต้อง
 ไปเป็นสมาชิกโรคประสาท หรือโรคจิตกับเขา. เพียงแค่นี้
 มันก็คุ้มค่ากันแล้ว ที่ว่าอย่างน้อยมันก็ยังช่วยป้องกันโรคเส้น
 ประสาทได้ ; อย่างมากมันทำให้เรามีความสุขบรรลุมรรคผล
 นิพพานไปเลย. ที่เพียงแต่ช่วยป้องกันโรคเส้นประสาทให้
 เท่านั้นมันก็ดีเหลือหลายแล้ว เกินค่าแล้ว ขอให้ช่วยเอาไปด้วย
 แล้วจะได้ไปนอนหลับสบาย ; ไม่ต้องลำบากด้วยโรค
 เส้นประสาท เหมือนกับที่เขาเป็น ๆ กัน.

พูดอีกทีก็ว่าเอาจิตใจชนิดนี้ เอาความรู้สึกที่กำลังมี
 อยู่ในจิตใจชนิดนี้ เป็นวัคซีนป้องกันโรคเส้นประสาท พวกกลับ

ไปกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นกงของโรคนั้นประสาธ และมันก็จะ
ป้องกันได้. ถ้าเราฉีควักซีนของพระพุทธเจ้าอยู่เสมอ หรือ
ฉีควักซีนของธรรมชาติที่อยู่เสมอ จะป้องกันโรคนั้นประสาธ
แล้วก็ไม่เป็นโรคจิต แล้วก็ไม่น่า พุดง่าย ๆ อย่างนี้.

ลองคิดดูว่ามันได้ประโยชน์มากน้อยเท่าไร ในการที่
เรามีสถานที่ย่างนั้นขึ้น และก็ถือเอาประโยชน์ในลักษณะ
อย่างนี้. และก็ควรจะมีในที่ทั่ว ๆ ไป ในที่ใกล้ ๆ กรุงเทพฯ
ก็ควรจะมี ถ้ามีทุกจังหวัด ทุกอำเภอมันก็จะช่วยได้มาก คือ
มีที่หลบหลีก หลีกหนีจากความไกลาหลุ่นวาย ยุ่งยากลำบาก
รำคาญเสียได้ เป็นพัก ๆ ก็ยังดี. พอสิ้นก็มาใหม่ มาซ่อม
กันใหม่; ก็จะได้ไม่สิ้นความสงบ จะมีความสงบอยู่ได้
เรื่อย ๆ ไป. ถ้ามีความสงบก็เรียกว่า “โมกษะ” คือ พ้นจาก
ความพุ้งน่านรบกวนเร้าร้อน.

เมื่อสรุปลงความแล้ว คำว่า “สวนโมกขพลาราม”
ก็มีอย่างนี้ คือจัดทำทุกอย่างเพื่อผู้ที่ให้ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง
อะไรไปในทางที่ช่วยให้จิตมันว่างจากตัวกูของกู; ให้ได้ชิม
ความสุขอันแท้จริง แล้วก็ติดใจ แล้วก็ไม่อยากจะหวนกลับไป
หาความสุขหลอกลวงนั้นอีก; แล้วมันก็จะก้าวหน้าไปตาม
ลำดับที่เรียกว่าเป็นอุปนิสัยบัจฉัยของพระนิพพาน. การได้อุป-

นิสัยบัจจยแห่งพระนิพพานนี้ก็นับว่าวิเศษที่สุดแล้ว ยังไม่ต้อง
 พุดถึงกับได้พระนิพพานหรอก ได้แต่แก่นเงื่อนที่เป็นนิสัยบัจจย
 แห่งพระนิพพานอย่างนี้ ก็ประเสริฐที่สุดแล้ว. แม้นโบราณ
 ก็ดูต้องการแต่เพียงเท่านั้น ขอให้มันเป็นเพียงนิสัยแห่งพระนิพพาน
 เป็นบัจจยแห่งพระนิพพาน. เพราะว่าเมื่อเป็นนิสัยบัจจยของ
 พระนิพพานแล้ว มันแน่ที่ว่าจะต้องได้พระนิพพาน. ฉะนั้น
 ในขั้นแรกนี้เอากันแต่เพียงว่า ขอให้รู้ต้นเงื่อนที่เป็นนิสัยบัจจย
 ของพระนิพพานไปพลางก่อน. ในการมาชิมความสุขชนิดนี้
 ที่นี้ ก็เป็นต้นเงื่อนเป็นนิสัยบัจจยที่จะให้ถึงความสุขที่แท้จริง.
 ที่จริงมันก็คือความสุขอย่างนี้ แต่ว่า มันต้องถาวรตลอดกาล.
 นี่มันเป็นความสุขอย่างนี้ อย่างเดียวกันนั้นแหละ แต่ว่ามันชั่ว
 ชณะ ๆ ๆ ๆ. ถ้าคุณสบายใจอย่างนี้ได้ตลอดชีวิต มันก็พอแล้ว
 อย่าเอาอะไรอีกเลย. อย่าไปคิดให้มันมาก จะไปเอาอย่างนั้น
 จะเอาอย่างนี้ หรือจะเป็นอย่างนั้นจะเป็นอย่างนี้ มันจะกลายเป็น
 เป็นความยึดถือเป็นกิเลสไปเสียอีก. ถ้ามันสบายใจอย่างนี้อยู่ได้
 เราก็ทำงานสนุก จิตใจไม่มีทุกข์ ไม่กลัวเกิด ไม่กลัวแก่
 ไม่กลัวเจ็บ ไม่กลัวตายอีกแล้ว; ก็พอแล้ว. นี่ก็คือคำว่า
 “สวนโมกข์” ได้จัดขึ้นเพื่ออย่างนี้ มีอุปกรณ์หลายอย่าง บางที
 ก็มีภาพสไลด์ ภาพยนตร์ฉาย มันช่วยบ้าง แต่ก็ยังไม่ดีเท่าที่

คุณมานั่งอยู่ที่โคนต้นไม้ เป็นประโยชน์กว่า เป็นของจริงกว่า เป็นของลึกซึ้งกว่า; นอกนั้นมันเป็นเรื่องหลอกเด็ก เพื่อให้เด็กมาสนใจ ในเรื่องที่ดีกว่า.

เป็นอันว่า ถ้าเข้าใจขั้นนี้ก็นับว่าดีที่สุดแล้ว อาตมาก็ไม่เห็นอภัยเปล่าในการที่จัดสวนโมกข์. ท่านทั้งหลายก็ไม่เปลืองเปล่า ในการที่ได้อุตสาหมาที่นี้ คงจะได้รับประโยชน์ตรงตามที่พระพุทธเจ้าต้องการให้พวกเราได้ หรือให้พวกเรา มี. นี่คือเรื่องราวของการจัดสถานที่นี้ ซึ่งเป็นการแสดงธรรมอยู่ในตัวทั่วไปทุกห้วงแห่ง ทุกเมื่คทรายเมื่คกรวด; เพราะว่ามันเป็นธรรมชาติที่จะดึงดูดจิตใจ ให้หยุด ให้ว่าง ให้สบาย. ขอให้ได้รับผลสมตามความมุ่งหมายนี้ มีความเจริญงอกงามก้าวหน้าไปตามทางของพระศาสนา ทุกทิวาราตรีกาลเทอญ.

การงานเป็นสิ่งที่น่ารัก

อันที่จริง การงาน นั้นน่ารัก
เมื่อยังไม่ รู้จัก ก็อาจขนาง (คือไม่ชอบ)
ไม่รู้จัก ก็ปล่อยปละ แล้วละวาง
บ้างร้องคราง เมื่อรอน้ำ ว่าเปื้อจริง

แต่ที่แท้ การงาน นั้นน่ารัก
สอนให้คน รู้จัก ไปทุกสิ่ง
ถ้ายังทำ ยิ่งฉลาด ไม่พลาดยิง
ได้ตรงดิ่ง สิ่งอุกฤษฏ์ คือจิตเจริญ

การงานนี้ ดูให้ดี มันน่ารัก
เป็นการชัก ธรรมะมา นำสรรเสริญ
คือมีสติ ฉันทะ ทมะเกิน
ครั้นหยุดเพลิน จิตก็ว่าง ทางนิพพาน ๗

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

การงานทำให้ชีวิตสดใส

อันการงาน นั้นประเสริฐ ตรงที่สนุก
ยิ่งทำงาน ยิ่งเป็นสุข ทุกสถาน
ทำชีวิต ให้สดใส ใจเบิกบาน
ในการงาน ประจำวัน นั้นเองนา

เมื่ออย่างนี้ มีแต่คน วิมลจิต
เย็นสนิท ดวงใจ ไร้โทสา
เกิดสังคม ที่อุดม ด้วยเมตตา
อยากเรียกว่า รัชมิกะ สังคมนิยม

ผลของงาน ล้นเหลือ เผื่อแผ่ทั่ว
สัตว์ทุกตัว ใหญ่น้อย พลอยสุขสม
ทั้งเมืองเล็ก เมืองใหญ่ ได้ชื่นชม
โลกระดม สุขวาง ทางนิพพาน ฯ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

ช่างหัวมัน

จงยีนกราน สลัดทั่ว ช่างหัวมัน
ถ้าเรื่องนั้น นั้นเป็นเหตุ แห่งทุกข์หนา
อย่าสำออย ตะบอยจัด ไว้อัตรา
ตัวกูกล้ำ ขึ้นเรื่อยไป อัดใจตาย

เรื่องนั้นนิด เรื่องนี้หน่อย ลอยมาเอง
ไปบวกเบ่ง ให้เห็นว่า จะฉิบหาย
เรื่องเล็กน้อย ตะบอยเห็น เป็นมากมาย
แต่ละราย รีบเขวี้ยงขว้าง ช่างหัวมัน

เมื่อตัวกู ลู่หลุบ ลงเท่าไร
จะเย็นเยือก ลงไป ได้เท่านั้น
รอดตัวได้ เพราะรู้ใช้ “ช่างหัวมัน”
จงพากัน หัดใช้ ไว้ทุกคน ๕

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

อย่าช่างหัวมัน

อย่าบินบ้า มัวแต่อ้าง ช่างหัวมัน
ถ้าเรื่องนั้น เกี่ยวกับเพื่อน มนุษย์หนา
ต้องเอื้อเพื่อ ปฏิบัติ เต็มอัตรา
โดยถือว่า เป็นเพื่อนเกิด แก่เจ็บตาย

การช่วยเพื่อน เหมือนช่วย ตัวเราเอง
เมื่อจิตเฟื่อง เล็งช่วย ทวยสหาย
ยอมลดความ เห็นแก่ตัว ลงมากมาย
ทุกทุกราย อย่าเขวียงขว้าง ช่างหัวมัน

เห็นแก่ตัวส บางเบา ลงเท่าไร
ยิ่งเข้าใกล้ พระนิพพาน เห็นปานนั้น
รอดตัวได้ เพราะไม่มัว ช่างหัวมัน
จงพากัน ไคร่ครวญ ถ้วนทุกคน ฯ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

คำขอพบพระองค์คุณ

ธรรมสภาขอกราบขอพบพระองค์คุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ ผู้เป็นองค์บรรยายหลักธรรมคำสอนเล่มนี้เป็นอย่างสูง ซึ่งเปรียบเสมือนดวงประทีปส่องทางชีวิตให้ก้าวไปสู่ความถูกต้อง เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะกิเลส และเป็นปัจจัยนำไปสู่พระนิพพานแก่ชาวโลก

กราบขอพบพระองค์คุณ คุณเมตตา พาณิช แห่งธรรมทานมูลนิธิ มูลนิธิเผยแผ่ชีวิตประเสริฐ และองค์การฟื้นฟูพระศาสนา คณะทำงานและผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

กราบขอพบพระองค์คุณ มูลนิธิ กองทุน วัด หน่วยราชการ โรงเรียน ห้องสมุด ศูนย์หนังสือและร้านหนังสือทั่วราชอาณาจักร ที่ได้กรุณาช่วยเผยแผ่หนังสือเล่มนี้เป็นอย่างสูง

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะไว้บริการแก่ท่านสาธุชนจากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่
ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๗๐๐ โทร. ๘๘๘๗๘๘๐
ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

๐ สถาบันหนังสือธรรม เชิญท่านสาธุชนร่วมฟังพระธรรมเทศนาจากพระผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบในโครงการ พบพระ พบธรรม ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๐๘.๐๐-๑๐.๓๐ น. ณ ห้องประชุมสถาบันหนังสือธรรม อาคารศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา สอบถามองค์บรรยายธรรมที่ โทร. ๘๘๑๑๕๓๕

บันทึกการจัดพิมพ์

ธรรมสภา ขอกราบนำสการขอพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ
อาจารย์พุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม องค์บรรยายหนังสือ ชุด
๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอพระคุณ คุณเมตตา ฟานิช ประธานมูลนิธิธรรมทาน ที่
อนุญาตและสนับสนุนการจัดพิมพ์ ขอกราบขอพระคุณ มูลนิธิเผยแพร่วิ
ชีวิตประเสริฐ องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ผู้จัดพิมพ์หนังสือในครั้งแรก
และขอกราบขอพระคุณ ท่านอาจารย์โชติวัฒน์ ปุณฺโณเปตัมภี แห่งมหา
วิทยาลัยศิลปากร จิตรกรผู้วาดภาพปกหนังสือชุดนี้ เป็นอย่างสูง

หนังสือชุด ๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม

๑. เรื่อง พุทธทาสกับสวนโมกข์	ราคา ๘๕ บาท
๒. เรื่อง ธรรมะลานอโศก	ราคา ๖๐ บาท
๓. เรื่อง แนวการปฏิบัติธรรมในสวนโมกข์	ราคา ๘๐ บาท
๔. เรื่อง ความสุขในการงาน	ราคา ๘๐ บาท
๕. เรื่อง เหนือวิทยาศาสตร์	ราคา ๖๕ บาท
๖. เรื่อง ธรรมะกับสุขภาพ	ราคา ๖๕ บาท
๗. เรื่อง การบวชอยู่ที่บ้าน	ราคา ๖๐ บาท
๘. เรื่อง เวลาที่มีอิทธิพลให้อายุยืน	ราคา ๖๐ บาท

หนังสือชุด ๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม มี ๒๔ เรื่อง
จัดพิมพ์เป็นธรรมสังคการะครบบริบูรณ์ ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๘

ท่านที่ประสงค์มีไว้เพื่อศึกษาหรือจัดพิมพ์เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...

ธรรมทานมูลนิธิ ๖๘/๑ หมู่ ๖ ต. เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๖-๗, ๔๓๖๖๑-๒ โทรสาร. ๔๓๑๕๕๗

ธรรมสภา ๓๕/๒๗๐ จรัญสนิทวงศ์ ๖๒ บางพลัด กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

โทร. (๐๒) ๔๓๔๔๒๖๗, ๔๓๔๓๕๖๖, ๘๘๘๗๕๔๐ โทรสาร. ๔๒๔๐๓๗๕

ขอกราบอนุโมทนาแก่ทุกท่านที่สนับสนุนและร่วมสมทบค่าจัดพิมพ์ในราคา ๖๕ บาท